

Toplumsal Tarih

TARİH VAKFI

AYLIK TARİH VE KÜLTÜR DERGİSİ • SAYI 141 • EYLÜL 2005 • FİYATI : 5.00 YTL • 5.000.000 TL

6-7 Eylül Olayları

6-7 Eylül'e Tanıklıklar

12 Eylül'ün "Anti" Gündeminde Toplum

İçindekiler...

Toplumsal Tarih Sayı 141 Eylül 2005 Cilt: 24

Haberler 4

Tarih Vakfı'ndan Haberler 14

Soykırım Gölgesinde Bir Mirasın Hikâyesi
Yunanistan Yahudi Müzesi
Zanet Batıno 18

12 Eylül'ün "Anti" Gündeminde Toplum
Ümit Cizre 24

Hans Christian Andersen Sergisi
Andersen 200 Yaşında
Derleyen: Hande Çetin 30

"6-7 Eylül 1955"
50 Yıl Sonra!..
Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası
6-7 Eylül Olayları ve Failler
Dilek Güven 36

6-7 Eylül Telgrafları
Derleyen: Elçin Macar 50

"6-7 Eylül'e"
Tanıklıklar... 52

Barışsever Papa'ya İstanbul Halkının Şükran İfadesi
Papa XV. Benua Anıt-Heykeli
Rinaldo Marmara 64

Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup
Rağıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e
Mete Tunçay 70

Bir Göç Hikâyesi..
Koşukavak'tan Koşukavak'a
Hasan Pehlivan 76

Bir Düzen Arayışı?..
Amerikan Demiryolları
Sera Öner 84

Osmanlı Eğitiminin Modernleşmesinde Çokyönlü Bir Entelektüel
Selim Sabit Efendi
Halil Özçeçli 92

Kitabiyat/İrğa'nın Osmanlı Tarihi
Zeki Arıkan 100

Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay
Hazırlayanlar: Emel Seyhan, Rober Koptaş 108

Düzeltili: Dergimizin 137. sayısında yayınlanan "Osmanlı'da Okulduk" adlı makalenin 16. dipnotunda yer alan "Ali Peygamber" ifadesi yazarına ait değildir.

Soykırım
Gölgesinde Bir
Mirasın
Hikâyesi

Yunanistan Yahudi Müzesi

Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi soykırımından kurtulan kişilerden arta kalan az sayıda eşyanın bir araya getirilmesi amacıyla, 1977 yılında kurulan ve 1997 yılında Atınada'ki Nikis Caddesi'nde restore edilmiş yeni binasına taşınan Yunanistan Yahudi Müzesi, Yunanistan'da 2300 yıldır süregelen Yahudi tarihi ve kültürüne ait malzemenin korunması, araştırılması ve sergilenmesi görevini üstlenmiştir. Zarif görünümlü bir dış cephesi olan müzenin içerisi de, modern bir müzenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tekrar inşa edilmiştir.

18

12 Eylül

24

12 Eylül'ün "Anti" Gündeminde Toplum

12 Eylül rejimi, ülkenin içinde bulunduğu kriz durumuna bir cevap olarak yeni koşullarda eski bir reçeteye döndüğünü savunmuştu. Bu döndüğ, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) - müdahaleyi de içeren- rejimin "muhafızlığı" misyonu adına yapılmıştır.

Hans Christian
Andersen Sergisi

Andersen 200 Yaşında

British Library, çocuk edebiyatının en önemli yazarlarından Hans Christian Andersen'in 200. yaşını mayıstan ekime dek sürecektir bir sergiyle kutluyor. Sergide, yazarın anavatanından getirilen objeler ve British Library koleksiyonundaki Andersen parçaları ziyaretçilere sunuluyor.

30

Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası

6-7 Eylül Olayları ve Failler

19. ve 20. yüzyıllarında çöküşlü İmparatorlukların dağılması, etnik olarak homojen devletlerin kurulması çabası izlemiştir. 1919-1920 Paris Barış ve 1923 Lozan antlaşmalarının sonucunda homojen ulus-devletler değil, içlerindeki etnik gruplardan birinin, kaderini tayin hakkını kendinde gördüğü ve kendini yeni devletin taşıyıcısı olarak tanımlarken diğer etnik gruplara azınlık statüsünü attığı devletler oluşmuştur. Ancak, bu yeni devletlerin azınlıkları, genellikle, ulus-devletin homojenleştirilmesi önünde bir engel ve hatta tehdit olarak algılanmışlardır.

36

Barışsever Papa'ya
İstanbul Halkının
Şükran İfadesi

Papa XV. Benua Anıt-Heykeli

64

Benua (Benedict), yani Kardinal Joseph Ratzinger tarafından on beş papa ismi arasından seçilen unvan, Katoliklerin tarihinde derin izler bırakan barış elçisi Papa XV. Benua (1914-1922) ile özdeşleşmişti. Yeni papa tarafından da seçilen bu unvan, I. Dünya Savaşı sırasında din ve milliyet ayrımı yapmaksızın Türk toplumuna yardım elini uzatan barışsever Papa XV. Benua'nın anısını tazelemeye vesile oldu.

Bir Düzen Arayışı?..

Amerikan Demiryolları

Demiryolları, Amerika Birleşik Devletleri'nde yalnızca buhar gücünün yerini alan bir ulaşım yöntemi olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik etkileriyle ülkenin bir dünya imparatorluğu olmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ekonomik anlamda, yalıtılmış yerel pazarların büyük pazarlara erişimini sağlamış ve küçük pazarları birbirine bağımlı hale getirerek ulusal bir ekonomi oluşturmuştur.

84

"6-7 Eylül'e Tanıklıklar...

52

"Üç parti olarak geliyorlardı. İlk parti bağırıyor çağırıyor, ikinci parti Rum dükkânlarını kırıyor. Bunların kepenkleri bu inme rulo kepenklerden, tabii kolay açılmıyordu. Hazırlıktı bu iş; ellerinde demir sopalar, kepenkleri deidiler, açtılar, neler varsa hepsi yere döktü. Üçüncü parti hırsızlık için geliyor. Ve çanlar çalıyordu. Kiliseler girdiler, çanları çalıyorlardı. On ikiye kadar yanı... Nasıl yaşadık, tarif edemem."

Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup

Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e

Yücel Demirel grubundan Şeyda Oğuz'un çevirmiyazısını yaptığı, Edirne'den Ragıp Tevfik Bey tarafından Komünist Enternasyonal'e gönderilen 7 Eylül 1920 tarihli Osmanlıca elyazılı uzun mektubu aktarıyoruz.

70

Osmanlı Eğitiminin Modernleşmesinde
Çokyönlü Bir Entelektüel

Selim Sabit Efendi

18. yüzyıl ile tarihlendirilebilecek Osmanlı eğitimindeki gelenekselden kopuş çabaları, özellikle Tanzimat'tan sonra "medrese"nin etkisinin yavaş yavaş kırılması sonucu "mektep" taraftarlarının güç kazanması ve eğitim reformlarının bu bağlamda gerçekleştirilmesiyle şekillenmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenen eğitim sisteminde Batılılaşma, özellikle Tanzimat'tan sonra geri dönülemez bir hal almıştır; ancak medrese-mektep ikiliği devam etmiştir. Medresenin en güçlü olduğu yer ise sıbyan mektepleri olmuştur. Bu ortam içerisinde, Fransa'da eğitim görmüş olan Selim Sabit Efendi, sıbyan mekteplerinde reformu başlatan eğitimi olmuştur.

92

Haberler...

Ermeni Konferansı Aynı İçerik ve Katılımcılarla 23 Eylül'de

25-27 Mayıs tarihlerinde yapılması planlanan "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferans, sert tepkiler sebebiyle ertelenmişti. Konferans 23 Eylül'de Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılacak. Hazırlık Komitesi, ilk konferansın yol açtığı olumsuz tartışmalardan uzak durmak için

resmi bir açıklama yapılana kadar konuşmama kararı aldı.

Ertelenen konferansın programı, Boğaziçi ve Sabancı üniversitelerinin tarih bölümleri ile Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü tarafından hazırlanmıştı. İki gün sürecek toplantıda 12 oturumda 38 akademisyen ile basın ve siyaset dünyasından tanınmış isimler Ermeni sorununu tarihsel süreç içinde inceleyen bildiriler sunacaktı.

Resmi tezin sorgulanacağı "Osmanlı Ermenileri" konferansının katılımcıları ve ev sahibi Boğaziçi Üniversitesi, iktidar ve mu-

halefet sözcüleri tarafından "hain" ilan edilmişti. Konferans, Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in, ardından da akademik çevrelerden bazı isimlerin ve kimi sivil toplum örgütlerinin sert eleştirilerine hedef olmuştu. Bakan Çiçek, "Bu konferans Türk milletini arkadan hançerlemektir" derken, Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı adına yapılan açıklamada, konferans "bilimsellikten uzak, üniversite ortamında yer bulmaması gereken, talihsiz bir girişim" olarak nitelendirilmişti.

Boğaziçi Üniversitesi ise erteleme kararıyla ilgili olarak, "Henüz gerçekleştirilmemiş olan bir konferansın içeriğiyle ilgili peşin hükümler öne sürülmesinin, bir devlet üniversitesinin bilimsel özgürlüğünü zedeleyeceğinden kaygı duyuyoruz. Bu şartlar altında ve toplantıyı gerçekleştirmenin doğurabileceği sonuçlar karşısında toplantının ertelenmesinin daha uygun olacağına karar verdiğimizizi Türkiye kamuoyuna bildiririz" açıklamasını yapmıştı.

Ertelenen konferans, böylece dört aylık gecikmeyle, aynı içerik ve katılımcılarla 23 Eylül'de yine Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılacak.

Bahçeşehir Üniversitesi Tarih Sempozyumu

Bahçeşehir Üniversitesi İkinci Tarih Sempozyumu 6-7 Ekim 2005 tarihleri arasında yapılacak. Sempozyumun konu başlığı "Türkler ve Deniz". Denizcilik tarihi, deniz ticareti, tersane, donanma gibi denizcilikle ilgili birçok konunun ele alınacağını konferansa Türkiye'den ve yurtdışından birçok akademisyen katılacak. Katılımcılar arasında Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Salih Özbaran, Prof. Dr. Edhem Eldem, Prof. Dr. Tosun Terzioğlu, Prof. Dr. İdris Bostan, Prof. Dr. Emilio Zola, Prof. Dr. Ana Carabias, Prof. Dr. Fernando Fernández Lanza, Dr. Pablo Martinez Asuero, Giovanni Ricci, Dr. Alain Servantie bulunuyor.

Beşiktaş kampusu büyük konferans salonunda gerçekleşecek olan konferans, Bahçeşehir Üniversitesi, Istituto Italiano di Cultura, Goethe Institut'ün katkılarıyla gerçekleştiriliyor.

Manfred Korfmann'ı Kaybettik

11 Ağustos sabahı Manfred Korfmann vefat etti. Korfmann'ın Troia başta olmak üzere Demircihöyük ve Beşiktepe'de yaptığı kazı ve değerlendirme çalışmalarıyla sadece Anadolu kültür tarihine değil, Ege, Balkanlar, Yakındoğu ve Akdeniz kültürlerine arkeoloji alanında önemli katkıları olmuştu. Korfmann, yer aldığı tüm arazi çalışmalarında ve arkeolojik kazılara ister öğrenciler olsun, ister bilim insanları olsun birçok kişinin katılmasına özen göstermiş, bunun yanı sıra Tübingen Üniversitesi'nde göreve başladığı andan itibaren sağladığı burslarla çok sayıda Türk öğrencinin doktora yaparak bilim dünyasına adım atmasını sağlamıştı.

Troia antik kentindeki kazılara 18 yıldır başkanlık yapmış olan Korfmann, Troia'nın antik bir Anadolu uygarlığı olduğunu savunarak dünyanın bu konudaki bakışını değiştirmişti. Bunun yanı sıra Troia Tarihi Milli Parkı'nın içinde yer alan özgün Troia Müzesi'nin, işlev kazan-

masını amaçlayan projeler geliştirmişti.

Korfmann 26 Nisan 1942'de Almanya'nın Köln kentinde doğdu. 1961'de Frankfurt Üniversitesi'nde Tarihöncesi Arkeolojisi, Bölgesel Roma Arkeolojisi ve İlkçağ Tarihi bölümlerinde ve bir süre Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1968'de Güney Afrika ve Mozambik'te yüzey araştırmasına katıldı. 1972'den itibaren Türkiye'de çeşitli arkeoloji projelerine katıldı. Aynı yıl doktora tezi kitap olarak basıldı. 1973'te

İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1975-1978 yılları arasında Eskişehir'de Demircihöyük kazılarını yürüttü. 1978'de Berlin'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne atandı. 1981'de Troia'da yüzey araştırmasına başladı. 1988'de, 50 yıl aradan sonra Troia kazılarını yeniden başlattı. 1996 yılında girişimi ve katkılarıyla Troia ve çevresinde "Troia Tarihi Milli Parkı" kuruldu. 2003'te Türk vatandaşı olarak Manfred Osman Korfmann adını aldı.

Trakya'da Antik Bir Kent: Heraion Teichos

MSGSÜ Arkeoloji Bölümü ve Tekirdağ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nin işbirliğiyle Tekirdağ'a 15 km uzaklıkta Karaevlialtı mevkiinde yer alan antik Heraion Teichos kentinde sürdürülen kazı çalışmaları örenyerinin önemli bir Trak kenti olduğunu göstermeyi hedefliyor.

Kazı çalışmaları öncesinde tarla olarak kullanılan Heraion Teichos'un özellikle MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda zengin bir liman şehri olduğu; yine MÖ 4. yüzyılın ortasında Trak kralı Kersobleptes'in surlarla çevrili kentine güvenerek Makedonya Kralı II. Philippos'a karşı savaşa girdiği antik kaynaklarda bildiriliyor. Kazı çalışmalarının ilk günlerinde söz konusu akropol surlarının bir kısmı ile kuzey kapı tespit edildi ve ortaya çıkartıldı. Kapı çevresinde

ele geçen pişmiş toprak figürinler ve kap parçalarının en erkenlerinin MÖ 6. yüzyıla ait olması, söz konusu surların Kral Kersobleptes'ten önce yapılmış olduğunu düşündürüyor.

Yüzeyde bulunan çanak çömlek parçaları antik kentte yaşamın tunç çağından (MÖ 3000) Bizans devrinin sonuna kadar (MS 15) kesintisiz olarak sürdürüldüğünü gösteriyor. Bu sene yapılan kazılarda ise şehrin akropolünde arkaik (MÖ 7-6 yüzyıllar), klasik (MÖ 5.-4. yüzyıllar), Hellenistik (MÖ 3-1. yüzyıllar) devirler ile Roma dönemine (MÖ 1.-MS. 4. yüzyıllar) ait yapı kalıntıları üst üste bulundu. Söz konusu devirlere ait çok sayıda pişmiş toprak heykelciğin bulunması, antik kentin önemli bir adak merkezi olduğunu düşündürüyor.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Başkanı Neşe Atik, bu konu hakkındaki görüşünü bildiriyor. "Tanrı, tanrıça, insan, hayvan biçimi

mindeki figürinlerin yanı sıra kol, kulak, baş şeklinde sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış figürinlerin ve yine çok sayıda tıp aletlerinin bulunması, tıbbi aktivitelerin sürdürüldüğü bir kült ve sağlık merkezinin varlığını göstermektedir." Ayrıca ilaç yapımında kullanıldığı antik yazarlarca anlatılan dikenli deniz salyangozu da (lat. Murex Brandaris) kazı çalışmaları sırasında sıkça rastlanan buluntular arasında. Kabuğu ve etinden yapılan ilaçlarla kellikten karaciğer ve mide hastalıklarına kadar birçok hastalığın tedavisinde kullanılan dikenli deniz salyangozunun eritildiği tandır şeklindeki küçük bir fırın ise, yanık merhemi yapımında kullanılmak üzere hazırlanan salyangoz kabukları içeriyor. Antik yazar Plinius'a göre ısıtılıp, eritilerek toz haline getirilen dikenli deniz salyangozu kabukları diş temizliğinde kullanıldığı gibi, bal ve domuz yağı ile karıştırılarak yanık merhemi olarak da kullanılmaktaydı. Atik'e göre, antikçağda purpur renkli (mor-koyu kırmızı) kumaş boyası da elde edilen dikenli deniz salyangozu, muhtemelen Heraion Teichos

kentinin önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Heraion Teichos'a 3 km uzaklıkta olan Trak Kralı Kersobleptes'in mezarında ele geçen purpur boya ile boyanmış kumaş parçaları ve antik kentin her yanında ele geçen pişmiş topraktan dokuma tezgâhının iplerinin uçlarına bağlanan ağırlıklar ve ip bükme yarayan ağırsaklarda tekstil faaliyetlerine işaret ediyor.

MÖ 1200'lerde Avrupa'dan göç ederek ilk defa Anadolu'ya giren Trakların tekstil, pişmiş toprak kap, madeni kap ve takı üretiminde usta oldukları ve bu malzemelerin ticaretini yaptıkları, Romanya ve Bulgaristan'daki Trak şehirlerinde ele geçen buluntulardan biliniyor. Heraion Teic-

hos'ta ele geçen buluntular da tekstil ve pişmiş toprak kap üretiminin varlığını gösteriyor. Türkiye Trakya'sında henüz araştırmalar çok sınırlı olduğundan, Trakların son derece başarılı tunç, gümüş ve altın kap ve takılarının Türkiye Trakya'sında üretilip üretilmediğini söylemek için veriler yetersiz. Ancak 2005 yılı kazılarında bulunan demir cürufları, demirciliğin varlığına işaret eden kalıntılar.

Kazı çalışmaları sırasında bulunan arkaik, klasik ve Helle-

nistik devirler ile Roma dönemine ait mezar taşları ise MÖ 7. yüzyıldan itibaren Hellen kültüründen etkilenmelerine rağmen, Trakların binici figürlü glbi kökenlerine yönelik motiflerden vazgeçmediklerini gösteriyor. 2005 yılında gün ışığına çıkartılan sikke, pişmiş toprak figürin ve kap parçalarıyla Hellenistik devirde yapıldığı anlaşılan ve sıra dışı bir mimariye sahip küçük bir tümülüs mezar da Trak kültürüne özgü bir gömü tipi.

Erzurum Kalesi Kazıları

Erzurum Müze Müdürlüğü, Tarihi Erzurum Kalesi'ndeki kazı çalışmalarına başladı. Kazının başkanlığını yapan Müze Müdürü Mustafa Erkmen, "Erzurum Kalesi'nin Bizans dönemine tarihlendiğini" belirterek, "kalenin temellerinin en erken Urartulara kadar ulaşacağını umuyoruz" dedi.

Erzurum Kalesi, bulunduğu tepenin üzerinde bir iç kale ile bunu çevreleyen bir dış kaleden meydana gelmektedir. Bugün iç kale sağlam olmasına rağmen, şehri çevreleyen dış kale surlarından eser kalmamıştır. Surların dört kapı ile dışa açıldıkları ve bu kapıların bugün yerlerinde bulunmadığı, ama isimlerinin Tebriz Kapı, Erzincan Kapı, Gürcü Kapı, Harput Kapı diye anıldığı bilinmektedir. İç kalenin duvar kalınlıkları 2-2,5 m arasında değişmekte ve halen sekiz burç ayakta durmaktadır. Bununla beraber kalenin etrafında çok önemli yapılar yer alır. Bunlara örnek olarak Ulu Cami, Çifte Minare, Kale Mescidi ve Saat Kulesini verilebilir.

Kalenin içinde yapılan kazılarda yüzlerce top, seramik ve sikke bulunduğunu belirten Erkmen, güllerden hemen hemen her gün bulunduğunu ve buradan yola çıkarak bunların kalede üretildiğinin ayrıca sikkelerin ve seramiklerin Osmanlı ve Saltuklu dönemine ait olduğunu dile getirdi.

Rubens Londra'da

Londra'daki Ulusal Galerî'nin (The National Gallery) sonbahar sergisinin konusu, Flaman ressam Peter Paul Rubens. Rubens, Kuzey Avrupa'da döneminin en ünlü ressamıydı ve günümüzde de özellikle Barok dönem Batı sanatının önde gelen ressamı arasında yer alıyor. 26 Ekim'den 15 Ocak'a kadar sürecek olan sergi, ressamın bugüne kadar İngiltere'de sergilenen yirmi beş resminin de içinde bulunduğu, yüzden fazla resmini bir araya getiriyor. Sergi 17. yüzyılın başı, yani Rubens'in sanat yaşamının erken dönemi üzerine yoğunlaşıyor. Belçika'da bir liman kenti olan Antwerp'teki atölyesinde yaptığı eserleriyle, İtalya'da kaldığı dönemde yaptığı eserlerinin bir araya geleceği sergi, Rubens'in çekingen ve kararsız bir öğrenci kimliğini terk edip büyük ve usta bir ressama dönüşme süreci

Private collection © Courtesy of the owner. Photo The National Gallery, Londra.

ni ortaya koyuyor. Serginin son bölümü, Rubens'in İtalya'da bulunduğu dönemde ve Antwerp'e geri dönüşünde yaptığı, İtalya'da geçirdiği dönemin etkilerini taşıyan resimlerden oluşuyor. Bunun yanı sıra sergide, 2002 yılında Sotheby tarafından 49,5 milyon pound'a satı-

lan The Massacre of the Innocents adlı resim de sanatseverlerle buluşacak. Rubens'in kızı Clara Serena'nın üç yaşındayken babası tarafından çizilmiş bir portresi ve yeni ortaya çıkmış ve bir santor (Yunan mitolojisinde yarı insa yarı at biçiminde yaratık) resmi de sergilenecek eserlerin arasında yer alıyor. Ulusal Galerî bundan önce de Titian, El Greco, Raphael ve Caravaggio konulu sergilerle yaklaşık bir milyon sanatseveri konuk etmişti.

Kaynak: National Gallery

Sanal Eski Yunan Yazıtları

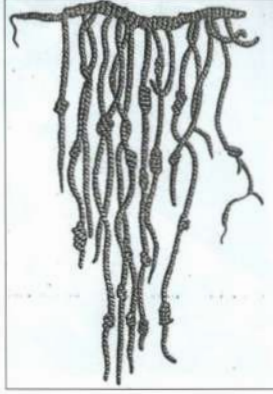
Packard Humanities Enstitüsü'nün (Packard Humanities Institute) yürüttüğü Yunan Epigrafi Projesi tamamlanmak üzere. Uzun araştırmalar gerektiren Eski Yunan yazıtlarına, projeye oluşturulan kapsamlı bir veritabanı yardımıyla ulaşmak artık internet üzerinden mümkün olabilecek. Bilim adamları bu sayede 150 000'den fazla yazıtı internet aracılığıyla erişebilecek. Yazıtlar henüz CD-Rom formatında olmasına karşın, projeye en kısa sürede, yeni ele geçen yazıtların da hemen güncelleştirilebileceği bir web sitesine aktarılacak. Projenin yürütücüsü olan Paul Iversen bu CD'lerin neredeyse tüm dünyadaki tüm klasik bölümlerde kullanılacağını umuyor.

Richartz-Museum, Cologne © Rhinisch-Bildarchiv, Cologne

Britanya'daki İlk Romalı

Yeni arkeolojik bulgular Romalıların Britanya'ya İmparator Claudius'un MS 43'teki istilasıyla değil, bu tarihten onlarca yıl önce gelmiş olabileceklerini düşündürüyor. İngiltere-Sussex'te, Chichester yakınlarındaki "Fishbourn Roman Palace"ta sürdürülen araştırmalar, burada bulunan Roma dönemine ait bazı miğfer ve zırhların, MÖ 1. yüzyılın sonlarıyla MS 1. yüzyılın başları arasındaki döneme ait olduğunu gösteriyor. Bu da Romalıların, söz konusu istiladan neredeyse 50 yıl önce burada bulunduklarını gösteren önemli bir kanıt. Bournemant Üniversitesi'nden Dr. Miles Russell da bu bulgulardan yola çıkarak, istilanın, bugüne kadar kabul edildiği gibi MS 43'te Claudius'un emriyle değil, çok daha önce başladığını ve uzun bir dönem yayılarak gerçekleşmiş olabileceğini savunuyor.

Düğümlü Şerit: Quipular

Peru'da kazı çalışmaları yapan arkeologlar Amerika'nın en eski şehrinde detaylı bilgiler taşıyan, kullanıldıkları sanılan tarihten binlerce yıl öncesine ait "quipu"lar elde ettiler. Quipu son bulgulara kadar İnka uygarlığında kullanıldığı sanılan düğümlü pamuk şeritler topluluğuna verilen isim. Şeritlerin ren-

gi, birbirine bağlantısı, birbirine göre konumları, düğümlerin çeşitleri mantıksal ve rakamsal kayıtların bir parçası olarak değerlendiriliyor. Kimi görüşler bu düğümlerin sadece rakamsal anlamlar taşımadığı, aynı zamanda ilkel bir yazı şekli olduğu doğrultusunda. Daha önceden bilinenlerin en eskisi, MS 650 yılında İnka uygarlığında kullanılan quipu'lardı. Fakat Peru kıyı kentli Caral'da kazı çalışmalarını sürdüren Ruth Shady buldukları quipu'ların 5000 yıl öncesine ait olduğunu açıklamakta ve en eski uygarlıklarda biri olarak değerlendirdiği Caral uygarlığına ait bu bulguların, hal-kin bir yazı şekli oluşturmuş olduğuna ve bunu İnka uygarlığına aktardığına kanıt olarak gösterilebileceğini savunmakta.

Dünyanın Çalışan En Eski Lokomotif

Dünyanın en eski lokomotif olduğu düşünülen 1914 Sentinel marka lokomotif (4NHP Works No. 753 RegNo. V3507) artık çalışıyor. 1978 yılında İskoçya'da kurulan Grampian Taşıt Müzesi'nin (Grampian Transport Museum) son dört yıldır süren çalışmaları sonucunda yaşama döndürülen lokomotif, 1914 yapımı Steinell marka ve tabii kömürle çalışıyor. I. Dünya Savaşı süresince kullanıldığı sanılan lokomotifin 1942 yılında son olarak bir dağıtım aracı olarak iş gördüğü biliniyor. Lokomotif, Grampian Taşıt Müzesi tarafından bulunduğu güne kadar bir depoda saklı kalmış.

II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi En İyiler Arasında

Son yıllarda Edirne'nin olduğu kadar ülkemizin de uluslararası alanda tanıtılmasına büyük katkı sağlayan Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi, bu kez dünyanın kültür kalıtı alanında en iyi projeler arasında gösterilerek 22-25 Eylül tarihleri arasında Hırvatistan'ın Dubrovnik kentinde yapılacak olan "En İyiler" kongresine davet edildi. Ödüllü müzemiz bir kez daha uluslararası kültür olayında yerini alacak.

UNESCO, ICOM VE ICOMOS gibi uluslararası kuruluşların desteğinde gerçekleşecek olan kongrede dünyanın ödüle layık 16 projesi bir kez daha kendisini anlatma imkânı bulacak.

Avrupa Konseyi 2004 Yılı Avrupa Müze Ödülü'nü kazanan Sağlık Müzesi, bu uluslararası kültür olayında aralarında UNESCO Asya Tarihi Mükemmellik Ödülü sahibi Pakistan Karimabad Müzesi, Henry Ford Çevresel İmtiyaz Ödülü sahibi İsrail Bedevi

Kültürü Müzesi, Mimari Maras Avrupa Nostra ödülü sahibi İtalya Floransa Müzesi, 2004 Yılı AVICOM ödülü sahibi Kanada Keşif Müzesi ve 2004 Yılı Açık hava Müzesi Ödülü Sahibi Kazakistan Karaganda Müzesi'nin bulunduğu çok önemli projelerle birlikte

Hoca Ali Rıza Retrospektif Sergisi

Yapı Kredi Kültür Merkezi ve TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı işbirliğiyle Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda açılacak "Hoca Ali Rıza Retrospektif Sergisi", sanatçının 75. ölüm yıldönümünde 250'yi aşkın eseriyle 10 Eylül-6 Kasım tarihleri arasında sanatseverlere sunulacak.

1858'de Üsküdar'da dünyaya gelen Ali Rıza Bey'in resim yeteneği çocuk yaşlarda fark edilir. Kırk yedi yıl boyunca eğitimcilik ve ressamlık yapan sanatçının resimlerinin sayısı beş bine ulaşmıştır. Çok sayıda İstanbul tasvirinde, Üsküdar'dan Bebek'e, Arnavutköy'den Burgazada'ya

kadar semt yaşamlarını, kahvehaneleri, sokak satıcıları, kültürel objeleri ve daha nice konuları resimlerine ustaca yansıtmayı başarmış olan Hoca Ali Rıza'nın eserleriyle tarihsel bir yolculuğa çıkmaya ne dersiniz?

dünyanın müzecilik alanındaki en iyi kültür kalıtı kongresi'nin ilk gününde, açılış konuşmalarından sonra İspanya Alicante Arkeoloji Müzesi ve İskoç Ulusal Modern Sanat Galerisi'nin ardından 40 dakikalık bir sunum yapacak olan Sağlık Müzesi, ülkemizi, Edirne'yi ve kendisini anlattıktan sonra, "yaşayan müze" konseptinin nasıl hayata geçirildiğini ve bundan sonra müzenin geliştirilmesi ile ilgili projelerin neler olacağını sunumlarla ifade edecek.

Üç gün sürecek Dünyanın En İyi Kültür Kalıtı Kongresi'nin ilk gününde, açılış konuşmalarından sonra İspanya Alicante Arkeoloji Müzesi ve İskoç Ulusal Modern Sanat Galerisi'nin ardından 40 dakikalık bir sunum yapacak olan Sağlık Müzesi, ülkemizi, Edirne'yi ve kendisini anlattıktan sonra, "yaşayan müze" konseptinin nasıl hayata geçirildiğini ve bundan sonra müzenin geliştirilmesi ile ilgili projelerin neler olacağını sunumlarla ifade edecek.

IRCICA'nın Volga-Ural Bölgesinde İslam Medeniyeti Kongresi

Geçtiğimiz haziran ayında Tataristan'ın başkenti Kazan'da, İslam Konferansı Teşkilatı'nın İstanbul'daki araştırma merkezi IRCICA'nın, Kazan kentinin 1000. kuruluş yıldönümü kutlamaları kapsamında Tataristan İlimler Akademisi işbirliği ile düzenlediği "Volga-Ural Bölgesinde İslam Medeniyeti" başlıklı kongre, Kuzey ve Orta Asya tarihi, dinler tarihi, edebiyatı, düşünce tarihi vb. konularda çalışan Rusya Federasyonu'nun çeşitli cumhuriyetlerinden ve ABD, Almanya, Fransa, Hollanda, Japonya, Kırgızistan ve Türkiye'den 55 araştırmacının katılımıyla gerçekleşti.

IRCICA 2001 yılında bu bölge tarihini konu alan "Volga-Ural Bölgesinde İslam Medeniyeti" başlıklı ilk kongresini düzenlemişti. Volga-Ural bölgesi, Müslümanların yaşadığı toprakların en kuzeyinde yer alıyor ve İslam dünyasının en kuzey ucu olarak biliniyor. Burada bin yıldan fazla

bir süreden beri Hristiyan, Müslüman ve birçok başka dinden topluluklar birlikte yaşıyorlar. Eski ticaret yollarının kesiştiği, değişik kültürlerin alışverişine sahne olmuş bu bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'na bağlı olarak devam eden cumhuriyetlerden Tataristan, Başkurtistan, Çuvaşya, Mari El, Mordovya, Udmurt bulunuyor.

IRCICA Genel Direktörü Halit Eren kongrenin açılışındaki konuşmasında, bu bölge ile ilgili olarak yürüttükleri faaliyetler arasında, Tatar öğretim üyeleri

nin kaleminden hazırlanan ve bu bölgenin tarihini, kültür ve medeniyetini kapsamlı şekilde inceleyen, yaygın kullanım bakımından önce İngilizce olarak yayımlanacak büyük bir kitap projesinin yer aldığını dile getirdi.

Kongre kapsamında ayrıca, Kuran'ın Müslümanlar tarafından ilk matbaa baskısı olan ve basımı 1803'te Kazan'da gerçekleştirildiği için "Kazan Mushafı" olarak tarihe geçen eser Kazan'ın 1000. yıldönümü vesilesiyle, Kazan Belediye Başkanı Kamil İshakov'un girişimiyle ve IRCICA'nın işbirliğiyle yeniden basıldı.

Yeni Çıkan Kitaplar

Anahtar Sözcükler

Raymond Williams,
İletişim Yayınları, 415 s.

Bu kitap anahtar sözcüklerle seçili kimi kelimelerin tarihsel dönüşümünü toplumun kültürel tarihi açısından ele alıyor.

Dali

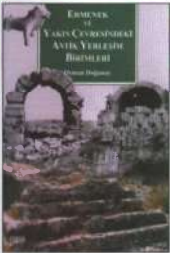
Frank Weywrs,
Literatür Yayınları, 95 syf.

Salvador Dalí'nin çocukluk yıllarından başlayarak sanat ya-
şantısına gelene kadar geçirmiş olduğu hayatı ve bilmece resimlerinin yer aldığı, elinizin altında daima bulunduracağınız bir kitap.

Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri

Osman Doğanay,
Çizgi Yayınevi, 331 syf.
Bir katalog şeklindeki bu çalışma, Karaman iline bağlı Ermenek ilçesi ve yakın çevresinde fazla detaya girmeden arkeolojik kalıntılar üzerinde duran bir kitap.

Kütahya Çini ve Seramikleri

Haz. Hülya Bilgi,
Suna ve İnan Kırac Vakfı
Koleksiyonu,
226 syf.

Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu'nun önemli bir bölümünü oluşturan Kütahya üretimi çini ve seramikler, bu kitapta kronolojik bir düzen içerisinde işlevlerine, formlarına ve bezemelerinde kullanılan motiflere göre gruplara ayrılıp tanıtılmış.

1920-1921'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü

TÜSTAV Yayınları, 175 syf.

18 Aralık 2004 tarihinde yapılan "1920-1921'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü" sempozyumunda sunulan tebliğleri ve soru-cevap katkı bölümlerinin yer aldığı kitapta, sempozyumun bütünü izleyenler açısından da yepyeni bilgiler yer alıyor.

Cömert Toprakların Masalı Doğu Anadolu

Azer Bortaçına,
Ekin Grubu,
600 syf.

Türkiye gezi edebiyatının önemli bir örneği. Doğu Anadolu'nun herhangi bir yerine gittiğinizde size buranın bilinmeyen güzelliklerini gösterebilecek bir rehber kitap.

Amerigo

Stefan Zweig,
Can Yayınları, 120 syf.

Hem düşsel hem de tarihsel karakterler üstüne yorumlarıyla tanıdığımız Stefan Zweig bu yapıtında, bugün Amerika adıyla bildiğimiz anakanın bu adı almasının ardındaki inanılması güç rastlantılarla örülü "yanlışlıklar komedyası"nı anlatıyor.

Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750

Ali Efdal Özkul,
İletişim Yayınları,
452 syf.

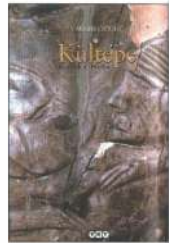
Bu kitap sosyoekonomik ilişkilerin ve toplumsal hayatın aynalarından biri olan kadı sicilleri üzerinden, ancak bunlara bağımlı kalmadan adanın 18. yüzyıldaki tarihini ele alıyor.

Kültepe

Tahsin Özgüç, YKY,
290 syf.

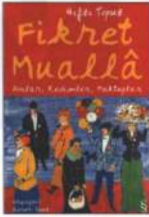
Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün neredeyse bir ömrünü verdiği Kültepe-Kaniş araştırmalarından hareketle kaleme aldığı bu benzersiz kitap, Anadolu yazılı tarihinin başlangıcını günümüz okurlarıyla buluşturması bakımından önemli bir eser.

Fikret Mualla

Hıfzı Topuz, Everest Yayınları, 360 syf.

Hıfzı Topuz bu kitapta, 1950'lerin sonundan ölümüne dek dostluğunu paylaştığı Fikret Mualla'yı anlatıyor. Araya ortak dostlarının anlattıkları, tanıklıkları da giriyor.

Çünkü Biz Ankaragüçlüyüz!...

Ziya Adnan, İletişim Yayınları, 296 syf.

Kendi şehirlerinin değerlerine sahip çıkanlar için, Türkiye futbolunun en eski kulüplerinden olan Ankaragücü'ne sevdalı yazılmış nostaljik bir futbol kitabı.

19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya

Adem Kara, IQ Yayıncılık, 288 syf.

Bu kitapta Türkiye'nin sahip olduğu bütün zenginlikleriyle daima istenilen bir coğrafyaya sahip olduğu ve buna bağlı olarak Avrupalılardan gelen saldırılara karşı mücadele ettiği anlatılıyor.

Bilinmeyen Hatıralar

Ali Fuat Cebesoy, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 511 syf.

Bu kitap, Ali Fuat Cebesoy'un İzmir'in işgalinden önce başlayan ve Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına kadar süren hatıralarından oluşmaktadır.

Amerikan Dış Politikası

Maxime Lefebvre, İletişim Yayınları, 128 syf.

Sıradışı olan bir ülkenin dış siyaseti de özel olacaktır. Maxime Lefebvre bu olguyu tarihsel boyutlarıyla gözler önüne seriyor.

18. yüzyıldan 20. yüzyıla Osmanlı Dünyası ve Osmanlılar İmparatorluktan Portreler

Ed: Samih Rifat, Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu, 154 syf.

Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu'ndan seçilmiş altmışa yakın geniş, "anlamıyla" oryantalist yapıt, bu katalogta bizi Osmanlı dünyasından insanlının, portre ve boy resimleriyle yüz yüze getiriyor.

Tarihsel Gelişimi ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri Toprak, Ateş, Sır

Garı Kırkman, Suna ve İnan Kırac Vakfı Yayınları, 403 syf.

Kütahya çinilerinin benzersiz zenginliklerle dolu dünyasının tarihsel gelişimini, malzemelerini, ayölyelerini tekrar gözden geçiren Garı Kırkman, müze ve arşivlerden derlediği belge ve fotoğraflarla bizi heyecan verici bir yolculuğa çıkartıyor.

Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü Yönetim Zihniyeti

Sonay Bayramoğlu, İletişim Yayınları, 454 syf.

Bu kitap, devlet, toplum ve iktidar ilişkilerini kökten değiştiren yönetim modelini, küresel kapitalizmin geldiği ve gideceği yeri görmek isteyenler için önemli bir kaynak.

"Türk" İllerinde Esaret Anlatıları Avrupalı Esireler ve Müslüman Efendileri

Irvin Cemil Schick, Kitap Yayınevi, 404 syf.

Bu derlemede Avrupa olarak nitelendirildikleri düşmanlardan kurtulduktan sonra 1875 yılları arasında yayımlanmış şahıs esareti anlatısına yer verilmiştir. Kitapta, Batı'nın Türkiye'ye, İslam dünyasına bakış açısının nasıl olduğu gösterilmektedir.

Tarih Vakfı'ndan Haberler

Bellek'12 Projesi: Tarih Vakfı, 12 Eylül Sürecini Belgelerle Ele Alıyor

Tarih Vakfı, Bellek'12 adlı yeni projesiyle, 12 Eylül dönemini içeren bir belgelik oluşturulması için bir girişim başlatıyor. Girişim, 12 Eylül dönemini sadece siyasal değil, toplumsal, iktisadi ve kültürel sonuçları da olan önemli bir dönüm noktası olarak görüyor.

Türkiye'de bilimsel bir tarih anlayışının yaygınlaşması için 1991 yılından bu yana çalışmalarını sürdüren Tarih Vakfı, ülkemiz açısından önemli bir dönüm noktası niteliğindeki 12 Eylül askeri müdahalesini birçok farklı yönden ele alan bir girişim başlatıyor. Vakıf, 12 Eylül'ün yirmi beşinci yıldönümü nedeniyle, Bellek'12 adı verilen ve bu dönemi kapsayan bir belgelik oluşturulması için hazırlıklara başlıyor.

Bellek'12, 12 Eylül dönemini, 15 Mayıs 1974'te çıkarılan genel af ile 6 Kasım 1983'te yapılan genel seçim arasındaki zaman dilimi olarak ele alıyor. Bu geniş kapsamlı girişim, 12 Eylül dönemini sadece siyasal değil, toplumsal, iktisadi ve kültürel sonuçları da olan önemli bir süreç olarak tanımlıyor.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesini Türkiye için tarihsel bir dö-

nüm noktası olarak kabul eden Tarih Vakfı, Bellek'12 girişimiyle, kesinlikle bu sürecin "yargılanmasını" değil, Türkiye'deki bütün toplumsal kesimleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bu sürece ilişkin her türlü belgeyi toplamayı ve üretmeyi hedefliyor. En az 5 yıllık emek ve maddi kaynak gerektiren bu çalışma için, her türlü kurum ve kuruluşların yanı sıra, bireylerin de desteğine ihtiyaç duyuluyor. Bu desteklerin, bilgi ve belge sağlaktan, maddi desteğe kadar geniş bir yelpazede olması bekleniyor. Girişim, herhangi bir siyasal ya da ideolojik ayırım gözetmeden, ülkemizin yakın tarihine, bilgi ve belgelere dayalı bir ışık tutmayı amaçlıyor.

Gerekli kaynakların sağlanması durumunda, Bellek'12 girişiminin şu aşamalardan oluşması planlanıyor:

1. Bilgi ve belge toplama kampanyası
2. Bellek'12 web sitesinin hazırlanarak yayınlanması
3. Toplanacak malzemenin arşivcilik ilkelerine uygun olarak saklanması

50. Yılında 6 – 7 Eylül Sergisi

Türkiye'de, geçmişimizle hesaplaşma anlamında önemli bir adım daha atılıyor. "Karşı Sanat Çalışmaları", 6-7 Eylül 1955 olaylarının 50. yılında, bu olaylar, öncesi ve sonrasıyla ilgili bir fotoğraf ve belge sergisi sunuyor. Sergi 6-24 Eylül 2005 tarihleri arasında açık kalacak.

Bellek'12 kapsamında toplanması ve üretilmesi hedeflenen belgeler, şiir, hikâye, deneme gibi edebiyat metinleri; özel mektuplar; her türlü resmi yazışma ve belgeler; iddianameler; savunmalar; dava delilleri; sözlü tarih video görüntüleri ve ses kayıtları ile bunların değişimleri; anı defterleri; tarih, yer ve konu ayrımı yapılmaksızın her türlü bildiri, afiş, broşür, dergi, gazete, kitap, bülten gibi basılı metinler; tarih, yer ve konu ayrımı yapılmaksızın her türlü fotoğraf,

Bellek'12'ye katkıda bulunmak isteyenler bellek12@tarikhvakfi.org.tr e-posta adresi yoluyla Tarih Vakfı ile temasa geçebiliyor.

13 Ağustos Cumartesi günü yeniden bir araya gelen gönüllüler, son derece etkin bir görev

İstiklal Caddesi, Elhamra Han, No: 258, Kat: 2, Beyoğlu-İSTANBUL

dağılımıyla gruplara ayrıldı. Bundan böyle bu gruplar, kendi sorumluluk alanları çerçevesinde birlikte çalışacaklar. Fon Geliştirme, Proje Geliştirme, İletişim ve Sivil Şeffaflık gruplarına, bu toplantıdan sonra gönüllülerin girişimiyle Mekan Geliştirme, Bilgi Tabanı ve Gezi grupları da eklendi.

Yeni Gönüllülere 3 Eylül Çağrısı

Tarih Vakfı barış, karşılıklı anlayış ve çağdaş bir tarih bilinci için yürüttüğü çalışmaları daha da kitleselleştirme, Anadolu'ya yayma, belli başlı tüm üniversite ve liselerimizle ilişki kurma amacıyla başlattığı gönüllülük çalışmasını yeni toplantılarla sürdürecektir.

İlk toplantıya katılan gönüllüler çalışmalarını sürdürürken, 3 Eylül Cumartesi günü de ikinci gönüllüler toplantısı yapılacak. 3 Eylül Cumartesi günü saat 10.30-13.30 arası Darphane-i Amire'de yapılacak toplantıya Tarih Vakfı gönüllüsü olmak isteyenleri bekliyoruz. Sivil girişimin gücünü ve desteğini arkasında hisseden Tarih Vakfı, yeni gönüllülerle, hedeflerine daha da hızlı ulaşacak!

Çağrımızı yineleyelim: "Tarih Vakfı'na gönüllülük katkıda bulunmak için, lütfen web sitemiz www.tarihvakfi.org.tr adresini ziyaret edin; ibiber@tarihvakfi.org.tr e-posta adresine ("Yeni Gönüllü" kısaltmasını kullanarak) ya da 0212 513 50 82 numaralı telefona başvurun. Sivil toplum hareketinin öncü kuruluşlarından Tarih Vakfı'nda, dünyamızın ve ülkemizin geleceği için gönül ve işbirliği yapalım. Sizin de Tarih Vakfı'na katabileceğiniz bir şeyler mutlaka vardır!"

Tarih, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi Aynı Kongrede

Tarih Vakfı, düzenleyeceği 5. Uluslararası Tarih Kongresi'nde tarih, sosyoloji ve siyaset bilimi alanında Türk ve yabancı uzmanları ODTÜ'de buluşturacak. Disiplinlerarası çalışmanın önemli bir örneğini sergileyecek olan Tarih Vakfı Kongresi, 26-28 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek.

Türkiye'de tarih bilincinin yerleşmesi için yıllardır sürdürdüğü önemli çalışmalarıyla adından sıkça söz ettiren Tarih Vakfı, ilkinin 1993 yılında düzenlediği uluslararası tarih kongrelerine bir yenisini ekliyor. 26-28 Ekim 2005'te Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kültür ve Kongre Merkezi'nde düzenlenecek olan Tarih Vakfı 5. Uluslararası

Tarih Kongresi, "Tarihsel Sosyoloji: Stratejiler, Problemler ve Paradigmalar" başlığıyla, yurtiçi ve yurtdışından 18 konuşmacıyı Türk tarihseverler ve akademisyenler ile buluşturacak. Kongreye katılım ücretsiz olacak.

Tarih Vakfı, 5. Uluslararası Tarih Kongresi'yle, otuz yılı aşkın bir süredir tarihsel sosyolojinin biriktirdiği bilgiyi, bu bilginin biçimini ve ortaya çıkan sorunları tartışırken, aynı zamanda da bu bilgi türünün potansiyelini ve tarih, sosyoloji ve siyaset bilimine kazandırdıklarını incelemeyi hedefliyor. Kongrede, ABD'li, Avrupalı ve Türkiye'li akademisyenler bir araya gelecek. Kongreye şu isimler katılacak: Yrd. Doç. Fethi

Açıkel, Doç. Dr. Karen Barkey, Prof. Dr. Halil Berktaş, Prof. Dr. Mounia Bennani-Chraïbi, Dr. Hélène Combes, Yrd. Doç. Dr. Feridun Ergut, Prof. Dr. Jeff Goodwin, Doç. Dr. Michael Hanagan, Prof. Dr. Hurican İslamoğlu, Prof. Dr. Çağlar Keyder, Yrd. Doç. Dr. Yonca Köksal, Prof. Dr. Gérard Noiriel, Prof. Dr. Michel Offerlé, Prof. Dr. Mete Tunçay, Dr. Ayşen Uysal, Dr. Alexandre Toumarkine, Prof. Dr. François Georgeon ve Prof. Dr. Jean Gabriel Contamin.

Kongrede sunumların yanı sıra bir yuvarlak masa toplantısı da yapılacak. Kongre sonucunda ortaya çıkan bilgi ve değerlendirmeler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından kitaplaştırılacak.

DİLEK GÜVEN

Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında

6-7 EYLÜL OLAYLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından, Küçük Asya'da etnik ve demografik açıdan homojen bir ulus-devlet kurulması, temel politika olarak benimsenmiş ve bu politika Cumhuriyet dönemi boyunca çeşitli yöntemlerle uygulanagelmıştır. Gayrimüslim azınlıklar -Rumlar, Ermeniler, Yahudiler- ile örneğin Kürtler gibi, Türk olmayan grupların zorunlu asimilasyonu, bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yeni Türk devleti, her ne kadar uluslararası anlaşmalarla Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere azınlık statüsü tanımış olsa da asimilasyon politikaları her dönemde ağırlığını korumuştur. Teorik olarak, tüm vatandaşların yasalar önünde aynı hak ve ödevlere sahip olmasına karşın, gündelik hayatta, Türk etnisitesine mensup olmak, devletin kimlik politikasında belirleyici idi. Bu çalışma 6-7 Eylül 1955'te İstanbul ve İzmir'in gayrimüslim sakinlerine yönelik saldırıların, Türk devletinin ulus-devlet inşa etme politikasıyla sıkı bir ilişki içerisinde ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Olaylar, dönemin Demokrat Parti hükümeti tarafından, devletin istihbarat servisi kullanılarak planlanmış; DP yerel teşkilatları ve başta "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" olmak üzere öğrenci-gençlik dernekleri, sendikalar gibi devletçe yönlendirilen örgütlerce uygulanmıştır.

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr

Soykırımın Gölgesinde Bir Mirasın Hikâyesi

Yunanistan Yahudi Müzesi

Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi soykırımından kurtulan kişilerden arta kalan az sayıda eşyanın bir araya getirilmesi amacıyla, 1977 yılında kurulan ve 1997 yılında Atınada'ki Nikis Caddesi'nde restore edilmiş yeni binasına taşınan Yunanistan Yahudi Müzesi, Yunanistan'da 2300 yıldır süregelen Yahudi tarihi ve kültürüne ait malzemenin korunması, araştırılması ve sergilenmesi görevini üstlenmiştir. Zarif görünümlü bir dış cephesi olan müzenin içerisi de, modern bir müzenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tekrar inşa edilmiştir.

*Zanet Battinou**

Dört katlı müzenin üç katı farklı seviyelerde ve tek bir meydan etrafında döner şekilde tasarlanmıştır; cam çatı müzenin içine güneş ışığının girebilmesine olanak verir. Böylesi mimari bir düzen, dairesel bir merkezden köşeli yapıların doğmasını sağlar. Bu yapının, etkiyi azaltması ve sergilenenleri boğmaması amacıyla, iç cephe krem ve açık şeftali rengine boyanmış, yer kaplamaları için mermer ve parke kullanılmıştır.

Sergi salonları, sanat galerisi, eğitici programlar odası, araştırma kütüphanesi, çalışma salonu, fotoğraf arşivi ve laboratuvarı, saklama laboratuvarı, ofisler, resepsiyon ve vestiyer bölümlerinin olduğu müzenin ayrıca giriş katında bir hediyelik eşya dükkanı bulunmaktadır.

Yunanistan Yahudilerinin yaşamları ve tarihlerine ait 8000 malzemenin sergilendiği bölümlerdeki koleksiyon, sinagoglarda ve günlük yaşamda kullanılan dini objeler, kumaşlar, geleneksel giysiler, süsler, günlük kıyafetler, mücevherler, muskalar, fotoğraflar, belgeler ve kitaplardan oluşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı dönemine ait nesneler, fotoğraflar ve arşiv belgeleri de koleksiyona dahildir.

Bodrum katındaki parçalar koleksiyonunun üçte ikisini oluşturur ve malzemelerine göre metal, kâğıt/parşömen/ağaç ve kumaş olarak üç farklı bölüme ayrılmışlardır. Bir ay süren bir koruma sürecini tamamlayan bu koleksiyon parçaları, özel olarak tasarlanmış cam bölmelerde sergilenmektedir. Saklama laboratuvarı, fotoğraf arşivi ve laboratuvarı da yine bu kattadır.

**Yunanistan
Yahudi
Müzesi'nin giriş
katı.**

Yahudi dini ve yerel kalıntılarının, İbrani alfabesinin kopyaları, Romaniyot ve Sefarad geleneğine ait giysi çizimlerinin bulunduğu giriş katında, çizim malzemeleri ve müze ziyaretine gelen öğrenci kafileleri için eğitici oyunlar, eğitim programları için de bir video odası yer almaktadır.

Sürekli sergi alanı, Patras Yahudi Topluluğu'na ait Romaniyot Sinagogu'ndan kalan parçaların restore edildiği bölümde başlar. Sefer Torah kâseleri, sinagoglardan kalan eşya, kumaşlar ve geleneksel Romaniot Tikkim (Torah'ta kullanılan ahşap kâseler) de bu bölümde yer almaktadır.

Ziyaretçiler katlarda ilerledikçe, Yahudi bayramları döngüsünü ve Yahudi takvimini görebilmekte, geç antik dönemden 19. yüzyıl sonuna kadarki Yunan-Yahudi toplumunun tarihi, Yunan millî mücadelelerinde Yahudi askerlerin katkıları ve Yunanistan'daki siyonist hareketler gibi konularla ilgili bilgi sahibi olabilmektedirler. Tüm bunları, İngilizce ya da Yunanca geniş bir kısa film arşivinin de mevcut olduğu video odası izlemektedir.

Shoah (Soykırım) Galerisi'ndeki vitrinlerde, 1942'de Selanik'teki saldırılarla başlayarak 1945'te toplama kamplarından çıkmalarıyla son bulan Alman işgali süresince Yahudilere yapılanlar sergilenmektedir. Bir diğer vitrin, Romaniyot ve Sefarad geleneğini kostümler, süsler ve takılar aracılığı ile gözler önüne sermektedir.

Geçtiğimiz yıllarda Dr. Eurydice Antzoulitou tarafından hazırlanan ve bu galeride düzenlenen "İşgal Altındaki Yunanistan'da Saklı Çocuklar" başlık-

lı sergi ise, Alman işgali sırasında saklanmak durumunda kalan Yahudi çocuklardan on altısının yaşadıklarını, günlükler, oyuncaklar ve fotoğraflar gibi birinci elden kanıtlar ile anlatmıştır.

Bu bölümde, önümüzdeki yıllarda düzenlenecek "Erdem Adası Zakynthos", "Yunan Ulusunun Haklılığı" ve "Yunanistan Yahudileri ve Ulusal Direniş" başlıklı sergilerin yanı sıra, Yunan-Yahudi topluluklarının Auschwitz'e beraberlerinde getirdikleri ve şu anda Varşova Tarih Enstitüsü'ne ait olan dini objeler de ziyaretçilere sunulacaktır.

Sürekli sergide sunulan eserler, müze koleksiyonundan parçalar seçilerek gerçekleştirilen ve dört-altı ayda bir değişen tematik sergilerle desteklenmektedir. Müzenin malzeme zenginliğini gözler

**Yahudi
soykırımından
kurtulanlara ait
bazı gündelik
eşyalar.**

Toplama kampından sağ kurtulan bir Yunanistan Yahudisinin kemptayken kullandığı özel eşyalar.

önüne seren bu sergiler, depolarla kalmış eserlerin gün ışığına çıkarılmasını sağlamakla birlikte, belli konularla ilgili geniş bir koleksiyonu ziyaretçilere sunmaktadır.

Sürekli ve geçici sergilerin yanında, Yunanistan Yahudi Müzesi ve Basın-Yayın Bakanlığı Haber Al-

ma Dairesi Genel Sekreterliği'nin işbirliği ile, Avrupa başkentlerini kapsayacak, "Yunan Yahudileri Soykırımı: Mazlumlara ve Kurtarıcılara" başlıklı gezici bir sergi düzenlenmiş, 2000 yılında başlayan sergi, Strasbourg ve Kopenhag gibi başkentlerin ardından, 2003 yılında Selanik'te ziyaret edip 2004 yılında Atina'da son bulmuştur.

Müzenin ziyaretçilere açık bölümü olan ve uzun yıllar müzenin müdürlüğünü yapmış Sam

Müze bünyesinde yürütülen eğitim programlarından bir enstantane.

İşgal altındaki Yunanistan'da Yahudileri soykırımdan korumak için Yunan polislinin hazırladığı Yunan-Ortodoks aidiyetini belirten düzmece kimlik kartları.

Benrubi anısına "Benrubi Sanat Galerisi" adıyla anılan Çağdaş Sanat Galerisi'nde, genellikle Yahudi sanatçılara ait ya da Yahudilik ile ilgili konuların işlendiği periyodik sergiler yer almaktadır.

Sanat tarihçisi Dr. Aphrodite Kouria'nın küratörlüğünde geçtiğimiz yıllarda düzenlenen "Bir Müze ile Diyalog" adlı sergideyse, sanat eserlerinin edilgen konumda kalmayıp ziyaretçilerle girdikleri etkileşimin çokodaklılığı ve sınırları yıkıcılığı üzerine çalışan sekiz sanatçı, tarihsel bir çizgi üzerinde yürümekten ya da arkeolojik bir yaklaşımdan kaçınarak, tek bir noktada ısrarcı olunmayıp yorum çeşitliliği sağlayarak ve diğer disiplinlerle de işbirliği içine girerek kültürler arası bir yelpaze oluşturmuşlardır.

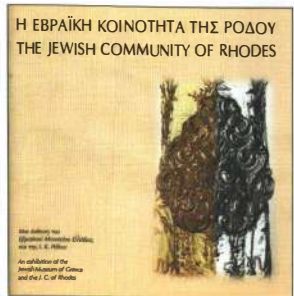
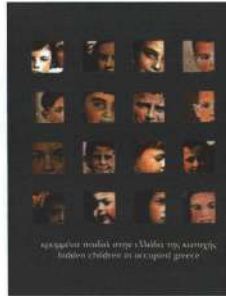
Ziyaretçilerle ilgili çalışmalara önem veren müze yöneticileri, çeşitli sunumlar, rehberler eşliğinde turlar ve oyunlar düzenleyerek, gençlerin ve müze kavramına yabancı olanların ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar. Müzede sergilenen parçalar ya da tematik sergiler için, eğitici programlar ya da istek üzerine turlar da yapılabilmektedir. Ayrıca farklı yaş gruplarına hitap edecek programlarla, Yunan-Yahudi kültürü, bu konuya yabancı olanlara aktarılmaktadır.

Yunanistan Yahudi Müzesi'nin, çeşitli önyargılara, bağnaz tutumlara ya da görmezden gelmelere maruz kalan Nazi soykırımı ile ilgili olarak yürüttüğü "Soykırım" (Holocaust/Shoah) eğitim programı çerçevesinde, konuyla ilgili çeşitli önbilgiler verilmekte, film gösterimleri yapılmakta ve seçilmiş fotoğraflar ve belgelerin üzerinden müzede bu konu ile ilgili

kurulmuş bölümden tartışmalar düzenlenmektedir. Yine bu konu ile ilgili edebi eserler de –istek üzerine– grup liderleri ya da eğitmenler tarafından tanıtılmakta, hatta temsili oyunlar düzenlenmektedir.

Özellikle küçük gruplar halinde yaşayan ve resmi bir eğitim almayan Yahudi toplulukları için çeşitli projeler ve programlar hazırlayan müzenin bir diğer amacı ise, düzenlediği –isim verme törenleri gibi– özel günler aracılığıyla bu mekânı topluluğun bir araya gelebileceği ikinci bir ev haline getirmektir. Ancak sadece dinsel bir birlikteliğin ötesinde, kültürel ve seküler bir bağlaşıklığın da yaratılması için, dini ortaklığın yanında, kişisel ve toplumsal anılar kullanılmaktadır.

Ziyaretçilere sunulan en önemli hizmetlerden bir diğeri ise Yunanistan'da bir tek burada bulunan ve birçok araştırma ve makale yazımına kaynak sağlayan kütüphanedir. Bunun yanında, fotoğraf arşivi de yayınlarla destek sağlayacak görsel malzemeyi sunmaktadır.

Yunanistan Yahudi Müzesi'nin sergi kataloğlarından iki örnek: "İşgal Altındaki Yunanistan'da Saklı Çocuklar" ve "Rodos Yahudi Topluluğu".

Patras Yahudi topluluğuna ait Romaniyot Sinaçoğu'ndan kalan parçaların restore edildiği bölüm.

Sözlü geleneğe de büyük önem verilen müzede, halk hikâyeleri, atasözleri ve deyimler, şairler, şarkılar ve anılardan oluşan bir arşiv de oluşturulmuştur. Soykırım Görsel Fonu tarafından desteklenen başka bir proje sayesinde de, soykırımdan kurtulan kişilerin tanıklıklarından oluşacak 300 parçalık bir arşiv, 2006 yılından itibaren hizmete girecektir.

Uluslararası ve Avrupa Konferanslar ve Araştırmalar Projesi'nin katılımcılarından, Avrupa Müzeler Forumu ICOM'un üyesi ve Avrupa Yahudi Müzeleri Birliği'nin de kurucu üyelerinden olan Yunanistan Yahudi Müzesi, her iki yılda bir haber bülteni yayınlamakta, ayrıca yapılan tüm süreklili ve geçici sergilerin renkli kataloglarını hazırlamaktadır.

Yahudilerin Avrupa'ya geçiş yolu üzerindeki Yunanistan, bu kıtanın her ülkesinde izlerine rast-

lanabilecek Yahudi kültürünün korunmasında, dün olduğu kadar bugün de önemli bir yer teşkil etmektedir.

2300 yıllık Yunan-Yahudi tarihi, geleneği ve kültürünün aktarımı konusunda önemli bir misyona sahip olan müze, özellikle üç alanda –araştırma, sergileme ve eğitim– birikimini aktarmakta ve bu yönüyle sosyal bir görev de üstlenmektedir.

**Yunanistan Yahudi Müzesi Müdürü*

Çeviri: Hande Çetin

Not: Katkılarından dolayı Alexios-Nikolaos Menexiadis ve Norma Sarımbey'e teşekkür ederiz. (ed. n.)

18. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadarki geleneksel Romaniyot ve Sefarad giyim tarzından örneklerin yer aldığı bölümden bir görüntü.

LESLIE PEIRCE

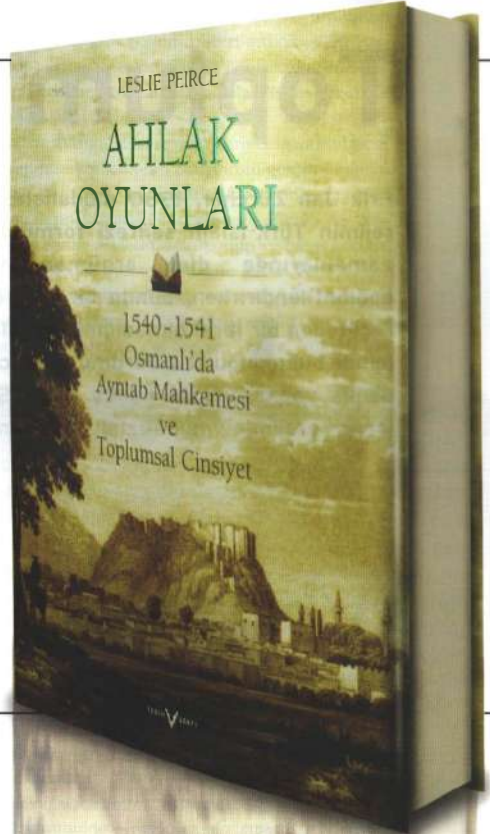
AHLAK OYUNLARI

1540 - 1541

Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet

Muhteşem Süleyman, devraldığı mirasla hem bir Fatih, hem bir Yavuz olmakla kalmaz, Osmanlı'nın hukukunu şeriat, kanunnameler ve yöresel görenekler ışığında hızla sistemleştirerek "Kanuni" olur. 1540-1541 yılı, Osmanlı'nın hem batıda hem doğuda ele geçirilen her yeni yerle, "iyi korunmuş memleketler"e bir yenisini eklediği dönemde önemli bir andır... Leslie Peirce, Ayntab Mahkemesi'nin bir yılına ait tutanaklarını ele aldığı araştırmasıyla, "dik kafalı ve kendine yeter bir yörenin" henüz oluşum sürecindeki

Osmanlı hukuk sistemiyle, nasıl da birdenbire bütünleşebildiğini gözler önüne seriyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun, ister bey ister sultan olsun ayrım gözetmeksizin kılıcının acımasız olduğu adalet anlayışı; "sıradan insan"a gelince nasıl da bir hak tanırlığa, bir gönül yapma işine dönüşüyor. Bu hak tanırlığın canlı tanıkları, çok sayıda mahkeme tutanağında adı geçen Ayntablılardan Kavgacı Esmâ kadın, Kabadayı Ermeni Karagöz, Yahudi Sarraf Matuk... Kitabın aslını oluşturan üç kadının üç öyküsü ise, dünle bugün arasında geçen yaklaşık 500 yıla karşın, kimi şeylerin değişmeksizin sürdüğünün kanıtı gibi...

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr

12 Eylül'ün "Anti" Gündeminde Toplum

Erik Jan Zürcher, 1980 müdahalesinin ardından, asker ve onun takipçisi sivil rejimin Türk-İslam sentezi formülüne dönmesini Osmanlı-Türk devletinin kriz zamanlarında dini argüman ve sembollere başvurma eğilimi ile bağlantılandırırken, bunun bir asır önce Halife-Sultan Abdülhamid'in kullandığı reçeteden bir farkı olmadığını vurgular. Başka bir deyişle, 12 Eylül rejimi, ülkenin içinde bulunduğu kriz durumuna bir cevap olarak yeni koşullarda eski bir reçeteye dönüş yapmıştır. Bu dönüş, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) –müdahaleyi de içeren– rejimin "muhafızlığı" misyonu adına yapılmıştır.

Ümit Cizre*

Muhafızlık, TSK'nın düzenin temel varlıklarının, aktör ve kurumlarının (kendi kurumu da dahil olmak üzere) güvenliğini sağlamaya yönelik bir işlev olduğundan, Türk-İslam sentezi formülüne yeniden başvurma olgusunu, "güvenlik" kavramının askeri rejim için ne ifade ettiği konusu ile birleştirmek gerekir. 12 Eylül rejiminin benimsediği güvenlik anlayışı, içinde bulunan şiddet, kaos ve siyasal yıkıntı nedeniyle özellikle devletin varlığını ve kurucu unsurlarını her ne pahasına olursa olsun –toplumsal olanın önüne geçirek– yükseltmeyi esas kabul etmiştir. Devleti ayakta tutma gereği o denli aciliyet kazanmıştır ki, 12 Eylül "fikri", biraz sonra açılacak olan "devlete itaat" ideolojisinin en önemli payandası

olarak sağa kaymış ve İslami ittifaklara açık hale gelmiştir. Dolayısıyla, 12 Eylül rejimini en mükemmel biçimde betimleyen ideoloji, "milliyetçi-İslami-güvenlikçi" almasıdır.

TSK ve onun sivil müttetikleri, bu almanın belirdiği çerçevede muhafızlık misyonu adına rejime müdahale ederken ve ardından yeni bir sistem kurmaya başladıklarında, neyi, nasıl ve hangi anlayışlara göre muhafaza etmeyi seçmişlerdir? Ya da yeni tasarladıkları modelin/değerlerin kurucu unsurlarını ayıklama, bulma, seçme ve ardından uygulamaya koyma konusunda nasıl bir esnekliğe sahiptirler? Eğer böyle bir esneklikleri varsa, belirleyicilerin arasında "toplumsal" olanın yeri nedir? Bu soruları araştırırken, asker-sivil iktidar blokunun ne ölçüde Kemalist olduğu

ya da olmadığı, veya bağlantılı olarak, Kemalist ideolojinin sabit ya da esnetilebilir bir muhtevası olup olmadığı hususlarına değinmeyeceğiz.

Bu sorular önemli, çünkü 12 Eylül sonrasında bu almasıık ideolojiyi yürürlüğe sokan ordu yüksek kademesi, cumhurbaşkanı, yüksek bürokrasi ve ANAP hükümetleri Türkiye'nin kaderini ve siyasal sistemin başat ilke ve değerlerini değiştirmiştir. Belki de en önemli husus, bu süreçte, 12 Eylül rejiminin milliyetçi-muhafazakâr, İslami ve milli güvenlikçi bir almasıık ideolojinin belli başlı kurucu ajanları ile müzakere, yakınlaşma, ittifak, zaman zaman araya mesafe koyma, tehdit etme, karşı tehditle karşılaşma, uzlaşma ve diyalog yollarını açık tutmuş olmasıdır. Halbuki bir başka müdahale (28 Şubat müdahalesi) bu diyalog ve uzlaşma yollarını kapamış, İslamcı siyaset ve değerleri "anlamsız öteki" olarak işaret edebilmiş ve yine ülke siyasetini derinden etkilemiştir. O halde, sonuçta, TSK'nın siyasal ve toplumsal sistemi şekillendirme faaliyetinde özerk davranabilme ve manevra alanını geniş tutabilme yeteneğinden söz etmekteyiz.

TSK ve Toplumsalılık

Bu yeteneği, "temsil" olgusuyla, yani TSK'nın 1980'lerde hangi sınıf ya da toplumsal grupları temsil ettiği sorusu ile ilişkilendirerek sorgularsak, genel kanı odur ki, silahlı kuvvetler bizim coğrafyada, Latin Amerika ordularından farklı olarak, herhangi bir sosyal sınıfla özdeşleşme eğilimi göstermez; yani OYAK yoluyla kapitalist düzene entegre olduğu gerçeğini ifade etmek bile, TSK sermaye, orta sınıflar ya da alt sınıflar adına ve lehine harekete geçmemekte, nüfuz ve iktidarını kullanmamakta, onlarla dayanışmaya girişmemektedir. Bu nedenledir ki, hareket alanını geniş tutabilmekte ve özerk bir iktidar odağı olabilmektedir.

Ancak, sınıf olgusunun çok karmaşık ve zoraptandır bir toplumsal veri olduğu gündenbugüne, tüm toplumun sınıf temelinde bölündüğü ve sınıf temelli silahlı çatışmaların yaşandığı 1970 ve 80'lere geri dönersek, durumun böyle olmadığını gözlemlememiz mümkün olur. 1980 müdahalesi iki uçlu bir misyona sahipti: TSK, bir taraftan -bazıların yanlış bir betimlemeye "siyaset üstü" ifadesiyle tanımladığı- "tarafsız görünen", diğer taraftan ise "tarafgir", yani belirli bir toplumsal kesiti kollayan bir konumdan hareket etmiştir. Devletin ve statükonun korunması ve güvenliği adına harekete geçmesi ve yelpazedeki tüm siyasetleri ve siyasile-

12 Eylül "fikri", "devlete itaat" ideolojisinin en önemli payandası olarak sağa kaymış ve İslami ittifaklara açık hale gelmiştir. Dolayısıyla, 12 Eylül rejimini en mükemmel biçimde betimleyen ideoloji, "milliyetçi-İslami-güvenlikçi" almasıığıdır.

ri yasaklaması TSK'nın birinci tavrına örnektir. Milliyetçi Hareket Partisi ileri gelenlerinin "fikrimiz ıktidarda, biz cezaevinde" özdeyişi ile özetlediği husus, yani milliyetçi-muhafazakâr tavrın benimsenmesi, sermaye sınıfını güçlendirmeye yönelik bir iktisadi modelin yürürlüğe konması ve toplumun üstüne kâbus gibi çöken, birbirini ardına gelen baskıcı yasalar ve uygulamalar da ikinci tavrı örnekler. Bunu, ordunun toplumsal olanla ilişkisi itibariyle nasıl açıklayabiliriz?

İki misyonu eşzamanlı yerine getirebilmesi, TSK'nın hareket marjının olağanüstü geniş olduğunu ve ülke siyasetini yeniden inşa faaliyetinin dayandığı temellerin sağlamlığını gösterir. Birinci misyon-dan başlarsak, devletin, statükonun ve başat kurumların selametini korumak her ne kadar Türk siyasal geleneğinin orduya attığı, adeta süreklilik kazanan bir tarihsel-kültürel miras/fonksiyon gibi görünse de sabit bir veri olarak değerdendirilemez. Yüksek ko-

Modernite, modern yaşam yükseldikçe geleneksel olanın yok olacağı "sıfır-toplamlı" bir oyunmuşçasına değerdendirilmektedir. Buna göre, Türkiye toplumunun yaygın bir modernleşmeye geçiş yapamamasının temel nedeni, "merkez" dışında yer alan "çevre" nüfusunun ancak zorlamayla değışeceği düşünülen gelenekleri ve kültürüdür. Bu bağlamda, siyaset sınıfı, Atatürk devrimlerine ve laiklik ilkesine uygun meşrepte olmayan, yani özsel olarak zor değışebilen bir kültürü ve modernleşmeye direnen bir "çevre"yi temsil eder.

muta heyeti, siyasal sistemin içinde bulunduğu bunalımı, sıkı yönetim yetkilerini kullanarak çözmek yerine devletin ve bir kurum olarak ordunun varlığını, prestijini, inanırlılığını tehdit eder bir noktaya ulaşmasını bekleyerek, bu esnekliğin sağlanması yardımıcı olmuştur; yani bu misyonu yeni koşullarda yerine getirebilmek için inisiyatif kullanmıştır.

İkinci, yani sınıfsal tavra geçerek, 1980 rejiminin siyasal liberalizm boyutu olmayan bir pazar

"Merkezin" gözünde "çevre", Cumhuriyet seçkinlerinin oryantalist reflekslerini hareket geçiren ve kutsal devlet anlayışını meşrulaştırmaya hizmet eden inanç ve pratiklere sahiptir. Siyasete bakışı kısa vadeli çıkarların tatminine dayanır, yani faydacıdır. Giyim kuşam, yeme içme ve eğlence pratiği çağdışı, kadına toplumda biçtiği yer "gerici"dir. Çocuklarına modern eğitim kadar dini eğitim de vermek ister. Modern yaşam biçimini ve teknolojik kolaylıkları benimsediği kadar, cemaatsal yaşam biçimi ve ruhu da özümsemiştir.

ekonomisini milliyetçi-İslami-güvenlikçi bir toplumsal "itaat ideolojisi" ile bütünleştirerek uygulaması sermayeden yana bir ideolojik tavidir. Acaba, bu iki misyondan birincisini devlete yönelik, ikincisini de topluma dönük misyonlar olarak kabul edebilir miyiz? Samuel Huntington'ın, *Asker ve Devlet* başlıklı, buram buram Soğuk Savaş kokan 1957 basımı kitabına göre, evet; çünkü bu çift işlevli durum bir ikilem yaratmaktadır. Ordular doğal olarak, asli işlevleri doğrultusunda devleti dış ve iç tehditlere karşı korur. Eşzamanlı olarak da, anti-komünist olduğu varsayılan egemen toplumsal değerleri, dinamikleri ve ideolojileri de birinci işlevle dengeleyerek bünyelerine ve işleyişlerine yansıtırlar. Ancak, Soğuk Savaş bağlamından ve psikozundan çıkarak modern toplum ve siyaset bağlamında düşündüğümüzde bu açıklama çöker; çünkü toplumu yansıtmı, onun sesine kulak verme, toplumsal değerlerle tutarlı olabilme, bizatihi seçilmiş sivillerin görev alanındadır. Türk ordusu da tanım gereği hiçbir toplumsal sınıf ve gruptan yana olmadığına göre, askeri bürokrasinin bu tür kaygılarının olmaması gerekir. Kaldı ki, 12 Eylül'ün devlet seçkinlerinin benimsediği ve Türk siyasal ve toplumsal yaşamında kilometre taşı olan yeni modelin iktisadi, siyasal ve toplumsal boyutları üzerinde toplumda ve mecliste, -24 Ocak kararları nedeniyle yapılan cılız konuşmalar dışında- alttan yukarıya bir tartışma yapılmamış, üzerinde uzlaşma sağlanan noktalar belirmemiştir.

O zaman, 1980 rejiminin benimsediği model yalnızca pazar ekonomisine geçit vermeyi seçerken, hangi nedenlerle liberal demokratik esaslara uygun, toplumun ve bireyin rahat, baskısız, korkusuz, hukuk devleti güvencesinden emin ve özgür yaşamına geçiş yapan bir siyasal modelden yana olmamıştır? Bu soruya şöyle bir cevap vermek

mümkün: 1980'lerde, TSK'nın Kemalist öğretinin öngördüğü, kestirilebilir ve tektip bir toplumu iktisaden kalkındırarak Batı ülkeleriyle antikomünist bir düzen içinde eşitlemek hülyası dışında siyasal bir tasavvuru yoktu. O yıllarda TSK henüz, 28 Şubat sürecinde gördüğümüz "siyasi partileşme" sürecine, yani yandaş sivil toplum kuruluşları ve düşünce kuruluşları ile bir siyasal partiymişesine empatik bağlar kurma, dayanışma ve toplumun bu kesimlerinden yaygın bir rıza üretme sürecine girmemişti. 1980'lerde hiçbir toplumsal tabanın ve hâzırda çokboyutlu bir programının olmayışı ve tüm siyasetlere karşı çıkması, TSK'nın "anti" bir gündeme sarılarak sağcılaşmasına, -mevcut iktisadi ve siyasal modelin darboğaza girmesinin de zorlamasıyla- sağın piyasacı modelini seçmesine yol açmıştır.

Buna ek olarak, askeri bürokrasinin, siyasal tercihlerini "tepeden inme" bir yaklaşımla topluma benimsetme alışkanlığının önemine de değinmek gerekir. Bunun kaynağında, bir yaşam biçimi olarak demokrasinin benimsenme yöntemi üzerinde düşünmesinden çok, parlamenter demokrasinin temsile dayanması nedeniyle temsil eden ve edilecek "toplum" malzemesi üzerine kafa yorulmuş olması yatmaktadır. Sıradan vatandaş ve toplumsal olana güvensizlik ve kaygı beslenmektedir. Ayrıca modernite, modern yaşam yükseldikçe geleneksel olanın yok olacağı "sıfır toplamı" bir oyunmuşçasına değerlendirilmektedir. Buna göre, Türkiye toplumunun yaygın bir modernleşmeye geçiş yapamamasının temel nedeni, "merkez" dışında yer alan "çevre" nüfusunun ancak zorlamayla değişeceği düşünülen gelenekleri ve kültürüdür. Bu bağlamda, siyaset sınıfı, Atatürk devrimlerine ve laiklik ilkesine uygun meşrepte olmayan, yani özel olarak zor değişebilen bir kültürü ve modernleşmeye direnen bir "çevre"yi temsil eder.

Dolayısıyla, "merkezin" gözünde "çevre", Cumhuriyet seçkinlerinin oryantalist reflekslerini hareket geçiren ve kutsal devlet anlayışını meşrulaştırmaya hizmet eden inanç ve pratiklere sahiptir. Siyasete bakışı kısa vadeli çıkarların tatminine dayanır, yani faydacıdır. Giyim kuşam, yeme içme ve eğlence pratiği çağdışı, kadına toplumda biçtiği yer "gerici"dir. Çocuklarına modern eğitim kadar dini eğitim de vermek ister. Modern yaşam biçimini ve teknolojik kolaylıkları benimsediği kadar, cemaate dayalı yaşam biçimi ve ruhu da özümsemiştir. Çevrenin modern üstyapıya duyduğu ilgi arttıkça, rejime yönelttiği tehlike azalmaz, daha ustalıkla gizle-

nir. Örneğin bugün de temsili hareket ve partiler, Avrupa Birliği gibi ulusüstü kuruluşların demokrasi söylemini benimsemiş görünerek, aslında "kendileri için" söz hakkı ve ülkenin kaderini değiştirmeye kolaylığı talep ederler. Bu nedenle, 1982 Anayasasının başlangıç kısmı, milli iradeye "bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkmayacağı" sınırlamasını getirir.

Bu anlayışa milli irade söylemiyle karşı çıkan ve bu iradenin genel seçimlerde tecellisini mutlaklaştırılması gereken bir demokratik değer olarak kabul eden çevre partileri ise iki nedenle daha baştan yenik düşmektedir. Birincisi, demokrasiyi seçimlere, demokratik meşruiyeti milli iradeye indirgeyen çarpık/eksik demokrasi anlayışının kendisi sivil siyaset(çiler)in (toplumsal) meşruiyetini zayıflatmaktadır. İkincisi, devlet seçkinleri 1980 öncesinde görmüştür ki, genel ve yerel seçimler, yol açtıkları istikrarsızlıklar ve uzlaşmazlıklar nedeniyle çağdaşlaşma ve modernleşme yolunda en büyük engellerden birini oluşturabilir. Mutlak olan, modernleşmenin altın formülünü oluşturan (fiziksel altyapının yanı sıra) "eğitim" yoluyla kitlelerin kültürel direncini yıkabilmek, zihinsel değişimini sağlamaktır. Ancak, burada ilginç olan husus, eğitim süreci ve kurumlarına beslenen bu fetişist inancın, biçimsel ve düzeneysel kaygıların dışına taşamamış ve eğitimin felsefi içeriğinin tartışılmasına asla yol açmamış olmasıdır; çünkü, eğitim bireyin kendini geliştirip potansiyellerini gerçekleştirebilmesi amacıyla altyapı sağlama süreci olarak değil, "tektip" bir toplum yaratmanın aracı olarak görülmüştür.

Devletçi ve Güvenlikçi İtaat Politikaları

Diğer yandan, 12 Eylül rejiminin, otoriterliği açısından o güne dek görülmemiş uygulamalara geçmesi ve Türkiye'nin siyaset nehrinin yatağını adeta kalıcı bir biçimde değiştirmesinin gerisinde yatan devlet-merkezli güvenlikçi bakış açısının önemini de vurgulamak gerekir. Devletin güvenliğini sağlamak işlevinin en önemli unsuru, bizzatlı güvenliğin kendisinin tanımıdır. İç ve dış tehditler ile ülke güvenliğinin tanımı yalnızca askeri çevreler tarafından yapılır ve statükonun ve devletin "ne pahasına olursa olsun" korunması ile eşitlenirse, o zaman TSK'nın yerine getirmekle yükümlü olduğu doğal işlevinin birinci ayağı fevkalade sorunlu olur. Manevra alanı alabildiğine genişler, devlet iktidarını ve kendi tanımladığı bir statüyü güvenceye alırken, hiçbir toplum temsilcisi kuruma hesap vermeden sınırsız hareket etme

olanağına sahip olur. Bu anlamda, 12 Eylül fikrinin siyasal ve toplumsal algılayış perspektifinin adeta kristalize olduğu en önemli ve kalıcı projesi Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olmuştur. 1980 öncesinde yükselen şiddetin gerisinde, müktedir olmayı başaramayan sivil iktidardan yattığı gerçeğinden de hareketle, bu kurul "icracı" yetkilerle donatılmış, paralel bir hükümet düzeyine yükselmiştir. Bu nedenle, MGK 30 Temmuz 2003 tarihine kadar kamusal yaşamın her alanına ve sorununa güvenlik mülahazaları ile el koyan ve anayasal seçilmiş kurumlarının önüne geçen bir rol oynamıştır. 12 Eylül "fikrinin" bu ülkenin siyasal tarihine kazdığı orijinal, baskıcı ve kalıcı adımların arkasında MGK vardır: 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarılmış; 30.000 kişi yurtdışına kaçarak mülteci olmuş; üniversite hocalarına (5000'i gerekçesiz görevden alınmıştır), aydınlara, öğretmenlere, solculara, sendikacılara, gazetecilere yönelik husumet, işkence ve insan hakları ihlalleri görülmedik ölçüde sistematize edilmiş; ülkenin tamamına yakını fişlenmiş; 39 ton gazete ve dergi imha edilmiştir. Bireyin ve yurttaşın yaşam alanlarını devletin güvenliğine feda eden bir anayasa bugüne dek -bazı değişimlere uğrasa da- 12 Eylül "fikrini" sembolize eden bir yapıt olarak dımdık ayakta kalabilmiştir. Benzer deneyimlerden geçen Latin Amerika ülkeleri, "Gerçekleri Bulma Komisyonları" ve işkenceci subayların yargılanması için verdiği mücadelede mesafe kat ederken, Türk toplumu 12 Eylül'den on yedi yıl sonra bir müdahale daha yaşamıştır.

Özet olarak 12 Eylül müdahalesi sırasında ar- dından ordunun ülkeyi şekillendirme aşamasında özerk ve dolayısıyla otoriter davranabilme yeteneğini artıran en önemli unsurlar tarihsel-kültürel süreklilikler ve bunalımın yani yangının yoğunluğu ve şiddeti değildir. Asıl ivme TSK'nın statükonun kendisinden (parlamentar demokratik denetim mekanizmalarından uzak kalma konumundan) yarar-

12 Eylül fikrinin siyasal ve toplumsal algılayış perspektifinin adeta kristalize olduğu en önemli ve kalıcı projesi Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olmuştur. 1980 öncesinde yükselen şiddetin gerisinde, müktedir olmayı başaramayan sivil iktidarların yattığı gerçeğinden de hareketle, bu kurul "icracı" yetkilerle donatılmış, paralel bir hükümet düzeyine yükselmiştir. Bu nedenle, MGK 30 Temmuz 2003 tarihine kadar kamusal yaşamın her alanına ve sorununa güvenlik mülahazaları ile el koyan ve anayasal seçilmiş kurumlarının önüne geçen bir rol oynamıştır.

lanarak siyasal sistemde sahip olduğu iktidarı "kullanması", yani inisiyatif olarak, kendisinin de yanına bizatihi katkıda bulunabilmesidir.

12 Eylül ve Kimlik Politikaları

12 Eylül rejiminin toplumsal olanla ilişkisinden söz ederken, son yirmi yılda Türk siyasetinin temel sorununu oluşturan kimlik talep ve politikalarından da söz etmek gerekir. Gündemlerini kimlik-merkezli politikalarından oluşturan hareket, parti ve liderler iki anlamda 1980 müdahalesinden esinlenmişlerdir: Bir ke-re, bu politikalar devletin merkezileştirmesini, tektipçi düzen arayışını, kendi güvenliğini varoluşsal bir yere oturtmasını ve vatandaş ile hiyerarşi kurmadan konuşmamasını sorunlaştırmışlardır. Dolayısıyla, teorik olarak, statükoyu eleştiren bir bakış açısı geliştirmeye mahkûmdurlar. Ancak, ikinci ve çelişkili olarak, bu sorunlu yapı ve davranış aynen taklide yeltenmişlerdir. Bu çelişkiyi bünyelerine katmalarının so-

12 Eylül müdahalesi sırasında ve ardından ordunun ülkeyi şekillendirme aşamasında özerk ve dolayısıyla otoriter davranabilme yeteneğini artıran en önemli unsurlar, tarihsel-kültürel süreklilikler ve bunalımın yani yangının yoğunluğu ve şiddeti değildir. Asıl ivme TSK'nın statükonun kendisinden (parlamentar demokratik denetim mekanizmalarından uzak kalma konumundan) yararlanarak siyasal sistemde sahip olduğu iktidarı "kullanması", yani inisiyatif olarak, kendisinin de yanına bizatihi katkıda bulunabilmesidir.

rumlusu olarak 12 Eylül'ü göstermek yanlış olmaz.

Kimlik platformları, temelde 12 Eylül'ün yükselttiği milliyetçi-güvenlikçi politikalarından, daha doğrusu, siyasetin iç tehditlerle kuşatıldığı kurgusundan hareket ederek, kamu politikalarını icazetine alan bu anlayıştan nemalanmış ve bu sayede büyümüşlerdir. Bu sancılı süreç sırasında, Soğuk Savaş'ın devleti merkez alan geleneksel güvenlik anlayışı ve işleyiş sistematik bir biçimde "yeniden icat edilerek" statükonun yeniden üretilmesine ve TSK'nın rejimin muhafızlığı rolünü meşrulaştırmasına katkı sağlamıştır. İslamcı kimlik politikalarını hedef alan 28 Şubat müdahalesi, devlet dostu hayali bir "merkez" in inşasına harcadığı enerji sırasında siyaseti korkuya endekslemiş, kendi çizgisine çekmeye çalıştığı merkez partilerin tasfiyesine yol açmış, Türkiye'nin artık ele avuca sığmaz çoğulluğunu yapay bir teklife indirgemeyi öngörmüş, ancak başaramamıştır.

Türk sağının ideolojik konumunun ve toplumsal tabanının ne katı bir düzen laikliğini, ne de mürteçilik kademesinde rejime düşman bir siyasal İslamla barışık olmayı kaldırabileceğini hesap edememiştir.

İkinci olarak, kimlikçi siyasetler de eleştirdikleri siyasetin özünü ve tekniğini aynen kopyalamışlardır. Tıpkı eleştirdikleri merkezi devlet geleneğinin öngördüğü gibi insanları, kendi iradeleri ve kendi tercihleriyle önem taşıyan demokrasi özneleri olarak değil, firmalar ve holdingler gibi değerlendirmişlerdir. Siyasetin mağdur kitlelerini temsil kaygısından çok kendi iktidar savaşlarına ve bölünmelere kilitlenerek, kendilerini onların ihtiyaçlarını ve anlam dünyalarını deşifre etme yeteneğine sahip temsilciler olarak sunmuşlardır. Etnik köken etrafında birleşmeyi vazederken, farklı ideolojik görüş ve politikaların yeşermesine asla izin vermemişlerdir.

Siyasal İslama gelince, 1980 sonrasında kazandıkları ve kaybettikleri mevziler, 12 Eylül müdahalesinin (niyeti içinde ya da dışında) içerdiği şu üç kaynaktan beslenmiştir: Birincisi, daha önceki İslami siyasetlerden farklı olarak, yeni yapılanmanın baskın ideolojisi olan piyasa ekonomisinin ve onun da entegre olmaya çalıştığı global kapitalizmin betimlediği ve anlattığı "yeni" modernite ile içli dışlı olabileceği; ikincisi, paryalaşmaktan ve çevrenin tutumunu ideolojisi olmaktan kurtulan, taban genişleten ve iktidar olabilen "özgüvenli", rüştünü ispatlamış bir İslami siyasal tavır ve icraat olma başarısı; son olarak, tüm sağ ve sol siyasetlerin çökmesine neden olan 28 Şubat 1997 müdahalesinin ardından, 21. yüzyıl Türkiye'sinde ayakta kalabilen tek toplumsal hülya olması.

Globalleşme fırtınasının demokrasi, güvenlik, egemenlik anlayışları/boyutları 12 Eylül fikrinin büyümesini bozarak "küçük" insanın yaşamının kalitesine ve güvencelerine öncelik vermiştir. Bu kavramların topluma mal olması anlamında mesafe katedilmiş, Avrupa Birliği'nin başat kriterleri olarak ülkede konuşulan "dil'e girmiş, hatta somut reformlara dönüşmüştür. Siyasal ve toplumsal yapıda 12 Eylül rejiminin olumsuz izlerinin tamamen silindiğini söylemek yerine, bir başka olumlu sürecin toplumsal bilince yerleşmeye başladığını not etmemiz mümkündür. Bu yeni anlayışın en sarıncı ve temel ilkesi, "önce devletin güvenliği" perspektifinin, yerini hukuk devletinin güvencelerine samimiyetle inanmaya başlayan ve bu inançları hakça bir gelişme sürecinin sağladığı somut yararlarla güçlenebilecek bir "toplumun güvenliği" anlayışına terk etmekte oluşudur.

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü

Tarih Vakfı Gönüllüler Arıyor!...

Tarih Vakfı,
ilkini 6 Ağustos
Cumartesi günü 85
kişinin katılımıyla yaptığı
Gönüllüler Toplantısı'nın ikincisini,
3 Eylül Cumartesi günü, yeni gönüllülerle
birlikte Darphane'de düzenlemeye hazır-
lanıyor. Vakıf, bilimsel ve objektif tarih
çalışmalarına destek verecek yeni tarih dostları
arıyor. Tarih Vakfı 15. kuruluş yıldönümünü
kutlayacağı 2006 yılında, köklü bir yapı değişikliğine
hazırlanıyor. Vakıf, banış, karşılıklı anlayış ve çağdaş bir
tarih bilinci için yürüttüğü çalışmaları daha da
kitleleştirilmeye, Anadolu'ya yaymaya, belli başlı tüm
üniversite ve liselerimizle ilişki kurmaya yöneliyor. Tarih Vakfı
bu dönüşümü, az sayıda kalifiye profesyonel çalışan ile çok sayıda
gönüllü destekçiye dayanan bir örgütlenme ile gerçekleştirmeyi
planlıyor. Bu nedenle, Tarih Vakfı, proje geliştirme, proje yönetimi,
fon geliştirme iletişim ve gönüllü kazanma alanları başta olmak üzere,
vakfın tüm çalışma alanlarında düzenli ve sürekli destek verebilecek
gönüllüler arıyor. Eger haftada en az iki yarım gününüzü (Vakıfta ya da
vereceğiniz desteğin türüne bağlı olarak evinizde) düzenli ve sürekli olarak
boyle bir gönüllü çalışmaya ayırabilecekseniz, lütfen bize başvurun, tanışalım,
daha uygar, daha demokratik, daha banışçı bir Türkiye için birlikte çalışalım. Yeni
dönemin ikinci gönüllü toplantısı 3 Eylül Cumartesi günü saat 10.30-13.30
arasında Darphane'de. Katılın, gönüllü olabilecek dostlarınıza haber verin! Tarih
Vakfı'na gönüllü katkıda bulunmak için, lütfen web sitemiz www.tarihvakfi.org.tr
adresini ziyaret edin, ibiber@tarihvakfi.org.tr e-posta adresine ("Yeni Gönüllü"
konusmasını kullanarak) ya da 0212 513 50 82 numaralı telefona başvurun. Bu toplantıya
gelemeyecek, ancak daha sonraki çalışmalara katılabilecekseniz, bu durumu belirterek kayıt
yaptırın; sizi daha sonraki buluşmalarımızdan haberdar etmemizi sağlayın. Sivil toplum
hareketinin öncü kuruluşlarından Tarih Vakfı'nda, dünyamızın ve ülkemizin geleceği için işbirliği
yapalım. Sizin de Tarih Vakfı'na katabileceğiniz bir şeyler mutlaka vardır!

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr

Hans Christian Andersen Sergisi

Andersen 200 Yaşında

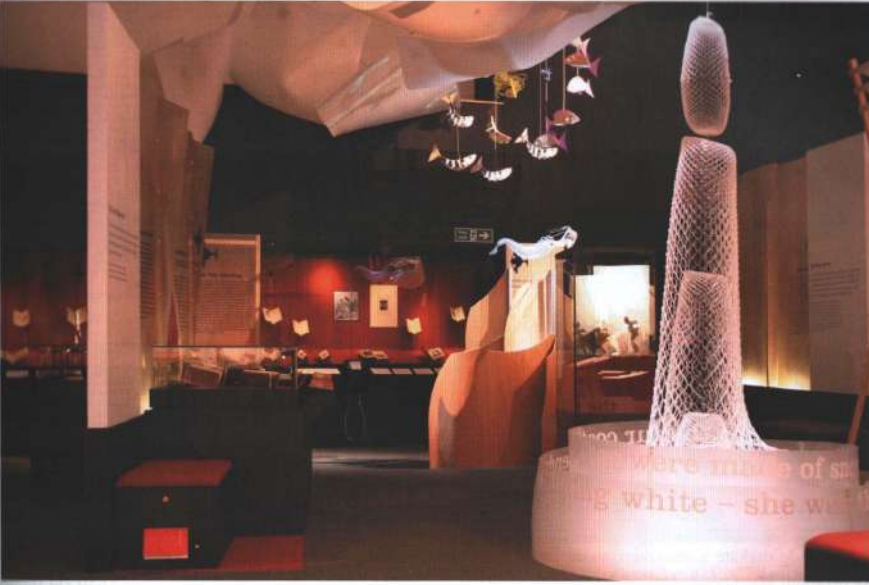
Derleyen: Hande Çetin

British Library, çocuk edebiyatının en önemli yazarlarından Hans Christian Andersen'in 200. yaşını mayıstan ekime dek sürecek bir sergiyle kutluyor. Sergide, yazarın anavatanından getirilen objeler ve British Library koleksiyonundaki Andersen parçaları ziyaretçilere sunuluyor.

Hepimizin hayalgücünde kendine bir yer edinmiş olan Andersen'in kendi yaşamı maalesef masal kahramanlarına yaraşır bir ihtişama sahip olmamış, yoksulluk çektiği dönemlerin ardından yüksek tabakadan hamiler edinmiş ve başarı kazanmış olması yazarın içine kapanıklığından sıyrılmasına yetmemişti. Peki, bu takıntılı ve asosyal insan, nasıl böylesi bir hayal dünyası kurup uluslararası bir üne kavuşabildi?

2 Nisan 1805'te, sinir hastası bir ayakkabı tairircisi ile eğitimsiz bir çamaşırcının tek oğlu olarak doğan Andersen, yoksulluk ve delilik gibi zorlu şartlar altında, garip ve yalnız bir çocuk olarak yetişti. İlkgençlik yıllarından itibaren oku-

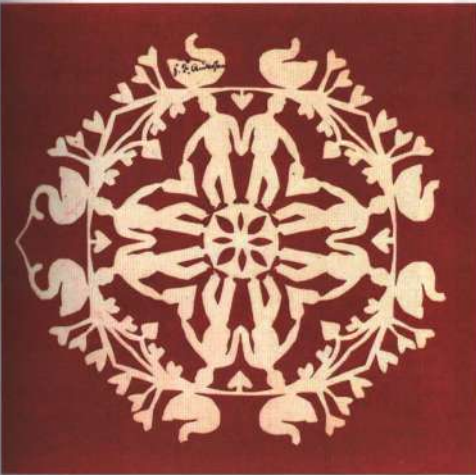

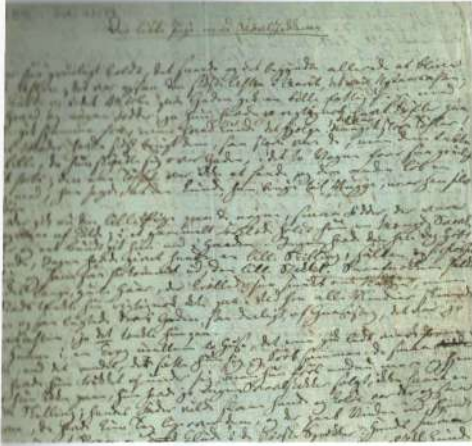
duğu kitaplar ve izlediği oyunlar ona yarattığı hayal dünyasında yaşama imkânı tanıdı.

14 yaşında evden ayrılan Andersen, gittiği Kopenhag'da birkaç yıl, kendisini bir aktör, dansçı ya da –dilbilgisi ve hiçbir imla kuralı bilmemesine rağmen– yazar olmaktan alıkoyan şartlarla mücadele etti. Birkaç iyi niyetli hami sa-

yesinde dilbilgisi eğitimi aldıktan sonra önceleri şiir, roman ve oyun, ardından da sesini asil duyuracağı masallarını yazacaktı.

İlk romanı *The Improvisatore*'ün çevirisinin 1845'te basılmasıyla İngiltere'de üne kavuşan Andersen, Avrupa'da seçkin bir yazar olarak anılırken, ana vatanından geçkirmeli olarak gelen kabule gücennmişti. Nite-

kim, Şubat 1846-Haziran 1847 arasında en az beş farklı toplama kitap halinde İngilizce çıkan kitapları kendi ülkesinde dikkate alınmazken, yazar İngiliz çocuk edebiyatının köşetaşlarından biri haline geliyordu.

British Library'deki sergi, *Karlar Kraliçesi* ya da *Küçük Denizkızı* gibi masallarını kullanarak, yazarın yaşamına ve İngiltere'deki etkisine dair bilgiler sunarken, *Çirkin Ördek Yavrusu*'yla nasıl da Avrupa'nın en ünlü yazarlarından birine dönüştüğünü öyküsünü, Danimarka'dan getirilen orijinal çizimler, resimler, elyazmaları ve ilk yazdığı masalların kopyaları ile anlatıyor. Andersen'in İngilizlerle tanışmasının öyküsüne, İngiltere'ye 1847 ve 1857 yıllarında yaptığı iki geziye ayrılmış özel bölümde sergilenen, Londralı yayıncı Richard Bentley'in arşivinden parçalar ve eserlerini İngilizce'ye çevirecek Mary Howitt'e yazdığı ilk mektup ile devam ediliyor.

Serginin ana bölümünde, Andersen'in İngiliz edebiyatına yapmış olduğu katkılarını göstermek için birkaç önemli öykü de kullanılıyor. Bu öykülerden *Küçük Denizkızı* yazarın Avrupa Romantik geleneğindeki köklerini ve özellikle Walter Scott gibi İngiliz yazarların ve erken dönem 19. yüzyıl yazarlarının edebiyatındaki etkisini gösterirken, Romantik geleneğe ait temaların en çok *Karlar Kraliçesi*'nde kullanıldığı görülüyor. Viktoryen dönemin idealize edilmiş çocukluğunu yansıtan *Kıbrıç Kız*, hayallerin ve birçok çocuğun yaşamındaki zorlu hayat şartlarının da işin içine girerek çocuk edebiyatını nasıl oluşturduğunu gösteren örneklerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Canlandırmaya göz kırpan *Kurşun Asker*'de Andersen nesneler gerçek bir can ve hisler veriyor. *The Nightin-*

gale ise yazarın sahneleme yeteneğini gözler önüne seriyor.

Sergide son olarak, Andersen'in yetişkinler için yazdığı, ilk transatlantik telgraf hattı gibi teknik gelişmeleri içeren ya da kendi sanatı ve sanatçılığını, sanatın doğasını kıyasıya eleştirdiği, daha az bilinen eserleri izleyiciyle buluşuyor.

Theatre Rites çocuk tiyatrosu ise, sanatçı Sophia Clist eşliğinde, birçoğu daha önce sergilenmemiş 200 parça eşya, elyazması ve oyuncaklardan oluşan, Kraliyet Operası'ndan sağlanan kostümlerin kullanılacağı ve kukla gösterileri ile desteklenen büyülmüş bir gösteri ile Andersen'in dünyasını yeniden yaratıyor.

Söyleşiler ve müzik dinletileri düzenleyerek sergiye destek veren Hans Christian Andersen 2005 Vakfı, yazarın hayatı ile yapıtları arasındaki ilişkiyi göz önüne sererek, sanatçılara dolaylı ya da doğrudan ilham alma konusunda cesaret vermeyi hedefliyor. Bu amaçla, aktörler Sir Derek Jacobi ve Sir Roger Moore, yazarlar Dame Antonia S. Byatt ve Jackie Wullschlager, futbolcu Peter Schmeichel, yayıncı Sir David Frost ve yayıncı-komedyen Sandi Toksvig, çocuk kitapları ya-

zarı Michael Morpurgo ve aktris Elizabeth Hurley gibi isimler HCA elçileri kabul ediliyor. Bu elçilerin seçilmesiyle, sadece HCA Vakfı'nın İngiltere ve dünyada daha çok kişiye ulaşmasını sağlamak değil, dünya çapındaki eğitimsizliğe de dikkat çekmek için kurulmuş olan vakfı tanıtmak hedefleniyor.

Çirkin Ördek Yavrusu'nda kendi hayat hikâyesini anlatan, *Küçük Denizkızı* ile doğaüstü güçlere ve ölümsüzlüğe olan ilgisini sergileyen, çocukların masumiyetine olan inancını *Kibritçi Kız* aracılığıyla gösteren ve *Kurşun Asker*'de kadınlara nasıl imrendiğinin ipuçlarını veren Andersen, masalları ile ilgili şöyle diyor: "Dünyada kötü olan o kadar çok şey var ki, çocukları ne kötülüklerden tamamen soyutlamak ne de onlara mutlu sonu olmayan bir dünya göstermek istiyorum."

"Çirkin Ördekler, Kurşun Askerler, Denizkızları! Hepiniz Davetlisiniz!" çağrısıyla ziyaretçilerini bekleyen sergi, Hans Christian Andersen 2005 Vakfı, Danimarka Krallığı, Danimarka Krallık Kütüphanesi ve Bikuben Vakfı tarafından destekleniyor.

Kaynak: British Library
Det Kongelige Bibliotek

RT YAYINLARI YURT YAYINLARI YURT YAYINLARI YURT YAYINLARI

19.YÜZYIL İSTANBUL'UNDA GAYRİMÜSLÜMLER (2. Baskı)	Pinelopi Stathis (ed.)	7,50 YTL
20.YÜZYILDA TARİH YAZIMI (2. Baskı)	G.Iggers	10,00 YTL
AHLAK OYUNLARI 1540-1541		
OSMANLI'DA AYNTAB MAHKEMESİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET	Leslie Peirce	40,00 YTL
AHLAK OYUNLARI 1540-1541 (Sert Kapak Ciltli)	Leslie Peirce	50,00 YTL
AHMET MİTHAT EFENDİ AVRUPA'DA	Carter V.Findley	5,00 YTL
AHMET RESMİ EFENDİ (1700-1783)	Virginia Aksan	13,00 YTL
ALEVİ KİMLİĞİ (2. Baskı)	T.Olsson, E.Özdalga, C.Reudvere (ed.)	15,00 YTL
ANADOLU 1913 (2. Baskı)	Bela Hovarth	8,00 YTL
ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI KENTLERİ (3. Baskı)	Sevgi Aktüre	12,00 YTL
ANADOLU'DA BÜYÜK İSYAN (2. Baskı)	William J. Grisworld	14,00 YTL
ANADOLU'DA DEMİR ÇAĞI KENTLERİ	Sevgi Aktüre	18,00 YTL
ANILAR 2 SERGÜZEŞT-İ HAYATIM CİLD-İ SANİ	Gazi Ahmed Muhtar Paşa	17,00 YTL
ARAÇ TARİH AMAÇ TANZİMAT	Christoph K.Neumann	14,00 YTL
BATININ CİNSEL KİYİSİ	İrvin Cemil Schick	14,00 YTL
BİLGİNİN TOPLUMSAL TARİHİ (2. Baskı)	Peter Burke	16,00 YTL
BİR ULUSUN DOĞUŞU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BOŞNAKLAR	Aydın Babuna	14,00 YTL
BİZANS İMPARATORLUK KADINLARI	Barbara Hill	15,00 YTL
BİZANS'IN SON YÜZYILLARI (2. Baskı)	Donald M. Nicol	23,00 YTL
BİZANS'IN SOYLU KADINLARI	Donald M. Nicol	10,00 YTL
BİZANSTAN OSMANLIYA İSTANBUL LİMANI (2. Baskı)	W.Müller-Wiener	23,00 YTL
BİZE DERLER ÇAKIRCA (2. Baskı)	Halil Dural	18,00 YTL
BÜYÜK MÜBADELE (3. Baskı)	Kemal An	12,50 YTL
CUMHURİYET DÖNEMİ İKTİSADİ TARİHİ (5. Baskı)	Yahya Tezel	25,00 YTL
ÇATIŞAN KÜLTÜRLER (4. Baskı)	Bernard Lewis	5,00 YTL
DEĞİŞEN İSTANBUL	Zeynep Çelik	15,00 YTL
DEMİRYOLUNDAN PETROLE CHESTER PROJESİ	Bilmez Bülent Can	19,00 YTL
DENGE OYUNU (3. Baskı)	Selim Deringil	18,00 YTL
DEVİRİM VE MAFYA	James Fentress	18,00 YTL
DOĞU İLE BATI ARASINDA OSMANLI KENTİ	E. Eldem, D. Goffman, B. Mesters (ed.)	16,00 YTL
DÜRR-İ MEKNUN, SAKLI İNCİLER	Yazıcıoğlu Ahmed Bican	10,00 YTL
EGE'DE EŞKİYALAR (3. Baskı)	Sabri Yetkin	14,00 YTL
EYÜP DÜN BUGÜN	Tülay Artan (ed.)	8,50 YTL
EYÜP'TE SOSYAL YAŞAM	Tülay Artan (ed.)	6,50 YTL
FATİHLER, KORSANLAR, TÜCCARLAR	Carlo M.Cipolla	5,00 YTL
GEÇ ANTIK ÇAĞDA ROMA VE BİZANS DÜNYASI	Peter Brown	20,00 YTL
GEÇMİŞİN SESİ (SÖZLÜ TARİH)	Paul Thompson	14,50 YTL
GÖNYE VE HİLAL (2. Baskı)	Angelo Iacovella	7,50 YTL
HACILAR VE SULTANLAR	Suraiya Faroqi	15,00 YTL
HAÇILAR ÇAĞI (2. Baskı)	P.M.Holt	14,00 YTL
HAREM-İ HÜMAYUN (4. Baskı)	Leslie P. Peirce	24,00 YTL
HATİCE SULTAN VE MELLİNG KALFA	Ela Güntekin (ed.)	11,00 YTL
HİCAZ DEMİRYOLU	Murat Özyüksel	18,00 YTL
İLHAN TEKELİ İÇİN ARMAĞAN YAZILAR	S. İlkin, O. Silier, M. Güvenç (ed.)	25,00 YTL
İSMET İNÖNÜ YENİ BİR YORUM DENEMESİ	Metin Heper	14,00 YTL
İSTANBUL ANILARI (4. Baskı)	Hagop Mintzuri	11,00 YTL
İSTANBUL BİR KENT TARİHİ (3. Baskı) (Karton Kapak)	Doğan Kuban	80,00 YTL
İSTANBUL BİR KENT TARİHİ (3. Baskı) (Sert Kapak)	Doğan Kuban	100,00 YTL
İSTANBUL DEĞİRMENLERİ VE FIRINLARI	Salih Aynural	11,00 YTL
İSTANBUL GEZİ REHBERİ (10. Baskı)	Murat Belge	23,00 YTL
İSTANBUL LEZZETİ (2. Baskı)	Sula Bozıs	15,00 YTL
İSTANBUL VE BOĞAZIÇI	Pierre DeTchihatchef	15,00 YTL
İSTANBULDA HATIRLAMAK VE UNUTMAK	Leyla Neyzi	20,00 YTL
İZMİR YENİ ONBİNLERİN GÖLGESİNDE BİR SANCAK	Engin Berber	10,00 YTL
JÖN TÜRKLER VE ARAPLAR (2. Baskı)	Hasan Kayalı	15,50 YTL
KADILAR KULLAR VE KUDÜSLÜ KÖYLÜLER	Amy Singer	12,00 YTL
KADINLAR SALTANATI (Karton Kapak)	Ahmet Refik Altınay	30,00 YTL
KADINLAR SALTANATI (Sert Kapak)	Ahmet Refik Altınay	40,00 YTL
KADROKULARI VE KADRO'YU ANLAMAK	İlhan Tekeli - Selim İlkin	25,00 YTL
KAHİVE VE KAHVEHANELER (2. Baskı)	Ralph S.Hattox	9,00 YTL
KANUNİ VE ÇAĞI	Metin Kunt-Christine Woodhead (ed.)	14,00 YTL

TARİH VAKFI Barbaros Bulvarı Yıldız Sa

Tel: (0212) 2273733 Fax: (0212)

YURT YAYINLARI YURT YAYINLARI YURT YAYINLARI YURT YAYINLARI

KAPADOKYA LEZZETİ	Sula Bozıs	15,00 YTL
KENT ARAŞTIRMALARI BİBLİYOGRAFYASI		12,00 YTL
KÖPRÜLÜLER	Ahmet Refik Altınay	12,00 YTL
KÖSEPAŞA HANEDANI	Necdet Sakaoglu	18,00 YTL
KUDÜS 17.YY.BİR OSMANLI SANCAĞI	Dror Ze'evi	13,50 YTL
KÜRT SORUNU KÖKENİ GELECEĞİ (4. Baskı)	Kemal Kirişçi/ Gareth M. Winrow	15,00 YTL
LORD STRATFORD CANNING'IN TÜRKİYE ANILARI	Stanley Lane Poole	12,00 YTL
MACAR TURANCILARI	Tank Demirkan	10,00 YTL
MAKEDONYA SORUNU	Fikret Adanır	17,00 YTL
MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI KENTLERİ (2. Baskı)	Paul Dumont, François Georgeon (ed.)	11,00 YTL
MODERNLEŞMENİN EŞİĞİNDE OSMANLI KADINLARI	Madeline C. Zilfi (ed.)	17,00 YTL
MUSUL, OSMANLI İMP.DA DEVLET VE TAŞRA TOPLUMU	Dina Rizk Khoury	16,00 YTL
MÜBADELE ÇOCUKLARI (2. Baskı)	Renee Hirschon	15,00 YTL
MÜTEFERRİKA VE OSMANLI MATBAASI	Franz Babinger	10,50 YTL
NEŞELİ ÖYKÜLER (3. Baskı)	Carlo M.Cipolla	6,00 YTL
ORTADOĞU MUTFAK KÜLTÜRLERİ (2. Baskı)	Sami Zubaida-Richard Tapper (ed.)	18,00 YTL
OSMANLI'DA CEMİYETLER VE RUM CEMAATİ	Haris Eksertzoglu	11,00 YTL
OSMANLI ADET MERASİM VE TABİRLERİ (3. Baskı)	Abdülaziz Bey	27,50 YTL
OSMANLI BANKASI TARİHİ	Edhem Eldem	25,00 YTL
OSMANLI BEYLİĞİ (2. Baskı)	Elizabeth A. Zachariadou (ed.)	17,00 YTL
OSMANLI EKONOMİSİNDE BAĞIMLILIK VE BÜYÜME (3. Baskı)	Şevket Pamuk	16,00 YTL
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DOĞAL AFETLER	Elizabeth A. Zachariadou (ed.)	18,00 YTL
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA VEBİ	Daniel Panzac	19,00 YTL
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA PARANIN TARİHİ (3. Baskı)	Şevket Pamuk	19,00 YTL
OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SONU BÜYÜK GÜÇLER (2. Baskı)	Marian Kent (ed.)	15,00 YTL
OSMANLI KUDÜSÜNDE LONCALAR	Amnon Cohen	12,50 YTL
OSMANLI KÜLTÜRÜ VE GÜNDELİK YAŞAM (5. Baskı)	Suraiya Faroqhi	25,00 YTL
OSMANLI MISIRINDA HANE POLİTİKALARI KAZDAĞILARIN YÜKSELİŞİ	Jane Hathaway	12,00 YTL
OSMANLI NÜFUSU (1830-1914)	Kemal H. Karpat	26,00 YTL
OSMANLI TARİHİ NASIL İNCELENİR (2. Baskı)	Suraiya Faroqhi	19,50 YTL
OSMANLI YER ADLARI SÖZLÜĞÜ (2. Baskı)	Nuri Akbayan	15,00 YTL
OSMANLI'DA HAYİRSEVERLİK	Amy Singer	17,00 YTL
OSMANLI'DA KENTLER VE KENTLİLER (4. Baskı)	Suraiya Faroqhi	23,00 YTL
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE 1.TARİH KONGRESİ		21,00 YTL
OSMANLILARDAN ÖNCE ANADOLU (2. Baskı)	Claude Cahen	22,00 YTL
REFİA SULTAN (3. Baskı)	Ali Akyıldız	13,00 YTL
RODOS ŞÖVALYELERİ VE OSMANLILAR	Nicolas Vatin	20,00 YTL
SELANİK TANZİMAT ÇAĞINDA BİR OSMANLI ŞEHİRİ	Meropi Anastassiadou	22,00 YTL
SİCİL-İ OSMANİ TAKİM (Karton Kapak)	Mehmed Süreyya	60,00 YTL
SİMONTORYA SANCAĞI	G.David	13,00 YTL
SİVİL TOPLUM DEMOKRASİ VE İSLAM DÜNYASI	E. Özdalga, S. Persson (ed.)	11,50 YTL
SOKOLLU	Ahmet Refik Altınay	12,00 YTL
SOL KOL OSMANLI EGEMENLİĞİNDE VİA EGNATİA	E. Zachariadou (ed.)	13,00 YTL
SÖZLÜ TARİH VE YEREL TARİHÇİ	Bülent Bilmez Can	14,00 YTL
SULTAN CEM	Ahmet Refik Altınay	11,00 YTL
ŞARK'IN SERGİLENİŞİ (Karton Kapak)	Zeynep Çelik	35,00 YTL
ŞARK'IN SERGİLENİŞİ (Sert Kapak)	Zeynep Çelik	50,00 YTL
ŞERİATTAN KANUNA	Colin Imber	20,00 YTL
ŞEYH BEDRETTİN (2. Baskı)	M. Balıvat	11,00 YTL
TARİH VE TOPLUMSAL KURAM (2. Baskı)	Peter Burke	13,00 YTL
TARİH, TARİHÇİ VE TOPLUM (2. Baskı)	Salih Özbaran	15,00 YTL
TARİHİMİZ VE CUMHURİYET	Zeki Ankan	16,00 YTL
TARİHİN PEŞİNDE (2. Baskı)	John Tosh	15,00 YTL
TARİHSEL SOSYOLOJİ (2. Baskı)	Theda Skocpol (ed.)	23,00 YTL
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN KÖKENLERİ (1876-1935) (4. Baskı)	Yusuf Akçura	15,00 YTL
TÜRK TARİH TEZİNDEN TÜRK İSLAM SENTEZİNE (2. Baskı)	Etienne Copeaux	20,00 YTL
TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN KURULMASI (2. Baskı)	Mete Tunçay	25,00 YTL
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (1961-1971)	Artun Ünsal	23,00 YTL
TÜRKİYE'DE KENTSEL KORUMA KENT TARİHLERİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ	Doğan Kuban	16,00 YTL
TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE ULUSAL KİMLİK (2. Baskı)	Sibel Bozdoğan	13,50 YTL
ZINDIKLAR VE MÜHLİDLER (3. Baskı)	Ahmet Yaşar Ocak	24,00 YTL

"6-7 Eylül 1955"

50 Yıl Sonra!..

6-7 Eylül 1955 Olaylarının 50. yıl-dönümü nedeniyle Toplumsal Tarih'in bu sayısında, 1956 yargılamalarının soruşturma hâkimi Amiral Fahri Çoker'in arşivine yer veriyoruz. Arşivin-deki tüm malzemeleri Tarih Vakfı'na bağışlayan merhum Fahri Çoker'in ebediyete intikalinden sonra malzeme üzerindeki yayımlanma yasağının kalkması, söz konusu fotoğraf ve bel-geleri kamuoyuna sunma imkânı do-ğurdu. Birkaç istisna dışında büyük bir bölümü ilk kez yayımlanacak olan fotoğraflar, 6 Eylül gecesi ve 7 Eylül sabahı Milli Emniyet Hizmetleri ve yabancı basın mensupları tarafından

çekilmiş bir klasör dolusu fotoğraf arasından seçildi. Bugüne dek çeşitli yayınlarda 7 Eylül sabahı olayların sonuçlarını görüntüleyen çok sayıda fotoğraf söz konusuysen, olay gecesi tahrip anında çekilen pek az fotoğraf yayımlanabilmişti. Olaylardan hemen sonra sıkıyönetim tarafından Türk ba-sınına getirilen sansür ve sınırda ya-bancı basın mensuplarının görsel mal-zemelerine el konulması, bu fotoğrafların çoğunun şimdiye kadar hiçbir yerde yayımlanmadığının bir kanıtı sayılabilir.

Arkalarındaki, "Üstünde çarpı işa-reti olan Hüseyin Özkan, manav. Ra-

mazan Seyfi, Mahmutpaşalı" veya "Bu resimde pardesülü ve bıyıklı, üzerine (A) işareti konulan şahsın (sandalyacı Hüseyin) olduğu katiyetle tamam. 30.9.1955. Hamdi Özgün." benzeri yazılar, fotoğrafların olaylardan hemen sonra, polis tarafından "faillerin" tutuklanması için kullanıldığını gösteriyor.

Kronolojik olarak sıralanmış fotoğraflar, olaylarla ilgili yazılı belgeler kadar önemli ipuçları veriyor. Baştaki fotoğraflar olayların ilk safhasında, öğrencilerin Beyoğlu'nun çeşitli yerlerinde halkı tahrik etmek amacıyla yaptıkları konuşmaları; ardından devam edenler ise ellerinde Türk bayrakları, Atatürk ve Celal Bayar'ın büst ve fotoğraflarını taşıyan, "kışkırtıcılar" olarak niteleyebileceğimiz donanmış grupları görüntülüyor. Klasörün ikinci bölümündeki fotoğraflardan, tahrip görüntülerinin yanı sıra polislerin olaylar sırasındaki pasifliği, Müslüman halkın ev ve dükkânlarına Türk bayrak ve yazı asarak korunmaya çalışması, faillerin kamyonlarla taşınması gibi ayrıntıları keşfetmek mümkün. Son bölümde ise sıkıyönetim ilan edildikten sonra Beyoğlu sokaklarındaki askerler, tanklar ve dükkânlardan çıkarılan çeşitli eşyalarla dolu caddelerin fotoğrafları bulunuyor.

Fahri Çoker arşivindeki diğer belgeler Eylül 1955'te kurulan örfi idare mahkemelerine olaylarla ilgili intikal eden yazışmalar ve raporlardan oluşuyor. Fail ve tahribat listelerinin yanında, "Emniyet Şubesi 1. Müdürlü-

ğü'nce Ocak 1956'da hazırlanan fezleke", Milli Emniyet Hizmetleri'nce hazırlanan "Kominform taktikleri ve Kıbrıs olayları mevzuunda muhtıra" ve "K Şubesi müdürü Tuğgeneral Hâkim Şevki Mutlugil'in raporu" gibi belgeler kuşkusuz 6/7 Eylül olaylarının organizasyonu ve failleri ile ilgili, başka arşivlerde rastlanması zor çok yeni bilgiler içermekte.

Amiral Fahri Çoker'in başışını kuşkusuz tarihimizin karanlık sayfalarını unutmaya değil öğrenmeye, nedenleri ve sonuçlarıyla kavramaya ve böylece Türk toplumunu kendi geçmişi ile barıştırmaya yönelik bir girişim olarak telakki edebiliriz.

Konumuzla ilgili ilk yazı 6-7 Eylül Olaylarının çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türk ulus-devletine geçiş sorunsalıyla ilgili olduğunu vurgulayarak, özellikle olayların faileri hakkında bilgi veriyor. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde burada yayınlanan telgraflar dışında olaylarla ilgili bir malzeme olmadığını belirten Elçin Macar, Fahri Çoker Arşivi'nin öneminin bir kez daha altını çiziyor. Son söz olayların mağdurlarında: Akdeniz Sesleri (Mediterranean Voices) projesi kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmelerinde, olayları yaşayanlar tanıklıklarını anlatıyorlar.

Dosyadaki yazılarda kullanılan tüm fotoğraflar ve yayımlanan belgeler, aksi belirtilmediği takdirde Fahri Çoker Arşivi'nden alınmıştır.

Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası

6-7 Eylül Olayları ve Failer

19. ve 20. yüzyıllarında çokuluslu imparatorlukların dağılmasını, etnik olarak homojen devletlerin kurulması çabası izlemiştir. 1919-1920 Paris Barış ve 1923 Lozan antlaşmalarının sonucunda homojen ulus-devletler değil, içlerindeki etnik gruplardan birinin, kaderini tayin hakkını kendinde gördüğü ve kendini yeni devletin taşıyıcısı olarak tanımlarken diğer etnik gruplara azınlık statüsünü atfettiği devletler oluşmuştur. Ancak, bu yeni devletlerin azınlıkları, genellikle, ulus-devletin homojenleştirilmesi önünde bir engel ve hatta tehdit olarak algılanmışlardır. Devletin yeni meşruiyet zeminini meydana getiren unsur, etnik-kültürel birlik olarak kabul edildiğinden, diğer etnik grupların varlığı, ancak yeni devletin bir zaafı olarak görülebilecektir.

*Dilek Güven**

6-7 EYLÜL OLAYLARINI çokuluslu Osmanlı devletinden Türk ulus-devletine geçiş döneminde yaşanan sorunlarla ilişkilendirmek mümkündür. Farklı etnik grupları barındıran Anadolu'nun homojen hale getirilmesi, Kemalist elit tarafından başarılı bir ulus-devletin vazgeçilmez şartı olarak görülmüş ve yeni kurulan devletin Hristiyan azınlıklara haklarını garanti etmesine rağmen, 1920'li ve 30'lu yıllarda hükümetler zaman zaman aleni bir asimilasyon politikası gütmüştür. Her ne kadar tüm vatandaşların yasal hak ve yükümlülüklerdeki eşitliğinden söz edilse de, günlük hayatta devletin kimlik politikası temelde Türklük üzerinden belirlenmiş, bu yolla millet olma, modernleşme ve batılılaşma sürecinin ivme kazanacağı ümit edilmiştir.

Hükümetin özellikle ekonomi politikası alanından aldığı önlemler, Türk unsurun taşıyıcı öge ola-

rak düşünüldüğünü gösterir. Nitekim 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin ekonomideki liderliğine son vermeyi hedeflemiştir.¹

Devletin zorunlu göç ve iskân politikaları da bu homojenleştirme çabalarıyla bir arada değerlendirilmeli, dolayısıyla 1934'teki, "Trakya olayları" olarak bilinen ve Yahudileri zorunlu göçe sevk etmek için yapılan saldırılar² ile 1930'larda Kürtlere uygulanan iskân politikaları da bu bağlamda ele alınmalıdır. Aynı dönemde, 1929-1934 arasında Anadolu Ermenilerinin Anadolu'nun merkezlerine ve ardından İstanbul'a göç ettirilmesinin amacı ise gayrimüslimleri tümüyle Anadolu'dan uzaklaştırıp İstanbul'da toplamaktır.³ 1946'da yazıldığı düşünülen bir CHP azınlık raporu⁴ bunu açıkça ifade eder. Bu rapora göre, 1950'lere kadar Anadolu Yahudi ve Hristiyanlardan temizlenmeli ve sonra İstanbul,

Öğrenci/gençlik derneklerinin "halka" hitabı.

Özellikle Yunanistan'la olan bağları ve nüfusun çokluğu nedeniyle Rumlardan arındırılmalıydı.

Türkiye'nin 50'li yıllardaki milli politikası 30'lu ve 40'li yıllardaki politikaların devamı olarak değerlendirilmeli, bu doğrultuda 6-7 Eylül olayları etnik homojenleşme ve milli ekonomi yaratma çabası bağlamında incelenmelidir. Çokpartili hayata geçiş sonrası azınlıkların hükümetlerle olumlu ilişkiler geliştirmesi, gayrimüslimlerin seçmen olarak önemsenmeye başlanmasından kaynaklanır. Bu dönemde İstanbul'da seçmenlerin üçte biri gayrimüslimdir.⁵ Seçim dönemlerinde CHP ve DP'nin Varlık Vergisinin geri ödeneceği yönündeki vaatleri ise seçim propagandasından ibarettir.

Menderes hükümetinin azınlıklara karşı baştaki liberal politikası, gittikçe zorlaşan ekonomik koşullarla yavaş yavaş değişir ve mevcut ilişkiler gerginleşmeye başlar. Özellikle Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla birlikte 1953'ten itibaren gazetelerde Patrikhane'ye ve Rumlara karşı başlatılan kampanya, 6-7 Eylül olaylarından evvel doruğa ulaşır. Rumlara yöneltilmiş gibi görünen saldırı aslında tüm azınlıkları içine almaktadır; "Rum" burada sadece bir örnek veya stereotiptir. Olayların ardından yayımlanan gazetelere göre asıl suçlu, Türkleri provoke eden gayrimüslimlerdir.⁶ 6-7 Eylül olaylarının sadece Kıbrıs'la ilgili olarak Rumlara yapılmış bir missileme olmadığının bir göstergesi, olaylar sırasında tahrip edilen işyerlerinin sadece % 59'u Rumlara aitken, geri kalan % 17'nin Ermenilere, % 12'nin Yahudilere ait olması, hatta dönmelelere ve Müslüman olmuş beyaz Ruslara ait mekânların bile saldırıya maruz kalmasıdır.⁷

Bu olaylar devletin hedefine uygun bir göç dalgası başlatır. Ancak, tahribatın yarattığı maddi zorluklar, İstanbul'daki Yunan Konsolosluğu'nun ve Patrikhane'nin Rumlara İstanbul'a kalmaları yönündeki telkini, Yunanistan hükümetinin Rumların Yunanistan'a yerleşimi konusunda çıkardığı bürokratik zorluklar ve Türk devletinin azınlıkların malvarlığının satışını engellemesi gibi nedenlerden dolayı, söz konusu göç olayların hemen ardından gerçekleşmez.⁸ Birkaç ay içinde, büyük işyerlerinin önemli bir kısmı gayrimüslimlerden Müslümanlara devredilir; büyük tahribata uğrayan dükkânlar ise hiç açılmamak üzere kapanır.⁹ Gayrimüslimlerin birçoğu artık Türkiye'de yatırım yapmaktan kaçınır.¹⁰ Olaylardan altı ay sonra baş-

Beyoğlu'nda ilk tahripler.

gösteren göç dalgasıyla ulusu homojenleştirme planında bir adım daha atılmış olur.¹¹ İstanbul başınısya bu göçü daha çok "geleneksel azınlık sadakatsizliği" ve yabancı devletlerle tarihi ittifak ile açıklama girişiminde bulunur.

Gayrimüslimlerin çoğunun 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'yi desteklemesinin nedeni, bazı yazarların öne sürdüğü gibi DP'yi 6-7 Eylül olaylarından sorumlu tutmamaları değildir.¹² Azınlık cemaatlerinin ilk planı 1957 seçimini boykot etmektir, bu da DP'nin örneğin İstanbul'da seçimleri kaybetmesine yol açabilecektir; fakat DP'nin iktidara gel-

diğinde intikam alabileceği korkusu ve CHP'ye olan geleneksel antipati nedeniyle seçime katılma kararı verilir.¹³

1955'ten itibaren DP hükümeti gittikçe zorlaşan bir ekonomik durumla karşı karşıya kalmış ve özellikle yüksek enflasyon nedeniyle hayat standardı düşen toplum tabakasının güvenini kaybetmiştir; şüpheli metotlarla muhalefeti susturma çabaları ise basın, aydınların ve öğrencilerin de DP'den soğumasına yol açmıştır. Örneğin Alman Dışişleri'nin bir raporuna göre daha olaylardan 15 gün evvel, muhalefeti kontrol edebilmek amacıyla 7 Eylül 1955 günü İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmesine karar verilmiştir.¹⁴ 1956 yılında muhalefeti baskı altına almak için basın ve toplantı yasasına getirilen kısıtlamalar da büyük ölçüde 6-7 Eylül Olayları ile gerekçelendirilmiştir.¹⁵ Hükümete göre *İstanbul Ekspres* gazetesi 6 Eylül günü halkı suça teşvik etmiş ve sivil örgütler toplantı yasasını verdiği özgürlüklere dayanarak düzenledikleri gösterilerle ülkeyi kaosa götürmüşlerdir.¹⁶

Konuyla ilgili ilginç bağlantılardan biri, İngiliz hükümetinin 6-7 Eylül olaylarının organizasyonunda bir payı olmasıdır. 1950'lerin başında bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'ın Rum/Ortodoks halkının Yunanistan ile bütünleşme isteği, İngiliz hükümetini 29 Ağustos-7 Eylül arasında Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katıldığı bir konferans düzenlemeye sevk eder. İngiliz Dışişle-

6-7 Eylül Olayları'nın Hikayesi

Türk dış politikasında hâlâ önemli bir yer tutan Kıbrıs sorunu, 1955 yılında Türk kamuoyunun gündeminde baş köşeye oturmuştur. Londra'da Kıbrıs konusunda görüşmeleri sürdüren Dışişleri yetkilileri temaslarına devam ederken, Atatürk'ün Sela-nık'teki evinde bir bomba patlaması ile ilgili haber önce 6 Eylül 1955 günü Türkiye radyolarında yayınlanır. Bunun üzerine, "Ata'mızın Evi Bombalandı" manşeti ile ikinci baskı yapan İstanbul Express gazetesinin nüshaları o dönemde kurulmuş olan "Kıbrıs Türkütür Cemiyeti" üyeleri tarafından

bütün İstanbul'da satılmaya ve halkı galeyana getirmek üzere kullanılmaya başlanır.

Kıbrıs Türkütür Cemiyeti'nin öna-yak olması ve diğer gençlik örgütleri-nin, meslek kuruluşlarının, DP parti teşkilatının ve resmi ve gayri resmi bazı makamların telkin ve teşviki ile yerel kalabalıklar ve şehre dışarıdan getirilmiş olan kitleler tarafından 6 Eylül akşamı Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir tahrip, yağma ve yı-kım eylemi gerçekleştirilir.

Esas olarak İstanbul'daki gayri-müslim azınlık nüfusun ev, işyeri ve

ibadet yerlerine yönelik bu saldırılar-da emniyet güçleri tamamen pasif bir tutum sergiler. Gayrimüslimlerin ev ve işyerlerinin adresleri hakkında önceden bilgi sahibi olan, 20 ila 30 kişilik organize birliklerin kent içindeki ulaşımı özel arabalar, taksi ve kamyonların yanı sıra otobüs, vapur ve hatta askeri araçlar yardımıyla sağlar. İstanbul'un her yerinde yağmalar aynı yöntemle gerçekleştirilmektedir. Dükkanlar söz konusu olduğunda saldırganlar önce vitrinleri taşıyarak kırmakta ya da vitrinlerin önündeki demir parmaklıkları kaynak makinelerle

ri Bakanı Harold Macmillan'ın bu üçlü toplantıyı düzenlenmesinin sebebi Kıbrıs olayının çözümüne bir katkı yapmak değildir. Yunanistan Kıbrıs konusunu sonbaharda Birleşmiş Milletler'in gündemine götürmeyi planlarken, İngiltere hükümeti Kıbrıs'ın uluslararası bir platforma taşınmasını engellemek istegindedir. Konferansla hedeflenen, sorunun "sömürgeci İngiltere" ve Yunanistan'ın değil, Türkiye ile Yunanistan'ın gündemi olduğunun ispatlanmasıdır.¹⁷ Foreign Office bürokratlarının ifadesiyle, "Türkler pasif durumlarından uyanıldıkları zaman Kıbrıs BM'nin gündemine girmeyecekti."¹⁸ Konferanstan evvel Macmillan Türk

delegeleriyle görüşerek Yunanistan'a karşı uzlaşmaz bir tavır sergilemelerini ister: "Türkler görüşlerini ne kadar sert ifade ederlerse onlar için de bizim için de o kadar olumlu olur."¹⁹ Politik ve ekonomik bir krizde bulunan Menderes hükümeti Türk kamuoyunun ilgisini Kıbrıs olayına çekmeye çalışır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Macmillan'ın isteği doğrultusunda konferansta sert bir açılış konuşması yapar; Zorlu'nun ifadesine göre, eğer Atina Kıbrıs'la ilgili pozisyonunda bir değişiklik yapmazsa, Türkiye de Lozan Antlaşmasını tekrar gözden geçirecektir.²⁰ Türkiye'nin bu katı tutumu Yunan delegelerini şaşırır ve İngilizleri

ri ve tel makasları yardımıyla açmakta, ardından dükkânın içindeki alet ve makineler dışarı çıkartılarak sokağın ortasında paramparça edilmektedir. Kiliseler de bu saldırılardan payını alır: Kiliselerin içindeki kutsal resimler, haçlar, ikonalar ve diğer kutsal eşyalar tahrip edildiği ve yakıldığı gibi, bazen kilisenin tamamı ateşe verilir.

Mahkeme zabıtlarına göre 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile, aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 mekân saldırıya uğramıştır.

Hasarın yekünü yaklaşık 150 milyon TL'yi bulmaktadır; bu rakam, o dönemin 54 milyon Amerikan Dolarına eşdeğerdir. DP hükümeti ise za-

rara uğrayan ve bunu tescil ettiren kişilere toplam 60 milyon TL tazminat öder.

Olaylar üzerine İstanbul'da sıkı yönetim ilan edilir. Esas olarak, Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve gençlik örgütleri etrafında yoğunlaşan ve o günlerde ilan edilen sıkıyönetim savcıları tarafından yapılan ilk soruşturma ve yargılamalar, daha sonra DP iktidarının bastırması sonucunda 6-7 Eylül Olaylarını "komünistlerin tahriki" olarak yorumlanır, ancak, 1960 darbesinden sonra, bu olaylar Yassıada yargılamalarının gündemine oturur. Yassıada'da 6-7 Eylül olayları bu kez tamamen DP iktidarının hazırladığı bir tertip olarak sunulur ve

olayların sorumlusu olarak kabul edilen DP yönetimi 6-7 Eylül olayları nedeniyle cezalandırılır.

Sonuç olarak, 6-7 Eylül 1955 Olayları, Rum, Ermeni ve Yahudilerin büyük göç dalgalarıyla ülkeden ayrılmasına neden olur. Gayrimüslimlerin büyük bir kısmı için, yaşananlar, Türk vatandaşı olarak kabul görmeliklerinin kanıtı olmuş, hangi parti iktidarda olursa olsun, gelecekte de ayrımcılıklara maruz kalacakları düşüncesi azınlıkların yurtdışına göç kararını vermelerine yol açmıştır. 1955 yılını izleyen bu gelişme, aynı zamanda İstanbul'da dini anlamda çoğulculuğun da sona erdiğini simgelemektedir.

sorumlu tutmalarına yol açar; ancak Macmillan'ın ikili görüşme önerisi delegeleri Londra'yı terk etmekten alıkoyar.²¹

Bu arada Zorlu, 28 Ağustos 1955'te Menderes'e şifreli bir telgraf göndererek, durumun olumsuz olduğunu, gazetecilerle çok çalışmak gerektiğini ve Menderes'in bu konuda ilgili gereken yerlere direktif vermesinin faydalı olacağını belirtir.²² Olayların patlak verdiği 6 Eylül günü Londra'daki konferans dağılır.

Yunan basınına göre olayların sorumlusu İngiltere'dir; nitekim arşivlerde İngiltere'nin 6-7 Eylül Olaylarının planlamasında bir katkısı olduğuna dair ipuçları mevcuttur. Örneğin Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin Yunan-Türk dostluğunun çok yüzeysel bir vaka olduğuna değinen ve küçük bir şokun, örneğin Selanik'teki Atatürk'ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatın derhal ilişkiyi zedeleyeceğinden bahseden Ağustos 1954 tarihli bir beyanı söz konusudur.²³ İngiliz Dışişleri'nde çalı-

şan bir bürokrat ise daha açık bir ifade ile "Ankara'da meydana gelecek birkaç olayın aslında işlerine çok yarayacağını" belirtir.²⁴ İngiliz Milletvekili John Strachy de parlamentodaki bir konuşmasında Türkiye'nin aslında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesinden çekinmemesi gerektiğinin, çünkü garanti olarak İstanbul'da büyük bir Rum azınlığının var olduğunun altını çizerek.²⁵

İngiltere'nin olayların hemen ardından verdiği tepki de dikkat çekicidir. Dışişleri Bakanı Macmillan Türkiye'ye, zarar gören İngiliz vatandaşların tazminat haklarının ertelenmesini öngören yumuşak bir protesto çeker.²⁶ Foreign Office de İngiliz basınında İstanbul'da yaşayan İngilizlerin de büyük zarar gördüğünün altının çizilmesini ister.²⁷ Böylelikle İngiltere'nin olayların planlanmasında bir rolü olmadığı kanıtlanmak istenmektedir.

6-7 Eylül Olaylarında İngiltere için en büyük başı Amerika'nın Kıbrıs politikasının değişmesidir. Yunanistan 1955 baharında Kıbrıs meselesini BM

Hakim Amiral Fahri Çoker (1913-2002)

Prof. Dr. Ayhan Aktar, Marmara Üniversitesi

6-7 Eylül Olayları ile ilgili olarak Tarih Vakfı Bilgi-Belge Merkezi'ne elindeki fotoğraf ve belgeleri ancak ölümünden sonra yayımlanmak kaydıyla bağışlayan merhum emekli hâkim Amiral Fahri Çoker son derece parlak bir kariyere sahipti. Daha genç bir teğmenken 1938 yılında Nazım Hikmet'in yargılandığı Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi davasında savcı yardımcısı olarak görev yapmıştı. Böylece, yakın tarihimizdeki siyasal nitelikli davalarının belki de en önemlisi olan ve Nazım Hikmet'in 28 yıl mahkûmiyeti ile sonuçlanan bir davada, insanların siyasî görüşlerinden ötürü nasıl mahkûm edildiklerine birinci elden tanık olmuştu.

Merhum Çoker'in hayatında ikinci siyasî önemi yüksek soruşturma ise 6-7 Eylül 1955 Olaylarından sonra ilan edilen sıkıyönetim sırasında ortaya çıktı. Fahri Çoker 20 Eylül 1955 günü Kadıköy'deki Sıkıyönetim Mahkemesi

başhâkimliğine atandı. Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz ve DP yönetimi 6-7 Eylül'de azınlıklara karşı gerçekleştirilen saldırı, yağmalama ve diğer eylemlerin faturasının komünistlere çıkarılmasını istiyordu. Bu bağlamda, olaylarla hiç ilgisi olmayan, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Hulûsi Dosdoğru ve Hasan İzzettin Dinamo gibi yazar ve aydınlar Harbiye'de askeri hâkimlikten uzun süre tutuklu olarak kaldılar.

Fahri Çoker hadiseden beş yıl sonra 1960'ta Yassıada Mahkemeleri sırasında verdiği ifadesinde, Sıkıyönetim Komutanı General Nurettin Aknoz'un sık sık sıkıyönetim hâkimleri ile toplantılar yaptığını söyleyerek "bu görüşmelerde [bizlere olayların] komünistler tarafından yapıldığını tespit etmemizi söylerdi." diye devam ediyor. Aknoz'un "Ankara'dan [İstanbul'a] geldiğinde meydanlarda salkım salkım insanların asıldığını görmek istediğini" belirtiyordu. Fahri Çoker 1955-56 yılları

rında sürdürülen sıkıyönetim mahkemeleri sonucunda adı suçluların temize çıktığı ve bunun yerine sadece "solcu" oldukları için bazı aydınların suçlandığı bir süreci yaşamıştı.

Fahri Çoker bu tuhaf yargılama sürecinde önüne gelen birçok belge ve fotoğrafı sakladı. Uzun yıllar kendi arşivinde tuttuğu belge ve fotoğrafları ölümünden sonra yayınlanmak üzere Tarih Vakfı Bilgi-Belge Merkezi'ne bağışladı. Hukukun ve yargılama sürecinin bu denli karikatürize edildiği bir dönemin namuslu bir askeri hâkimin vicdanında derin izler bıraktığını tahmin ediyoruz. Merhum Fahri Çoker'in bıraktığı fotoğraf ve belgeler sayesinde 6-7 Eylül Olaylarının 50. yıldönümünde artık olup bitenleri daha iyi anlama ve değerlendirme imkânına kavuşuyoruz. 2002 yılında kaybettiğimiz emekli hâkim Amiral Fahri Çoker'in anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Askeriyenin
6 Eylül gecesi
olaylar
karşısındaki tavrı.

gündemine getirmek istediğinden söz ettiğinde, hükümeti bu planı desteklemeye eğilimli olan Amerika,²⁸ olaylardan sonra ise NATO üyesi bu iki ülkeye aynı içerikte sert bir protesto çeker ve BM'de Kıbrıs konusunun gündeme gelmemesi için lobi çalışmaları başlatır.²⁹ İngiltere amacına ulaşmıştır: 23 Eylül 1955 günü BM'de yapılan oylamayla Kıbrıs sorunun gündem maddesi haline getirilmemesi kararlaştırılır.

6-7 Eylül olaylarının kimler tarafından gerçekleştirildiği sorusunu cevaplamak için devletin fail olarak suçladığı kesimden başlanabilir. Sıkıyönetim ilan edildikten sonra İstanbul'da 5104 Ankara'da 300, İzmir'de ise 170 kişi tutuklanır.³⁰ Hükümetin yaptığı ilk açıklamaya göre "gençlik" Selanik'te meydana gelen patlamalarla ilgili bir miting düzenlemiş, komünistler de bu duruma faydalanıp tahribatı gerçekleştirmiştir. Olaylara hemen açıklık getirme vaadinde bulunan hükümet, 10 Eylül 1955'te sıkıyönetim dolayısıyla üç bölgeye ayrılmış İstanbul'da Beyazıt, Be-yoğlu ve Kadıköy askeri mahkemeleri olmak üzere üç ayrı mahkeme kurar.³¹

Tutukluların büyük bir bölümünün olaylarla ilgili olmadığını çok kısa bir zaman içinde tespit eden hakimler, özellikle polislerin faillerle ilgili hiçbir kanıt toplanamış olmasından şikâyetçidir.³² Sol eğimli şahıslar veya komünistler ise polis tarafından rasgele hazırlanmış bir listeye göre

tutuklanırlar.³³ Listede, uzun zaman evvel ölmüş veya olaylar sırasında askere gitmiş kişilerin adları bile mevcuttur. Tutukluların büyük bölümü Aralık 1955'te serbest bırakılır.³⁴ Bunun en önemli nedenlerinden biri, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün parlamentoda yaptığı, hükümeti ağır bir dille eleştiren ve gerçek suçluları takip etmek yerine suçsuz vatandaşlara işkence yapmakla suçlarına konuşmadır. Menderes daha sonra bu konuşma için İnönü'ye "Paşam vatan bu konuşmayı affetmeyecek"³⁵ diyecektir.

6-7 Eylül Olayları iktidardaki Demokrat Parti, Milli Emniyet Hizmetleri (MAH), öğrenci/gençlik dernekleri, sendikalar ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin (KTC) işbirliği ile organize edilmiştir. Görünürde öğrenci dernekleri tarafından resmi olarak Ağustos 1954'te kurulan KTC'nin amacı Kıbrıs konusunda Türkiye'nin pozisyonunu desteklemek ve kamuoyu yaratmaktır.³⁶ Fakat aslında Londra'daki Türk büyükelçiliğinin telkiniyle hükümet tarafından kurulmuş olan bu derneğin idare heyetinde şu kişilerin adları görülür: Hikmet Bil (Hürriyet gazetesi yazışleri müdürü ve avukat), Hüsamettin Canöztürk (Milli Talebe Federasyonu başkanı), Orhan Birgit (gazeteci), Ziya Somer (öğrenci) ve gazeteci olduğunu öne süren Kâmil Önal. Dernek, kuruluşundan itibaren hükümetle yakın işbirliği içinde ol-

muştur. Örneğin Hikmet Bil, Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye 1952 Atina gezisinde -Menderes'in özel isteğiyle- refakat eder.³⁷ Her ne kadar Bil derneğin haktan başış toplayarak "Kıbrıs davası" için hükümete teslim ettiğini³⁸ öne sürse de, aslında tersine devletin desteği söz konusudur; KTC'ye kuruluş yılında 350.000 TL, daha sonra da her sene 200.000 TL ödenir.³⁹ Sadece gazeteci değil, aynı zamanda MAH üyesi olan bir diğer idare heyeti üyesi Kâmil Önal ise KTC'nin aktivitelere katılmadan önce, Ermeni ve Kürtlerin aktivitelerini gözlemlemek üzere Suriye'de görev almıştır.⁴⁰ KTC aynı zamanda öğrenci ve gençlik dernekleri ile de yakın ilişki içindedir.⁴¹ Örneğin Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanı Hüsametdin Canöztürk KTC'nin idare heyetindedir ve dernekte öğrenci sayısı bir hayli yüksektir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bu dernekler devlet tarafından kontrol edilmekte ve hükümet politikaları doğrultusunda yönlendirilmektedir; öğrenciler arasında istihbarat örgütleri mensuplarının sayısı da hayli kabarıktır.⁴²

KTC'nin diğer bir ayağını teşkil eden sendikalar da o dönemde öğrenci derneklerinde olduğu gibi hükümet tarafından finanse edilen ve ideolojileri devlet tarafından belirlenen örgütlerdir. Cumhuriyet hükümetleri gerekli görüldüğünde sendikaları Türk milliyetçiliği propagandasında araç olarak kullanmaktan geri kalmamıştır.⁴³ KTC ile sendikalar arasındaki işbirliği, KTC şube başkanlarıyla sendika başkanlarını aynı kişilerin teşkil etmesine kadar gidebilmektedir. Örneğin Tekstil Örne Sanayii İşçileri Sendikası Başkanı Bahir Ersoy, hem Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'nın (TMGT) başkanı, hem de KTC'nin kuruluş üyesidir.

(K) Şubesi Müdürü Tuğgeneral (Hâkim) Şevki Mutlugil'in Raporu, 22 Kasım 1955

... M-Emniyet memurları iki haftadan beri herhangi bir hadiseyi önlemek tedbirini aldıkları halde, hadise vukuunda nasıl hareket edeceklerine, neler yapabileceklerine, silah kullanıp kullanamayacaklarına dair emir almadıklarından şaşırıp kaldıklarını anlatıyorlarmış. Hatta bir kısım emniyet memurlarında müzaheret gösterir durum almışlar ve (Şunu yapın bunu yapmayın) gibi konuşmalar yapmışlar. Halka adeta yardımcı olmuşlardır.

Ordu birlikleri cephanesiz gelmiş. İştittimize göre halka iyi muamele yapılması, zor kullanmadan önleyici tedbirlerin alınması emri verilmiştir.

N- Her sınıf halk, işçi teşekkülleri, şöförler, parti mensupları gençlik bu olaylara iştirak etmişler, Kamyonlarla muhtelif semtlerden amele ve işçi grupları getirmişler...

KTC Paşabahçe şubesinin idare meclisi de tümüyle Paşabahçe Cam ve Şişe Sanayii İşçileri Sendikası'nın idare heyeti tarafından oluşturulmuştur. Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası İdare Meclisi Üyesi Fethi Çelik aynı zamanda KTC'nin Karagömrük şubesi idare meclisine, Su İşçileri Sendikası üyesi Kemal Nadi Fatih şubesi idare meclisine üyedir.⁴⁴

6 Eylül Olaylarından bir ay evvel KTC'nin faaliyetlerinde bir artış gözlenir; Bil ile Önal Londra, Kıbrıs ve İstanbul arasında mekik dokur. Ağustos 1955 ortasında üç şubesi olan derneğe, 6 Eylül'e kadar 10 yeni şube eklenir.⁴⁵ Bu yeni şubelerin birçoğunun Demokrat Parti'nin ocak bucak örgütleri tarafından kurulmuş olması dikkat çekicidir. Örneğin DP-Zühtüpaşa Ocağı Kadıköy'deki KTC şubesi ni kurar ve Demokrat Parti'nin Zühtüpaşa idare heyeti tümüyle KTC idare heyetini oluşturur.⁴⁶

4 Eylül 1955 günü Hikmet Bil öğrencilere verdiği bir direktifle Taksim Meydanı'nda Rumca gazeteleri yakar. Önal ise aynı gün, üzerinde "Kıbrıs Türktür" yazılı tam 20.000 plakati bastırıp öğrencilere dağıtır.⁴⁷ Olaylardan bir gün evvel Menderes, Bil ile görüşüp Londra'daki Kıbrıs konulu konferanşa katılmış olan Zorlu'dan bir şifreli telgraf aldığını ve bu telgrafta Zorlu Türkiye'den tepki beklediğini, Londra'da zaptedilemeyen bir Türk kamuoyundan bahsedilmesini istediğini anlatır.⁴⁸ Bu bilgi aynı gün Bil tarafından KTC şubelerine iletilir.⁴⁹ 7 Eylül 1955 günü KTC'nin tüm idari meclis üyeleri tutuklanır ve dernek kapatılır.⁵⁰ Tutuklananlar arasında sendikalı işçi, öğrenci ve DP üyelerinin sayısı oldukça yüksektir.⁵¹ İşçi sayısının fazlalığı,

6-7 Eylül olayları sonrasında zafer kutlamaları.

sendika başkanlarının KTC üyeleriyle açıklanabilir. Tutuklamalar sonucu 34 sendika kapanır. Olaylardan evvel işçiler sendika başkanları tarafından mobilize edilmiş, sendikaların yardımıyla taş, balta, gibi araçlar temin edilmiş, Tekstil İşçileri Sendikası tarafından bayraklar dikilmiştir.⁵² Şoförler Cemiyeti ve Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası'nın üyeleri sayesinde ise saldırganları şehrin tüm noktalarına taşıyan araçların koordineasyonu sağlanmıştır.⁵³

Tutuklunanların büyük bir kısmı aynı zamanda Demokrat Parti üyesidir.⁵⁴ Partinin Kızıltoprak şubesi üyelerinden, Fenerbahçe'deki saldırgan grubunun önderi Serafin Sağlamlar elinde gayrimüslimlerin adres listeleriyle tutuklanır.⁵⁵ 6 Eylül 1955 günü Demokrat Parti üyeleri merkezden, İstiklal Caddesi'nde ufak çapta bir nümayiş düzenlenmesi

İstanbul Emniyet Başmüfettişliği'nin 21 Kasım 1955 gün ve 51437 sayılı yazılarına ekli rapor suretidir.

...Kıbrıs Türktür Cemiyetinin ve M.T.T.F.nun ileri gelenleri, 6 Eylül hadiselerine tekaddüm eden günlerde yetkili Makamlarımızdan bazı icraî emirler teklâkki ettiklerini ve bu emirlere uyarak hareket ettiklerini imâ eder mahiyette konuşmalar yapırlarken tevkif müddeti uzaması üzerine HİKMET BİL, Sayın Başvekil'den bu hususta emir ve para aldığını açıkça beyan etmeğe başlamıştır.

Örfi İdare K.lığının müsaade ve muvafakati ile Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensupları arasında tevkif edilmiş gibi bir ajanımız sokulmuş ve kendisinden şu haberler alınmıştır.

...

Mevkuf olarak yine Emniyet Müdürlüğü'nde bulunan Ankara Teknik Okulu Elektrik Braşında Talebe AYDIN KONURALP'de Kıbrıs davasının ilk olarak Ankara'da ele alındığını ve bu işe hayatiyet verildiğini, muhtelif Anadolu Vilâyetleri dolaşarak propaganda yapıldığını, büyük bir taraftar kitlesinin temini ile Hükümetin de kendileriyle ilgilendiğini, ilk olarak 30.000 lira ve bilâhare 200.000 lira yardım gördüklerini, bu arada partiliğin de işe karıştığını söylemiş ve (Beni çok sıkıştırırlarsa çok mühim ifşaatta bulunacağım, büyük adamların da bu işte dahil olduğunu söyleyeceğim,) demiştir. Bilâhare bu davanın İstanbul'a intikal ettiğini ve gazetecilerin işe karıştığını söyleyerek...

Kuaför Vily'nin
(Almanya'dan göç
eden Yahudi, din
değiştirip
Müslüman olmuş)
Atlas Pasajı'ndaki
dükkânı.

ve birkaç dükkânın camının kırılması yönünde bir direktif almıştır. Tahribatın bu kadar büyük olması bazı parti üyelerini şaşırtmışa benzer.⁵⁶

Öğrenci ve gençlik örgütleri ise 6 Eylül günü öğleden sonra yapılan mitinglerde halkı kıskırtmak amacıyla kullanılır.⁵⁷ Hem MAH hem de Demokrat Parti ile yakın ilişkide bulunan Mürşit Yolgeçen adlı bir üniversite öğrencisi mitinglerde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁸ Yolgeçen, olaylardan birkaç gün evvel "Üniversiteler İstanbul Talebe Cemiyeti" adında, sadece beş üyesi olan bir dernek kurup, olayların başladığı saatlerde Beyoğlu'nda kendini bu derneğin başkanı olarak tanıtır ve yaptığı kısa konuşmalarla Selanik'teki Atatürk'ün evinin patlama haberini duyurur.⁵⁹

KTC ve gençlik örgütleri üyeleri hapishanede Emniyet Başmüfettişliği'nin aralarına soktuğu bir ajana, bu olayların organizasyonu için hükümet ve devletin bazı resmi makamları tarafından para ve direktif aldıklarını ve serbest bırakılmadıkları takdirde bu durumu açıklayacaklarını itiraf ederler.⁶⁰ Bu arada, kaldıkları hapishanenin koşulları oldukça elverişlidir.⁶¹ İstihbarat mensubu Kâmil Önal hapishanedeysen KTC bürosunda bulunan ve istihbarata ait bir dosyayı öğrencilere yaktırmayı başlar.⁶² Aralık 1955'te, KTC idare heyetlerine mensup 87 kişi serbest bırakılır ve 12 Şubat 1956'da 17 kişiye dava açılır.⁶³

Mahkemenin iddianamesi KTC üyelerini sadece olaylardan evvel Taksim Meydanı'nda öğrencilere

Milli Emniyetce hazırlanan Kominform taktikleri ve Kıbrıs olayları mevzuatında muhtıra

...Buraya kadar izah olunan komintern ve kominform taktikleridir ki Türkiye ve Yunanistan hükümetleri ve milletleri arasında senelerden beri kurulmuş siyasi dostlukları ve askeri ittifakları yıkmak hedefini ön plana aldığı için 6-7 Eylül hadisesinde rum vatandaşların menkul ve gayri menkullerine tarruz yapılırken (Yunan bayrağına, rum kilise ve mezarlıkları ile okullar ve hastahanelerine)de taarruzlarını taksif etmiştir.

Komünizm bilindiği gibi iktisadi, içtimai ve siyasi bir mezhep olmaktan çıkmıştır. Her memleket kestenen dış kuvvetlerin yer altı ve istilacı öncüsü ve imkân bulduğu takdirde dış kuvvetlerin casusla-

rı haline gelmiştir. Komünizm artık vatan hianetinden başka birşey değildir...

Komünistlerin memleket dışı ve memleket içi çalışmaları hakkında buraya kadar arzedilen hususlar ile 6-7 Eylül hadisesine tekaddüm eden aylarda gerek Kıbrısta ve gerek memleket içinde ceryan eden olaylar göz önünde tutulunca ve 6-7 Eylül olayının ceryan şeklide bu komünist çalışma usul ve taktikleriyle mukayese edilince o gece yapılan tahripler, yangınlar ve taşkınlıkların goya milli bir reaksiyon maskesi altında Türk-Yunan dostluk ve ittifakını yıkmaya, kominformun senelerden beri arzuladığı ve üzerinde durduğu balkan paktını ve dolayısıyla atlantik paktını baltalamaya matuf bir hareket olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Kuaför Villy'nin
dükkanının
olaylardan
sonraki hali.

yakıtılan Rumca gazetelerden dolayı suçlamaya yöneliktir; 6-7 Eylül Olaylarındaki teşvik ve destekleri göz ardı edilir. Mahkemeye bu olaylarda Demokrat Parti üyeleri ile MAH, öğrenci/gençlik dernekleri, sendikalar ve KTC'nin işbirliğine işaret eden, 1. Şube tarafından hazırlanmış bir fezleke intikal eder.⁶⁴ Fakat Emniyet Umum Müdürü Kemal Aygün, Kominform'un bu olaylarla ilgisinin açıklanmadığı gerekçesiyle MAH mensubu General Şevki Mutlugil'den yeni bir fezleke ister. Bu fezlekeye göre 6-7 Eylül 1955 Olayları Kominform ve Komintern tarafından NATO'ya sabotaj amacıyla düzenlenmiştir. Sunulan kanıtlar, Türkiye Komünist Partisi broşürleri ile Nazım Hikmet'in Kıbrıs işçilerine emperyalist güçlere başkaldırma çağrısı yapan iki mektubudur.⁶⁵ Mahkeme sadece bu ikinci

fezlekeye dayanarak KTC ve gençlik derneği üyelerini yargılar. İddianamede Kâmil Önal'ın Lübnan'da MAH için çalışırken Komintern çevreleriyle ilişkiye girdiği ve 6-7 Eylül Olaylarının organizasyonunda bu ilişkilerinden yararlandığı öne sürülür. Mahkemeye ve MAH'dan gelen ikinci rapora göre Önal KTC'deki faaliyetleri sırasında ise artık MAH mensubu değildir. Bu argüman ile olayların organizasyonunda MAH'ın iştiraki imkânsız kılınmış olur.⁶⁶ Oysa Selanik'te Atatürk'ün evinin bahçesine konan ve olayları başlatmak için gerekçe olarak kullanılan bombadan bile MAH sorumludur. Yüksek rütbeli bir Türk bürokrat, bir Amerikan Büyükelçiliği mensubuna bu patlamanın 6-7 Eylül Olaylarında bir gerekçe olarak kullanmak amacıyla gerçekleştirildiğini itiraf eder.⁶⁷ 12 Ocak 1957'de tüm

Emniyet Ş. 1 Md.
İstisna hazırlanan
Fezleke ..
Ocak - 1956

Milli Emniyetçe hazırlanan
Kominform faaliyetleri
ve Kıbrıs olayları
menzûrunda mülhaz ..
Ocak - 1956

Emniyet Müdürlüğü'nce hazırlanan fezlekenin kapak notu (Üstte); Milli Emniyet'çe sonradan hazırlanan fezlekenin kapak notu (altta); Fahri Çoker'in, sonradan hazırlanan fezlekenin kullanılması hakkında kendi elyazısıyla kaydettiği açıklama (sağda).

Not : Bu fezleke, Emniyet
Umum Müdürü Kemal Aygün
tarafından istenip, tebliğinde
Kominform'un Kıbrıs menzûrunda
faaliyetlerinin de mahzûrunda
kaldırılmış Rumca, dolayısıyla
Milli Emniyetten Hâkim General Şevki
Mutlugil'e tevası ederek bu
emirle not istenip, bu şekilde bu
fezleke yeniden Mahkemeye intikal
ettirilmiş tir.
bundan sonra Emniyet Md. H. Nakipoglu
Komiser H. Hıncalper b. de hissihâki
salıhan dosyasına girilmiş olan fezlekeyi
hazırlamıştır.

7 Eylül günü
St. Antoine
Kilisesi'nin önü,
Beyoğlu.

suçlular İstanbul Birinci Ceza Mahkemesi kararıyla kanıt yetersizliğinden beraat eder.⁶⁸

Özellikle İngiliz ve Alman kaynaklarına göre, 6-7 Eylül 1955 Olaylarının organizasyonuna iştirak edenler arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve İstanbul Valisi Gökay ile İzmir Valisi Kemal Hadımlı vardır.⁶⁹ Emniyet Başmüfettişliği'nin bir raporuna göre, hükümet Yunanistan'a baskı yapmak için küçük çapta bir olay planlamış, ama olaylar çok genişleyince

suçun komünistlerin üstüne atılmasına karar verilmiştir.⁷⁰ 1960 darbesinden sonra kurulan Yassıada Mahkemesi'nde, adı geçen hükümet üyeleri 6-7 Eylül Olaylarından dolayı da suçlanırlar.

Her iki mahkemede (İstanbul ve Yassıada mahkemeleri) olayların Demokrat Parti üyeleri ile MAH, öğrenci/gençlik dernekleri, sendikalar ve KTC'nin işbirliğiyle gerçekleştirildiğini dair delil bulunmasına karşın, iki davada da bu durum değerlendirilmez. İstanbul mahkemeleri (1955-1957) devletin olaylarla suçlanmaması için, önde gelen

Notlar

- 1 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 126.
- 2 Rifat Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri. Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 251. Ayhan Aktar, "Trakya Yahudisi Olaylarını Doğru" Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, 156, (1999), 45-56.
- 3 NARA 867.404/208, Nr. 946, (National Archives and Records Administration, Washington), İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 24.02.1930.
- 4 CHP 9, Büro'nun Azınlık Raporu, Rıdvan Akar "Bir Bürokratın Kehaneti ya da Bir Resmi Metinden Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, 110, (1998), 68-75.
- 5 PRO FO 371/101893, (Public Record Office, Foreign Office Correspondence), İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 03.06.1952.
- 6 "Beşiktaş'ta Ananoraşın dükkânı ve Kurtuluş'ta Tirasfilos'un dükkânı Türklerle hakaret etkilere için yağmalandı", *Yeni Sabah*, 10.09.1955; "6 Eylül günü bir Rum Türklerle Yunan ordusu suç gösterecek" dedi. Buna karşılık bir grup Türk Rum'un evini yağmaladı.", *Hürriyet*, 08.09.1955.
- 7 NARA 782.00/9-1255, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 01.12.1955.
- 8 Jorjos Adosoğlu ile röportaj, 15.03.2002. PRO FO 371/117712, RG 1034498, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 04.11.1955.
- 9 PRO FO 371/117712, RG 10344/79, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 05.10.1955.

- 10 1955 yılında Ticaret Odası meclisinin üyelerinin % 10'u gayrimüslimdi. Bu oran 1960'ta % 6'ya, 1963'te % 4'e düştü; 1963'te ise mecliste artık Ermeni ve Rum üyeler bulunmuyordu, sadece Yahudi üyeler mevcuttu. *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*, 1955-1963, İstanbul.
- 11 1955 yılında Türkiye'de Rumca konuşan 79.691 kişi yaşarken, bu sayı 1960'ta 65.139'a ve 1965'te 48.096 kişiye düştü. 1955 yılında 33.000 kişi Judeo-Espanyol konuşurken bu sayı 1960'ta 23.000'e indi. Ermenice konuşanların sayısı 1955 yılında 70.000 kişi olarak verilirken, bu sayı 1965'te 56.376'ya indi. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1955 Genel Nüfus Sayımı No: 339, İstanbul 1961. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1960 Genel Nüfus Sayımı No: 452 İstanbul 1960. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1965 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul 1965.
- 12 Mehmet Arif, Demirel, *6 Eylül 1955 Yassıada 6-7 Eylül Davası*, (İstanbul, 1995), 16.
- 13 NARA 782.00/11-2157, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 21.11.1957.
- 14 AA PA (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin), 264 Türkiye 205-00/9242, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.09.1955.
- 15 AA PA 265 600-00/9242, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 28.08.1956.
- 16 AA PA 265 600-00/9242, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 28.08.1956.
- 17 Anthony Eden, *Full Circle Memoirs*, (London, 1960), 397.
- 18 Claude Nicolet, *United States Policy towards*

Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention, (Mannheim ve Möhnesee, 2001), 59.

- 19 Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, (Oxford University Press, 1998), 69.
- 20 AA PA 266 Türkiye 610-00/9242, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 14.09.1955.
- 21 AA PA 235 Zypern 211-00/9209, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 02.09.1955.
- 22 Fatin Rüştü Zorlu'nun Menderes'e Londra Türkiye Büyükelçiliği'nden gönderdiği telgraf, 28.08.1955, Demirel 1995, 404.
- 23 PRO FO 371/117642, RG 1081, Atina Büyükelçiliği'nin raporu, 19.08.1954.
- 24 Robert Holland, "Greek-Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, 1954-59: Some excerpts from the British Public Archive", *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies* içinde, 10, (1993/94), 327-365.
- 25 PRO FO 371/117642, RG 1081, 19.08.1954.
- 26 PRO FO 371/117710, RG 10344/22, 13.09.1955.
- 27 PRO FO 371/117721, 09.09.1955.
- 28 Nicolet, 2001, 65.
- 29 PRO FO 371/117657, RG 1081/1005, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 13.09.1955.
- 30 TETTV Arşivi (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı), Fahri Çoker Dosyası, 6 Eylül Hadiseleri Şuç Endeksi.
- 31 *Hürriyet*, 11.09.1955.
- 32 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Hâkim Hidayet Özcan'ın raporu, 21.10.1955.

Yeşilçam Sokak, Beyoğlu. Sağda o dönemin Saray Sineması, solda Melek Sineması.

hükümet üyelerinin, DP Parti üyelerinin ve MAH'nin faillliğini göz ardı eder. KTC'ye açılan dava, cemiyetin önderlerinin mahkûmiyeti durumunda hükümetin olaylardaki sorumluluğunun ortaya çıkarılacağı tehditleriyle beraatle sonuçlanır. Yassıada'daki davanın amacı ise bu olaylarla ilgili olarak sadece Demokrat Parti'yi suçlamaktır; zira KTC, MAH, öğrenci dernekleri ve sendikaların suçsuzluğunun İstanbul mahkemeleri tarafından ispatlandığı kabul edilmiştir. Suçlanan hükümet üyelerinin avukatlarının Yassıada'da o dönemin MAH mensuplarının ta-

nık olarak dinlenmesi yönündeki talepleri mahkeme tarafından reddedilir.⁷¹ Dönemin istihbaratı henüz askeriyeyle bağlı bir birim olduğundan, MAH'ı suçlamak aynı zamanda 27 Mayıs 1960'tan beri yönetimi elinde tutan askeri rejimi sorumlu tutmak anlamına gelecektir. Sonuçta İstanbul ve Yassıada davalarının amacı 6-7 Eylül olaylarına açıklık getirmek değil, sadece dönemin politik tercihlerini savunmak ve meşrulaştırmaktır.

Dr., Bochum Ruhr Üniversitesi, Tarih Fakültesi

33 CADN (Centre des Archives diplomatiques de Nantes), B Seri C 26, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 10.09.1955.
34 AA PA (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin), Dışişleri Bakanlığının Politik Arşivi Berlin) 9 Türkiye 205-00/92.42, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 13.03.1956.
35 AA PA 9 Türkiye 205-00/92.42, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 03.01.1956.
36 AA PA 235 Türkiye 211-00/75, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 01.10.1954.
37 Hikmet Bil, *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, (İstanbul, 1976), 60.
38 Hikmet Bil ile görüşme, 15.01.2002.
39 NARA 782.00/1-2155, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 01.12.1955.
40 AA PA 9 Türkiye 205-00/92.42, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
41 AA PA 9 Türkiye 205-00/75, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 30.06.1951.
42 Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Döneminde Gençlik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, III. cilt, (İstanbul, 1983), 801-812.
43 Şehmus Güzel (yay. haz.), Yıldırım Dağelyi, İ. Halil Özak, *Die Türkei im Umbruch*, (Türkiye'de Değişim, Frankfurt, 1989), 65.
44 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, 1. Emniyet Şubesi Müdürlüğü'nce hazırlanan fezleke, Ocak 1956.
45 *Ulus*, 15.01.1956.
46 TBMM ZC, Devre 10, İçtima 2, c. 9, 23. İnkat, 13.01.1956.

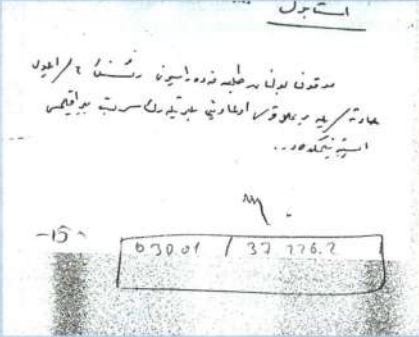
47 NARA 782.00/2-2056, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
48 AA PA 9 Türkiye 205-00/92.42, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
49 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Rapor, K Şubesi Müdürü Tuğgeneral (Hâkim) Şevket Mutlugil, 22.11.1955.
50 NARA 782.00/1-2155, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 01.12.1955.
51 AA PA 265 Türkiye 205-00/92, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu, 01.10.1954.
52 NARA 782.00/1-2155, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 01.12.1955.
53 Hulusi Dosdoğru, *6-7 Eylül Olayları*, (İstanbul, 1993), 78.
54 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Rapor, K Şubesi Müdürü Tuğgeneral (Hâkim) Şevket Mutlugil, 22.11.1955.
55 NARA 782.00/2-2056, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
56 Yassıada, Yüksek Adalet Divanı Tutanakları, 6-7 Eylül Hadiseleri, Yassıada, Yüksek Adalet Ankara 1962, Tanık Necip Bozkır, 266.
57 CADN B Serie C 26, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 08.09.1955.
58 Orhan Birgit ile röportaj, 12.01.2002.
59 NARA 782.00/2-2056, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
60 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Orfi İdare Beyoğlu Bölgesi 2 Nolu Mahkemesi, 02.12.1955.
61 O dönem öğrenci olan Gündüz G. de tutuklular

arasındadır. Kendisi aksamları bir polis eşliğinde meyhanelere gidip içtiğini, hatta polis listesine isim yazdırıp futbol maçı seyretmeye gittiğini anlatmıştır. Gündüz G. ile röportaj, 12.05.2002.
62 NARA 782.00/2-2056, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
63 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Tevkif ve Tahliye Durumu Şubat 1956; AA PA 9 Türkiye 205-01/92.42, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu 28.01.1957. Bu 17 kişi arasında Kâmil Önal, Hikmet Bil, Orhan Birgit, Hüsamettin Canöz Türk ve Serafım Sağlamer de bulunuyordu.
64 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, 1. Emniyet Şubesi Müdürlüğü'nce hazırlanan fezlekeye not, Ocak 1956.
65 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, Milli Emniyet tarafından hazırlanan Kominform taktikleri ve Kıbrıs olayları mevzuunda muhtıra, Ocak 1956.
66 NARA 782.00/2-2056, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 20.02.1956.
67 PRO FO 371/123858, RG 10344/6, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 22.12.1955.
68 AA PA 9 Türkiye 205-01/92.42, Ankara Büyükelçiliği'nin raporu 28.01.1957.
69 AA PA 270 Türkiye 211-00/92.42, İstanbul Başkonsolosluğu'nun raporu, 10.09.1955.
70 TETTV Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, 1. Emniyet Şubesi Müdürlüğü'nce hazırlanan fezlekeye not, Ocak 1956.
71 Yassıada, Yüksek Adalet Divanı Tutanakları, 206, 437, 448.

6-7 Eylül Telgrafları

Devlet arşivlerinde, 6-7 Eylül 1955 Olayları hakkında, bugüne kadar bir belgeye rastlanılmıyordu. Açılan ilk ve söz konusu dönem artık açıldığına göre aynı zamanda son belgeler, aşağıda yer verilen, olaylardan sonra gözaltına alınmış talebe federasyonları yöneticilerinin Kasım ve Aralık 1955'te doğrudan Başvekil Adnan Menderes'e çektikleri telgraflardır. İçlerinde, olaylardaki kilit rolü artık bilinen Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil'inin de olması dikkat çekicidir. Cumhuriyet Arşivi'nde 030.01/37.226.2 numarasıyla kayıtlıdır. Osmanlıca not, muhtemelen Başvekalet Yazı İşleri'nin Başvekil'e telgrafların içeriğine dair düştüğü nottur, zira Menderes Başvekalet içindeki gayriresmî yazışmalarını Osmanlıca yapıyordu.

*Derleyen: Elçin Macar**

Osmanlıca yazı: "İstanbul Mevkûf bulunan talebe federasyon reisinin 6 Eylül hadisesiyle bir alakası olmadığı bildirilerek serbest bırakılması istenilmektedir."

Acele

24.11.1955

Sayın Adnan Menderes Başbakan-Şehir

187 Beşiktaş 1598 46 24/11 0/30

Seksen günden beri Harbiye Cezaevi'nde bigünah olarak yattığımız, yapılan tahkikattan anlaşıl-

mıştır. Alakalı hakimlerce evrakımız tekamül ettirilmiş, fakat tahliye edilmemektedir. Yakın alakanızı istirham eder, ellerinizden öperim.

Hasan Türkay

Münfesi Kıbrıs Türktür Cemiyeti Paşabahçe Şubesinin DP Azası

KL aceledir.

Acele

24.11.1955

Sayın Adnan Menderes Başvekil-Şehir

188 Beşiktaş 1599 28 24/11 20/30

Tahkikatımız bitti. Sorgu hakimimiz tahliyemizi istiyor. Yakın alakanızı ellerinizden öpererek beklerim.

Mülga Kıbrıs Türktür Cemiyeti Mecidiyeköy DP'li Başkanı Ruhi Teksifer

KL aceledir.

ELT.

24.12.1955

Adnan Menderes Başvekil-Ankara

6142 İstanbul 36889 59 23/12 19

6-7 Eylül gecesi vukua gelen hadiselerle hiçbir ilgisi bulunmadığına inandığımız federasyonumuz

genel başkanı Hüsamettin Canöztürk'ün üç buçuk aydır nezaret altında bulunması talebe teşekkülleri arasında bir üzüntü vesilesi olduğu gibi halen eksikliği faaliyetlerde mühim aksaklıklara sebep olmaktadır. Durumunun tetkik edilerek serbest bırakılması için yüksek tavassutlarınızı saygılarımızla istirham ederiz.

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Tön-guç Görker

ELT.

24.12.1955

Adnan Menderes Başvekil-Ankara

6163 İstanbul 8876 108 23/12 20

Kırk beş talebe cemiyetinden müteşekkil ve kırkbin yüksek tahsil talebesini temsil eden Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun faaliyetine başlamış bulunması Türk yüksek tahsil gençliği tarafından derin bir memnuniyetle karşılanmıştır. Faaliyetlerimizin normal seyrini takip edebilmesi için son büyük kongremizde Türk yüksek tahsil temsilcileri tarafından seçilen Genel Başkanımız Hüsamettin Canöztürk'ün vazifesi başında bulunmasının faydaları ihmal edilemeyecek kadar kıymet taşımaktadır. Beynelmül talebe teşekkülleri nezdinde Türk yüksek tahsil gençliğini halen temsil etmekte olan federasyonumuz genel başkanının mevkuf bulunmasından dolayı hakkımızda istihfamlar belirmemesi için durumu nazarı ithbara alarak yardım-

larınızı esirgememenizi istirham ve en derin saygılarımızın kabulünü rica ederiz.

İdare heyeti azaları adına Genel Sekreter Kayıhan Aydoğmuş

ELT.

24.12.1955

Adnan Menderes Başvekil-Ankara

6148 İstanbul 36885 1211 23/12 1930

Talebe teşekküllerinin faaliyete başlamalarına müsaade edilmesi talebe camiasında meydana gelen boşluğu daha fazla uzamasını önleyerek doldurmuş ve bütün talebe arkadaşlarımız arasında derin bir memnuniyet yaratmıştır. Fakat Türkiye çapında bir teşekkül olan ve milletler arası camiada Türk talebe topluluğunu temsil eden Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Hüsamettin Canöztürk'ün beraber tevkif edildikleri seksen yedi kişiden seksen ikisinin serbest bırakılmasına rağmen hala mevkuf bulunması talebe teşekkülleri mekanizmasının normal ve aksaksız bir şekilde işlemesine mani olmakta keza Türkiye haricindeki beynelmül talebe teşekkülleri nezdinde zan ve istihfamlar yaratmakta ve biz idarecileri üzüntü içinde bırakmaktadır. Durum arz ile talebe camiasının menfaatleri bakımından alaka ve yardımlarınızı rica ederim.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

** Yrd. Doç., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF*

Acele

24.11.1955

Sayın Adnan Menderes Başvekil-Parkotel/Şehir

185 Beşiktaş 1596 108 24/11 20/30

Üç aya yakın bir müddettir devam eden hakkımızdaki tahkikat nihayet neticelendi. Sorgu hakimimiz Başhakim Binbaşı Fahri Çoker tamamen suçsuz ve günahsız olduğumuz meydana çıktığı için tahliye-miz icap ettiğini adli amirliğe bildirdi. Aynı dosya aynı suç isnadı ve aynı cemiyetin mensupları bulunmamıza rağmen esasen bugüne kadar 48 arkadaşımız peyderpey haklı hürriyetine tahliye suretiyle kavuşmuş bulunmaktadır. Geriye kalan biz 36 kişi de dün hakettiğimiz tahliyemizi beklerken öğrendiğimize göre emniyet müdürünün yeni bir müdahalesi ile tekrar içerde bırakıldı. Halen hakkımızda tevkif müzekkeresi bile yoktur. Bağdat Konferansı'ndan başarıyla dönen siz sayın başvekilimize hoşgeldiniz der bu bitmez tükenmez çilemize artık bir nihayet verdirmenizi saygılarımızla istirham ederiz.

Hikmet Bil

KL aceledir.

"6-7 Eylül'e Tanıklıklar...

"Üç parti olarak geliyorlardı. İlk parti bağılıyor çağırıyor, ikinci parti Rum dükkânlarını kırıyordu. Bunların kepenkleri bu inme rulo kepenklerden, tabii kolay açılmıyordu. Hazırlıklıydı bu iş; ellerinde demir sopalar, kepenkleri deldiler, açtılar, neler varsa hepsi yere döküldü. Üçüncü parti hırsızlık için geliyordu. Ve çanlar çalıyordu, kiliselere girdiler, çanları çalıyorlardı. On ikiye kadar yani... Nasıl yaşadık, tarif edemem."

Rumlar 1953-1954 yıllarında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı istemiyle Ada'da, Türklerle ve İngilizlere yönelik şiddet eylemlerine başladılar. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda Demokrat Parti iktidarı ve ulusal basının da yönlendirmesiyle, kısa sürede "Kıbrıs sorunu" milli bir dava haline dönüştü.

"O yıllarda ekonomik olarak büyük bir durgunluk vardı, enflasyon gittikçe artıyordu. Hükümet bol para basmış, piyasaya para sürülmüş, herkesin cebi para görmüştü. Fakat gerisi gelmedi. Müthiş bir darboğaza girdi Türkiye, darboğaza girince,

halkın [ilgisini] başka bir tarafa çekmek icap etti."¹

Birbiri ardına Kıbrıs sorununu sahiplenen dernekler kurulur. Ulusal basında başlatılan bir kampanya ile Patrikhane ve Rumlarla ilgili yayımlanan olumsuz haberler, vatandaşların "Ya Taksim, ya ölüm" sloganları ile İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde mitingler düzenlemesine zemin hazırlar.

Takvimler 1955 yılını gösterdiğinde, "Kıbrıs sorunu" iç ve dış politikanın, hem iktidarın hem de muhalefet partisi CHP'nin en önemli tartışma konusu haline gelir. Ağustos sonunda başlayan ve İngiltere'nin davetiyle düzenlenen Londra Konferan-

sı'nda Ada'nın ve garantör devletlerin statüleri tartışılır. Konferansın ikinci tur görüşmeleri başlama-
dan bir gün önce 4 Eylül günü Kıbrıslı Türkler,
Rumların Ada'da yürüttükleri Enosis politikasını
mitingler düzenleyerek protesto ederler.

O günlerde gerginleşen politik ortam hayal
dünyalarını harekete geçirir; kıskırtıcı senaryolar
kolayca gerçeklik olarak algılanabilmektedir: "In-
sanlar öyle bir hale gelmişti ki, herkes hazırlık
içindeydi. Onlar bizim içimizde olduğu halde el-
lerinden gelse her türlü kötülüğü yapabilirlerdi.
Kıbrıs'ta o kadar zulüm oldu ki, işte o zaman bi-
zimkiler dedi ki, 'Bu böyle olmayacak, biz de ba-
ri bunlara bir şeyler yapalım.' Bizim evin yukarı-
sında Rum mezarlığı vardı. Çan çalarlar danga
danga diye, böyle kıyamet gibi, cenaze gö-
türüyoruz diye, mezarlıklara hep silah götürüyor-
lardı. Silahlanıyorlardı, evlerine kezzap doldur-
muşlardı, harp çıkacak diye. Her türlü entrika var-
dı son zamanlarda..."²

6 Eylül 1955, Öğle Saatleri

6 Eylül günü, Selanik'teki Atatürk'ün evinin
bombalandığı haberi İstanbul'a ulaştığında Başba-
kan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Cemaat Bayar
ve İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay öğle ye-
meğinde beraberdir. Menderes, haberin radyodan
duyurulması talimatını verir. *İstanbul Ekspres* gaze-
tesi de ikinci baskısını yaparak haberin tüm İstan-
bul'da duyulmasını sağlar: "O gün Dolmabahçe'de-
ki maçtan çıktık, kapıda gazete satılıyordu, o za-
man akşam gasteleri vardı. *Ekspres* gastesi büyük
başlık atmıştı, 'Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğ-
radı' diye. Kapiş kapiş gidiyordu gaste, vay Ata-
türk'ün evini bombalamış, Yunanlılar bilmem ne
falan diye, herkeste büyük bir infial doğdu. Fakat
sonradan öğrendik ki, Atatürk'ün evinin bahçesine
bombayı koyan MİT'miş..."³

"Ortada fol yok yumurta yoktu; hatta bizim ya-
nımızda bir Rum aile vardı, 'Kale, Ohannes' derdi,
'Kıbrıs neresi?' derdi herif, Kıbrıs'ın nerde olduğu-

"Tehripçiler"
İstiklal
Caddesi'nde.

Faillerin
kamyonlarla
taşınması.

nu bilmiyordu adam. Atatürk'ün evine bomba attılar diye milleti ayaklandırıdılar. İnönü yaptırdı, Menderes'in üzerine yıktı. Tertipliydi olaylar.”⁴

Kıbrıs sorunuyla ilgilenen dernekler bu haberi kısa sürede duyar ve misillemeye yönelik açıklamalar yaparlar. Tepki sokağa dökülmeye hazır ve aynı gün, akşamüstü derneklerin örgütlediği büyük bir grup Taksim'e doğru yürüyüşe geçer. İlerleyen saatlerde “Ya Taksim ya ölüm”, “Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır” sloganları ile

yürüyen gruplar ilk olarak Rum gazetelerinin bürularına saldırır.

“O akşam sinemadaydım, meğer ki gündüzden beri hazırlıklar varmış, Süreyya Sineması'ndayım, film oynarken durdurdular filmi, biri çıktı sahneye bir şeyler söyledi, 'Ne alakası var' dedik, yine de aymadık, çıktık ki millet caddelerde!”⁵

Ancak Müslüman ailelerin bir kısmı o gece çıkacak olaylardan haberdardır: “Haber geldi bize, bu gece bir şeyler olacak dediler, biz korktuk sanki bize olacakmış gibi. Gece yağmur yağdı. Belki o kadar zarar görmeyecekti eşyalar, o yağmur yağınca sel gitti, böyle her şeyin üstünü kumlar örttü. Manol'un kurukahve dükkânını, Rum gazinolarını kırdılar. Rumların nesi varsa hepsini kırdılar. Yervant vardı, o Yahudiydi, onun dükkânın camlarını kırdılar, mefruşat satardı hep, yırtılar kumaşları; öyle yaptılar ki, topları böyle arabaların arkalarına bağladılar, arabanın biri bu tarafa gitti biri şu tarafa, yırtılar onları.”⁶

Çok Fena Hatıralar

Akşam saatlerinde Taksim ve Beyoğlu'nda tırmanan olaylar, kentin merkezi dışında, özellikle Rum azınlığın yaşadığı diğer semtlere doğru yayılır: “O güne kadar tek tük vakalar yaşıyorduk, önemli vakalar değildi bizce. Evet, bazı korku geçiriyordu içimize. O gece bizim için devlet yoktu. Köşe başındaydı evimiz, caddenin öteki köşesinde bir Rum pastanesi vardı, meşhur Stasuli. Saat sekiz, hiç unutmuyorum, yemek yiyoruz ailece.

Birdenbire bir uğultu geldi caddeden, uuu, ne oluyor dedik. Bu arada radyoda mini mini valimiz, Fahrettin Kerim Gökay haberlere çıkıyor ve diyor ki, 'İstanbul halkını itidale davet ediyorum, evinizde kalın', şudur, budur. Babam kalakaldı, 'Hiç sesinizi çıkarmayın, hiçbir yere çıkmayın' dedi. Uğultu artarak geliyordu, 'Ya Taksim, ya ölüm'. Sonunda Stasuli'nin önüne geldiler. Sakin bir çocuktu ağabeyim, yirmi küsur yaşındaydı. 'Çıkacağım',dedi, orda babam fiske vurdu, dedi 'Nereye çıkacaksın, ne yapacaksın çıkıp da.' Linç olacak. Ah, hiç unutmayacağım o günü."

"Çok, çok fena. O zaman ben evliydim, 2 yaşındaydım Lula. (Sarıyer) Yenimahalle'de yazlıktaydık. İstanbul'dan haber geldi, Beyoğlu yanıyor. Saat sekiz, sekiz buçuk filan. Taş dolu bir kamyon geldi. Kamyonun içinden 10-15 kişi çıktı, ilk evvela gazinoyu kırdılar, bir şey bırakmadılar. Bir araya toplandık, zangoç vardı, karısı ve oğluyla; papaz vardı kızları ve karısıyla beraber. Başladılar dışarıdan camları kırmaya, taş atmaya. Aman n'apalım derken artık karanlık da oldu. Arka taraftan bir Türk ailesi oturuyordu, biliyordu o ne olacağını. Hemen papazın kızlarını aldılar, pence-re-den. Ben Lula'yı şiltenin altına koydum, çocuğu öldürecekler. Taşlar yağmur gibi geliyor. Evin kapısına geldiler. Onu da tekmeyle kırdılar. Babam hiç zaman kaybetmeden oda kapısını açtı. Türkçe'yi Türk gibi konuşuyordu babam. 'Kırıyoruz' dedi, 'Kıbrıs için. Helal olsun, vatana helal olsun' dedi, gelenler. 'Beni, karımı, kızlarımı, öldürün' dedi babam. 'Yok, öldürmeye iznimiz yok' dediler, 'kırmaya iznimiz var.' İsmi sordular, 'Kemal' dedi babam. 'Af edersin, Kemal ağabey' deyip gittiler. Bakkala gittiler, bakkal da diyor ki 'Hangi Kemal? Bu Koço'dur, Rumdur.' Tekrar geri geldiler. Radyo ve huzdolabını pencereden aşağı attılar. Yataklar, elbiseler, gardırobun içinde hiçbir şey kalmadı. Yani biz kaldık. Titriyorduk, 'kırın' diyordu babam, ne yapsın, 'kırın, atın, helal olsun, atın!' Kırdılar, vurdular, gittiler. Geceyi nasıl geçireceğiz? Papazın kızlarını istediler, 'Burada yoklar' dedik. Papazı aldılar, bir motosikletin üstüne bağladılar, yol boyunca çektiler." Aynı saatlerde, F.S.'nin kocası bir an önce ailesinin yanına gelmek üzere Sirkeci'den yola çıkar. "O akşam kocam işteydi. Saat üçte geldi; Sirkeci'den, Yenimahalle'ye yayan geldi. O da kırıp yırtıp da geliyordu, ne yapsın. Kırmayan, yıkmayan gâvurdur, diye düşünüyorlardı."

Telaş Etmeyin, Biz Buradayız

"Olaylar bizim Büyükdere'de de başlayınca, gayrimüslim komşularımız tedirgin oldular, biz de onları evimize aldık. Babam kiliseye takıldı. Ama yine de arkadan girip yakmışlar kiliseyi. Sabaha kadar nöbet tuttuk. Başka yerlerden motorlarla gelenler oldu, Çayırbaşı'ndan geldiler."

"Büyükdere'li gençlerin, bizlerin Rum arkadaşlarımız vardı. Ben o zaman kulüp başkanıydım, Rumi çocukları çağırardım, 'Telaş etmeyin biz buradayız, size bir şey yaptırmayız' dedim. Korktular, sindiler, dövecekler, parçalayacaklar, öldürecekler diye. Hiç

Önce kepenkler indiriliyordu.

Istiklal
Caddesi'nde
Atlantik Lokali.

unutmam Andon vardı, matbaacı. Apostol vardı sonra. Beyaz Park'a doğru sahilten yürüyoruz beraberce, bu arada haberler geliyor, Beyoğlu'nu şöyle yıktılar, böyle parçaladılar. O sırada bir araba geldi, kırmızı vişne çürüğü renginde. Arkasından upuzun kumaş parçası, sürünüyor yerlerde, belki on metre falan. Tam parkın önünü dönerken, arabanın içinden, 'Ne duruyorsunuz lan Beyoğlu'nu yakıyorlar, Rumların yerlerini yıktılar, siz ne duruyorsunuz?' dediler. Araba hızla gitti. Andon'a dedim ki, 'Sen merak etme', evine bıraktım onu. Buradaki kilisenin kapıları kırılmışlar, içerlerde çok güzel ikonalar vardı, tarihi, onları falan hep parçalamışlar, yerlere atmışlar."¹⁰

Şehrin dört bir yanına yayılan eylemlerde, evler ve işyerleri yağmalanırken, kiliseler de ateşe verilir; hatta bazı gayrimüslim mezarlıkları parçalanır. Balıklı Rum Kilisesi'nin papazı öldürülür. "Kiliselere

girdiler, bidonların içine gaz doldurdular, kiliseleri yaktılar, 'Burası Rum kilisesi' dediler. Samatya'daki kiliseye girmişler, orayı da tarumar etmişler. Sanmışlar ki, o da Rum kilisesi, kilise ya. Mahmutpaşa'yı berbat ettiler. Onlar sandılar ki bütün şeyler dükkânlar Rumdu, halbuki Ermeni de vardı orda. Genel olarak Ermeni kilisesine dokunmadılar, ne patrikhaneye dokundular, ne Kumkapı'daki kiliseye dokundular. Tertipti, tertip şöyle ki "Aileye dokunma, mala dokun"; aileye dokunmadılar. Geldiler, ne varsa yıktılar, radyoları aşağı attılar, buzdolaplarını aşağı attılar. Çapulcular, Rumların kadınlarının ellerinden, yüzüklerini, bileziklerini aldılar. Dışardan gelenler, 'Hangisi Ermeni evi, hangisi Rum evi?' diye soruyorlardı. Bizim yanıımızdaki ev Rumdu, onu tarumar ettiler."¹¹

Gece boyunca İstanbul'da kalabalık gruplar önlerine çıkan tüm dükkânları, işyerlerini yakıp yıkar-

Istiklal Caddesi.

lar. Olaylar kısa sürede yağma ve talana dönüşür. "Üç parti olarak geliyorlar, bir parti bağırıyor çağırıyor, ikinci parti kırıyordu, Rum dükkânları vardı ya, kırıyordu. Bunların kepenkleri bu inme rulo kepenktendi, pastanenin, tabii kolay açılmıyordu. Hazırlıklıydı bu iş, ellerinde demir sopalar, onunla kepenkleri deldiler, açtılar, şekerleme, pastalar, neler, hepsi yere döküldü. Üçüncü parti hırsızlık için geliyordu. Ve çanlar çalıyordu, kiliselere girdiler, çanı çalıyorlar, cum, cum, cum. On ikiye kadar yani, nasıl yaşadık tarif edemem."¹²

"Bizim şu hemen köşede bir mezeci dükkânı vardı, sütçü Argiri derlerdi, oraya saldırdılar. Bahariye Caddesi'nde ve Altiyol'dan aşağı kumaş dükkânları ve kuyumcular vardı. Camlar, vitrinler her şeyi kırdılar, yağma ettiler. Ben şurada gözümlle gördüm kaşar peyniri imalathaneleri vardı, peynir çuvallarını kestiler, yuvarladılar aşağı, deni-

ze kadar yuvarlanarak gitti kaşar peynirleri. Kumaş yığınlarından, o zaman tramvaylar vardı burada, çalışmadı."¹³

Gece Yarısı Sıkıyönetim

Saatler ilerler, ancak semtlere dağılmış olan kalabalığın öfkesi dinmez. İstanbul en uzun gecelerinden birini yaşamaktadır: "Rum çocukları evlerine bıraktım, eve geldim. Caminin karşısındaydı evimiz. Annem kapının önünde taşın üzerine oturmuş, titriyor ve ağlıyordu. Beni görünce 'Aman evladım, kimsenin malına dokunma, bunlar bizim sittin senelik komşularımız' diyerek ağladı. Bir şey oldu, bir süre sonra Rumlardan kalma bir tabak getirdiler eve, anneannem tepki gösterdi, 'Eve sokulmaz bunlar, tarumar oluruz' dedi. Son dakikaya kadar burada, Büyükdere'de iskelenin içinde Anastas ve Niko vardı, pastacı, dükkânının yıkılmaması için

ve...
...
...
...
...

Türkler ve
Müslümanlara alt
dükkânların
korunmasına
bir örnek.

sonuna kadar direttik. Fakat öyle bir güruh geldi ki, üf, gözü dönmüş, parçaladılar dükkânları..."¹⁴

Aynı gün bir başka ilde, İzmir'de de şiddet olayları yaşanır. Saat 24.00'te İstanbul'da ve İzmir'de sivil yönetim ilan edilir, sokağa çıkmak yasaklanır. Kalabalığın büyümemesi için Galata ve Unkapanı Köprüsü açılır, kent ikiye ayrılır. Emniyet güçleri müdahale etmekte gecikmiştir: "Polis istese mani olamaz mı, yahut asker, olurdu. Bütün rujuşlar muşlar dışarıda; mesela bir hukuk talebesi sevgilisine rujuşlardan alıp gitti. Moda'da, karşıda, meyhane vardı Derikli Usta'nın, demir kepenkli, orda her akşam veresiye içen bir belediye zabıta memuru vardı, kepenge ilk baltayı o vurdu. Bizim evin altında Aksiyotis vardı, düzgün, emeğiyle geçinen, vasat ama medeni kimselerdi, ter ve korku içindeki hallerini hatırlıyorum. Feci bir şeydi; 5-10 gün kulağımdan şangırtı şungurtu sesleri gitmedi."¹⁵

"Pastane Stasuli'yi kırdıklarında, bir bekçi vardı, 'Hadi çocuklar tamam, tamam' diyordu. Bir akra-bam da Çengelköy'de dedi ki, bir gece içinde polisi, bekçisi hepsi değişmiş. On ikide örfi idare ilan edildi. Baktı ki Menderes, Celal Bayar, olmayacak, İstanbul yanıyor dediler onlara. Onlar buradaymışlar, gazeteler yazdı sonradan."¹⁶

Akşam saatlerinde Ankara'ya doğru yola çıkan trene ulaşan dehşet haberleri, Bayar ve Menderes'in İstanbul'a dönüşüne yol açar. Gecenin ilerleyen saatlerinde İstanbul'a varan Bayar ve Menderes vilayete gelirler. Ankara'da toplanan bakanlar kurulu, sıkıyönetim kararı alır. Bu arada Londra Konferansı'ndaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya olaylarla ilgili bilgi verilir. "Ordu gelince çil yavrusu gibi dağıldılar, kimse kalmadı. Yakaladıklarını yakaladılar, yakalayamadıkları da kaçtılar gittiler. Bu olaylardan sonra aradan zengin olanlar oldu. Ama sonunda tonganın altına Menderes gitti, o ayrı mesele."¹⁷

7 Eylül 1955, İstanbul Kokuyor

"İstanbul'a ertesi sabah geldim. Karaköy'de vapurdan indiğimiz zaman, yol bulamadık yürüyecek. Yüksekkelinim'dan Talimhane'ye kadar yürüyerek geldik annemle. Askerler yolu tutmuştu. On-dan sonra Necmi Rıza mağazası vardı, kumaş satar-dı o zaman, onun bile mağazası yıkılmıştı, top top kumaşlar, sokaklardaydı. Arabalar yakılmış, yıkılmış, kuyumcu dükkânları bütün yakılmış, yıkılmış-tı. Bir tek dükkân Beyoğlu'nda Allah rızası için sağ-lam değildi."¹⁸

Rum Zeyyon
Kız Lisesi,
Meşelik Sokak,
Taksim.

"En çok İstiklal Caddesi'ne zarar verildi. Günlere o çöpler her tarafa durdu. Temizlenemedi İstanbul. Çok acı bir gündü. Hadiselerden sonra 3-4 gün sokağa hiç kimseyi çıkarmadılar. Yüksekaldırım'a, indiğim zaman, bir de ne göreyim, o güzelim vitrin camları aşağıda, piyanolar, orglar, kontrbaslar, saksofonlar yerlerde, parça, parça. Ve dükkânın kepenkleri kazmalar, küreklerle parçalanmış. Ve içeri girdiğiniz zaman, baktım birisinin elinde süpürge, böyle süpürüyor dükkânın içini, mal sahibiymiş, 'Geçmiş olsun' dedim. 'Sağ olun' dedi, 'şu dükkânın haline bakın' diye ağlıyordu adam."¹⁹

"İnanır mısınız, 5-6 ay Beyoğlu'na çıkamadım, o manzarayı görmemek için. Derler ki, bir ay, bir buçuk ay, tabii peynirler, yağlar dökülmüşler, onların kokuları çıkmamış Beyoğlu'ndan."²⁰

"Bütün İstanbul içki kokuyordu. Kırdılar hepsini. Bütün bakkalları, tavalmaları, vitrinleri, o kürkler, mücevherler yerde. Tabii yağmacılık da oldu."²¹

Günün ilk ışıklarıyla ortaya çıkan dehşetin yaralarını yine komşular sarar: 'Birçok Müslüman Türk komşumuz vardı, bize geçmiş olsun demeye geldiler. Ama bazıları da gece köşeye çıktı, 'Varolun çocuklar, varolun' diye destek verdi ve tabii artık onlar bize selam veremiyorlardı. O günden sonra içi-

mize korku girdi. Bu olayları yapanlar bilmediler ki, düşünmediler ki, bu zarar memleketin zararı. Evet, Rumundu, bilmem neydi ama, burada yaşıyordu, para, devletin parasıydı."²²

Komünistler Yaptı

Peki kimdi bu saldırganlar, kimdi yağma ve talanları gerçekleştirenler?

"Daha ziyade fakir muhitten insanlar bu yağmaya katıldılar. Oturuyoruz, kunduracı Vaso, Allah selamet versin. Elinde balıkçıların giydiği bir pabuçlar geldi, Allah seni inandırın, bu boy, girdi içeri gülererek, 'Yahu dedi, bu insan pabucudur?' adam gelmiş, ayakkabılarını giymiş, bunları çıkarmış, bırakmış gitmiş."²³

"Hiç görmediğimiz insanlardı, böyle insanlar yoktu İstanbul'da. İki metre kadar böyle, çarıklı. Bıyıklı, böyle bıyıklı. Anadolu'dan kamyonla getirdiler, bütün İstanbul'u kırmak için."²⁴

"Aralarında iki genci, Türk gençlerini tanyordum. Ablamı da tanyıyorlardı, köşeye geliyorlardı işte kızlarla ahbaplık, bilmem ne. O, elebaşıydı. Bir tanesi, şoför oldu sonradan, ismini unuttum, sonra arkadaş olduk. Unutulan şeyler tabii. Arada polisler de vardı diyorlar. Yardım ediyordu, polisler

alıp da vurmadılar ama... Kandillililer isim de verdiler, polisler de vardı, çağırıldılar, kimlerdi filan. Hepsini değişmişti, bir gece içinde, polisi, bekçisi değişti. Kandillililer dediler ki, 'Yok, bunlar değildi', e demek Kandilli halkı değildi. Çengelköy'de aynı şekilde. Ve bir akrabam bir dolmuşa biniyor, Üsküdar'dan Çengelköy'e gidecek, şoförün üzerinde kendi gömleğini görüyor, çünkü Pi, Ka, yazılıydı, (isminin ilk harfleri) işlenmişti. Bir şey demedi ama polisi çağırıldı."²⁵

İki günün sonunda pek çok insan tutuklanırdı. 10 Eylül 1955 günü dönemin İçişleri Bakanı istifa eder. Kıbrıs Türkler Derneği kapatılır. 12 Eylül günü Meclis'e taşınan olaylarda DP iktidarı komünistleri suçlar, aralarında Kemal Tahir ve Aziz Nesin'in bulunduğu insanlar tutuklanırdı, ancak 1956'da aklanırlardı.

Biz Göçmen Değiliz

"Rumlar yavaş yavaş buradan çekilip gitmeye başladı. Sonra Kıbrıs hadiseleri oldu, çatışmalar oldu. Yunanlılar da bunlara iş veriyorlardı. Yunanlılar çünkü hiçbir şey bilmiyordu, Rumlar gittiler, her şeyi Yunanlılara öğrettiler. Bizim için kayıp, onlar için kazanç oldu. Ama gidenler bin pişman oldular gittiklerine. Artık olan olmuş, hepsi gitmişlerdi. Pek az Rum ailesi kaldı şimdi, yani bütün Büyükdere'de 4-5 aile ancak ya çıkar, ya da çıkmaz."²⁶

"Ben hep diyorum, Türkiye'nin ekonomisi, 6-7 Eylül'den sonra bozuldu. Çünkü devlet (zararlara karşılık) para ödedi. Ondan sonra Türkiye çöktü. Türkiye'nin ekonomisini tutuyordu onlar. Taksim'de bir tek dükkân kalmadı. Olaylardan sonra, eskiden parası olmayanlar zengin oldu."²⁷

"Çıkıyorduk, her yerde yazılı, 'Vatandaş Türkçe konuş'. Rumca konuşamazsın, gâvursun. 56'da, Angelos karısını aldı, İtalya'ya kaçtı. Biz kaldık.

Istiklal Caddesi.

Dükkanlardan
çıkarılanlar
tek tek
tahrip ediliyordu.

Biz gitmek istemiyorduk İstanbul'dan tabii. Her sabah, adamın biri geliyordu köşede Lula'yı kolluyordu, bekliyordu. Sokağa çıkamıyorduk. Ondan sonra, 64'te, yavaş, yavaş hepsi gittiler, yani Rum kalmamaya başladı İstanbul'da. Artık yaşanmazdı burada."²⁸

"Biz bu 55'teki olayları unuttuk, çoğumuz. Ve gittiler diyorlar, bazı Rumlar da diyor bunu. Yoo, o zamandan sonra biz gitmedik. 50 aile gitmiştir belki. 56'larda, 57'lerdeki hadiselerden sonra 63'te, Kıbrıs çok alevlendi. 'Ya Taksim, ya ölüm', her tarafta megafonlar, mikrofonlar, sınır harbiydi bizim için, doğruya doğru. O zaman, işte, hayatımız zordu. Rum olduğumuzu söylemeye çekiniyorduk. Mesela diyorduk ki çocuklara, 'Sesli Rumca konuşmayın' diyorduk, 'konuşacaksanız sessiz konuşun'. Çünkü hemen görüyordunuz, yüz ifadesi değişiyordu insanların. Bu benim vatanım. Ben burada doğdum, burada yaşadım, anam, babam, böyle. Ben nasıl gideyim, Amerika'ya giden Rumlardan değilim, biz göçmen değiliz bir defa. Ben burasını seviyorum, Yunanistan'ı da. Ama burası da benim vatanım. Sonradan göç başladı ya, 63'ten sonra, 64'te. Hiç gitmeye niyetimiz yoktu. O zaman tabii Yunan tebaalılarını yolladı devlet, biz Türk tebaalılık. Diyordu ki eşim 'Eğer mecbur kalırsak, sonuncusu olayım, bu topraklardan gidişimle!'"²⁹

Bayrak Tak Gidelim

"Mahallede Rum iki bakkal vardı. Birinin dükkanına geldiler, anacım, aman, nasıl, nasıl kıydılar, nasıl döktüler, ne camları kaldı, ne buzdolapları kaldı. Ne varsa, buradan merdivenden iniyor, un torbaları, şekerler, bisküviler, neyse, birinin

Ertesi gün,
7 Eylül 1955
sıkıyönetim.

kepenkler, bitti. Diğerine sıra geldi, onu kırmaya çalışıyorlar. Aşağıdan çocuklar bağırıyor, 'Bayrak tak, gidelim, bayrak, Türk bayrağını tak, gidelim, takmazsan yukarı geliyoruz, hepinizi yukarda keseceğiz'. Takmıyor adam, artık kapıları kırmaya

başladılar. O peynirler böyle geliyor, ne istiyorsan topla, topla evine gel. Ondan sonra bakkal bayrağı çıkardı, bayrak gösterdi, o çocuklar işte Osmanbey'e gitti. Onlara çok eziyet yaptılar, hiçbir şeylerini bırakmadılar."³⁰

Notlar

- 1 Tarihe Bin Canlı Tank projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
- 2 Akdeniz Sesleri Projesi kapsamında, 60 yaşındaki ev kadını M.Y. ile 02.03.2004 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta yapılan görüşme.
- 3 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
- 4 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 78 yaşındaki emekli öğretmen O.D. ile 10.02.2004 tarihinde İstanbul Üsküdar'da yapılan görüşme.
- 5 Akdeniz Sesleri Projesi kapsamında, 71 yaşındaki eczacı M.S. ile 25.12.2003 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 6 Akdeniz Sesleri Projesi kapsamında, 60 yaşındaki ev kadını M.Y. ile 02.03.2004 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta yapılan görüşme.
- 7 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile

- 18.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 8 Tarihe Bin Canlı Tank projesi kapsamında, 74 yaşındaki ev kadını F.S. ile 02.06.2005 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta yapılan görüşme.
- 9 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 84 yaşındaki emekli müteahhit S.O. ile 09.04.2004 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta yapılan görüşme.
- 10 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
- 11 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 78 yaşındaki emekli öğretmen O.D. ile 10.02.2004 tarihinde İstanbul Üsküdar'da yapılan görüşme.
- 12 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile 18.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 13 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 67 yaşındaki şoför A.İ.T. ile 25.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 14 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsa-

- mında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
- 15 Akdeniz Sesleri Projesi kapsamında, 71 yaşındaki eczacı M.Z. ile 25.12.2003 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 16 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile 18.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
- 17 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 78 yaşındaki emekli öğretmen O.D. ile 10.02.2004 tarihinde İstanbul Üsküdar'da yapılan görüşme.
- 18 Tarihe Bin Canlı Tank projesi kapsamında, 70 yaşında ev kadını K.A. ile 28.01.2004 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
- 19 Tarihe Bin Canlı Tank projesi kapsamında, 76 yaşındaki kunduracı S.B. ile 11.07.2003 tarihinde Balıkesir Ayvalık'ta yapılan görüşme.
- 20 Tarihe Bin Canlı Tank Projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.

Arka Bahçede Yanan Perde

"Biz uyuyorduk, aşağıda Erzurumlu kiracılarımız vardı. Onlar duymuşlar, geldi kapıları vurdu, 'Kalkın dünya yıkılıyor, siz daha yatıyorsunuz' diyerekten. Bir kalktık, hakikaten dünya yıkılıyor, o, ben, ablam, birkaç kişi toplandık, soakağa çıktık. Felaket. Arabaların arkasına [kumaş] topları takıyorlar, toplar, dört tane takıyor, dört parça arabalar sürüklüyor topları. Çikolatadan geçemiyorsun, yerlerde şekerler çürüyor, basıyor millet. Osmanbey'e doğru gittik. O kristaller, saatler, pastalar, çikolatalar... Osmanbey yıkılıyor, bütün millet orada. Nişantaşı'na döneceğiz, bizim mahallenin delikanlıları, o zamanlar, bir mağaza, Dede mağazası, kırıyorlarmış orda, böyle bir top çocuk tulumu geldi kucama. Ablam dedi "Bunların malı bize yaramaz, ver sen bunu" aldı parmparça etti kumaşları. Bir tek pembe şapka kalmış elimde, vermedim onu sakladım. Oradan Nişantaşı'na gittik, çok fettandı, bu benim büyüğüm ablam. Bir top perde gelmiş onun kucagina, nasıl biliyor musunuz, bütün sim, altın gibi bir perde, oradaki apartmanlardan, nerden kırmışlarsa. Eve getirdi perdeyi, bu sefer burada bir komşumuz, Feriha Abla var, 'Ya sizin evi basarlarsa, böyle bir perde sizde yok, ya sizi karakola götürürlerse'. Başladı mı ablam dövünmeye şimdi, 'Biz n'apacağız, bunu.' Hadi bakalım, bir boş kova alır, kovanın içine sokar perdeyi, bir de kibrit

Galatasaray.

çakar, yak Allah yak, yak Allah, haftalarca o perde bahçede yandı. O komşunun yüzüne yaktık ama dünya hakikaten kırıldı, çok berbatı, yani çikilmıyordu, Osmanbey'e, Nişantaşı'na."³¹

Kaynaklar

- "Rum azınlığa yönelik 6-7 Eylül Terörü", *Cumhuriyetin 75 Yılı*, c. 2, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999).
 "6-7 Eylül Olayları", *İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993).
 Demirel, Mehmet Arif, 6 Eylül 1955, *Yassıada 6/7 Eylül Davası*, (İstanbul, 1999).

Bu metin Akdeniz Sesleri ve Tarih Bin Canlı Tanık projeleri kapsamında yapılan görüşmelerden 11 yaşamöyküsünde yer alan "6-7 Eylül olaylarına" ilişkin anlatılar derlenerek hazırlanmıştır.

**TARİHE
1000
CANLI
TANIK**
SİZİN TARİH PROJESİ

Katı ve Önerileriniz İçin İletişim Adresimiz: Tarih Vakfı - Bilgi Belge Merkezi, Zindankapı Değirmen sokak No:15 34460 Eminönü-İSTANBUL
 Tel: 0212 5135235; Faks: 0212 5132177; e-posta: tbct@tarhvakfi.org.tr
 Proje Danışmanları: Prof. Dr. Aynur İlyasoğlu,
 Doç. Dr. Esra Danacıoğlu Tamur
 Proje Koordinatörü: Gülay Kayaçan
 Görüşmeyi gerçekleştirenler: Gülay Kayaçan, Hakan Koçak
 Görüntü kaydı ve fotoğraflar: Tamer Üstel
 Deşifre ve Redaksiyon: Sevil Üzrek, Serap Altun
 Yayına Hazırlayan: Tuba Çameli

- 21 Tarih Bin Canlı Tanık projesi kapsamında, 74 yaşındaki ev kadını F.S. ile 02.06.2005 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
 22 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile 18.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
 23 Tarih Bin Canlı Tanık Projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
 24 Tarih Bin Canlı Tanık projesi kapsamında, 74 yaşındaki ev kadını F.S. ile 02.06.2005 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
 25 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile 18.02.2004 tarihinde İstanbul Moda'da yapılan görüşme.
 26 Tarih Bin Canlı Tanık Projesi kapsamında, 72 yaşındaki emekli bankacı H.Ö. ile İstanbul Sarıyer'de 18.06.2003 tarihinde yapılan görüşme.
 27 Tarih Bin Canlı Tanık projesi kapsamında, 70 yaşındaki ev kadını K.A. ile 28.01.2004 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
 28 Tarih Bin Canlı Tanık projesi kapsamında, 74 yaşındaki ev kadını F.S. ile 02.06.2005 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
 29 Akdeniz Sesleri projesi kapsamında, 68 yaşındaki emekli öğretmen E.P. ile 18.02.2004 tarihinde İstanbul/Moda'da yapılan görüşme.
 30 Tarih Bin Canlı tanık projesi kapsamında, 80 yaşındaki işçi N.Ç. ile 14.01.2004 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.
 31 Tarih Bin Canlı tanık projesi kapsamında, 80 yaşındaki işçi N.Ç. ile 14.01.2004 tarihinde İstanbul'da yapılan görüşme.

Barışsever Papa'ya İstanbul Halkının Şükran İfadesi

Papa XV. Benua Anıt-Heykeli

Benua (Benedict), yani Kardinal Joseph Ratzinger tarafından on beş papa ismi arasından seçilen unvan, Katoliklerin tarihinde derin izler bırakan barış elçisi Papa XV. Benua (1914-1922) ile özdeşleşmişti. Yeni papa tarafından da seçilen bu unvan, I. Dünya Savaşı sırasında din ve milliyet ayrımı yapmaksızın Türk toplumuna yardım elini uzatan barışsever Papa XV. Benua'nın anısını tazelemeye vesile oldu. XV. Benua, 21 Kasım 1854 doğumlu, Giacomo della Chiesa adında bir Cenevizliydi. Diplomatik kariyerine Papa XIII. Leon'un ünlü Dışişleri Bakanı Kardinal Rampolla'nın etkisiyle başlayan Giacomo della Chiesa, 3 Eylül 1914 tarihinde, I. Dünya Savaşı'nın yeni başladığı bir dönemde, papalığa yükseltildi; 22 Ocak 1922'de Vatikan'da yaşama veda etti.

Rinaldo Marmara

Papa XV. Benua, 28 Temmuz 1915 tarihli bir konuşmasında "Avrupa'yı utandıran korkunç kasaplık" sözleriyle savaşı kınayarak, kendi tarafsız duruşunu da vurgulamıştı. Papa'nın Paris ve Berlin'e gönderdiği 1 Ağustos 1917 tarihli diplomatik notadan sonra, Fransa ve İtalya'da, askerlerin moralini bozduğu gerekçesiyle aleyhinde başlatılan kampanya, onun barışseverliğinin anlaşılmadığını göstermişti. Bu tarafsız tutumu ona iki ayrı tarafın düşmanlığına mal olmuş, Clemenceau tarafından Alman barış taraftarı "*boche* papa" muamelesi görürken, General Ludendorff ise onu "Fransız papa" olarak tanımlamıştı. Her şeye karşın XV. Benua, uluslararası hukukun gücünü silahlı çatışmalara karşı tekrar kurmaya çalışan papa olarak akıllarda yer etti. Barış

çağrıları sonuçsuz kalsa da XV. Benua, sesini esirlerin ve yaralıların mutlak yazgısının iyileştirilmesi konusunda duyurmayı başaracaktı.

Bu kapsamda papanın temsilcisi Monsenyör Ange Marie Dolci, 1 Aralık 1914 tarihinde İstanbul'a geldi. Monsenyör Dolci, XV. Benua'nın iyilikseverliğini savaş dönemi Türkiye'sinde ortaya koymakla görevli kişiydi. Monsenyör Del Giorni, *Les Chroniques de la Basilique du Catédrale Saint-Esprit* adlı eserinde Monsenyör Dolci'yi şöyle tanır: "İrk ve din ayrımı yapmaksızın ve hangi cephede bulunduklarına bakmaksızın bütün savaşçılara papanın yardımlarını dağıtan kişi. İşte, bu bağlamda ve bayram vesilesiyle bağışlar papadan Türk askerlerine ulaşmış, endişeli aileler, esir düşmüş ya da kaçırılmış yakınlarının

haberlerini almış; düşman kamplar arası mübadeleleri kolaylaştırarak ve esirlerin özgürlüğe kavuşmalarını sağlayarak adaletin ya da intikamın iki ağzı keskin kılıcını durdurulabilmiştir.”¹

1914-1918 yılları arasında Monsenyör Dolci, papanın adına esir kamplarındaki askerlere ve asker ailelerine yardım etmiş, endişelerini azaltmıştı. Gizli Vatikan Arşivleri’nde bu konuya ait bazı belgelere rastlamak olasıdır.²

Monsenyör Dolci’nin rahibeleri, özellikle St. Vincent de Paul (Filles de la Charité) Rahibelerini yaralıların tedavi ve bakımı için harekete geçirdiğini anladığımız bir belgede, kendisi tarafından sadrazama yollanan bir nottaki şu ifadelerle rastlıyoruz: “Monsenyör Ange Marie Dolci, Vatikan temsilcisi, yaralı askerlere hizmet vermek için, İstanbul ve çevresinde bulunan bütün rahibeleri Osmanlı devleti emrine vermekle ve aynı zamanda rahibelerin binalarında bulunan boş yatakları yaralılara sunmakla onur duyar. Ayrıca, yaralılara yardımda bulunmak üzere bir komitenin organizasyonunu üstlenmeye hazır olduğunu bildirir.”

Savaş sırasında Monsenyör Dolci, yaralı askerlere yardım amaçlı bir komite de kurmuştu. Almanya büyükelçisinin eşi başkanlığındaki bu komiteyi, kordiplomatik ve İstanbul’un yüksek sosyetesinin hanımları oluşturuyordu. St. Vincent de Paul Rahibeleri, komitenin emri altındaki otuz yatakla yaralılara hizmet vermişlerdi. Komite, her yaralının günlüğü on kuruşa mal olan bakımını karşılarken, hastalara gerekli çamaşırın ve pansumanın sağlanması görevini de üstlenmişti. Milli Savunma Bakanı Enver Paşa’ya yollanan bir mektupta Monsenyör Dolci, komitenin işleyişini şöyle açıklıyordu: “Size, yaralı askerlerin gerekli tüm bakımlarını karşılamaya yönelik, Almanya büyükelçisinin eşi başkanlığında, İstanbul’un kordiplomatik ve yüksek sosyetesinin hanımlarından oluşan bir komite kurduğum haberini vermekten onur duyarım. Çukurbostan (Yeniçarşı, Pera) binasında bir ambulans bulundurulmaktadır. Ayrıca Kızılhaç’ın emri altına, İstanbul ve çevresinin rahibelerini veriyorum.”

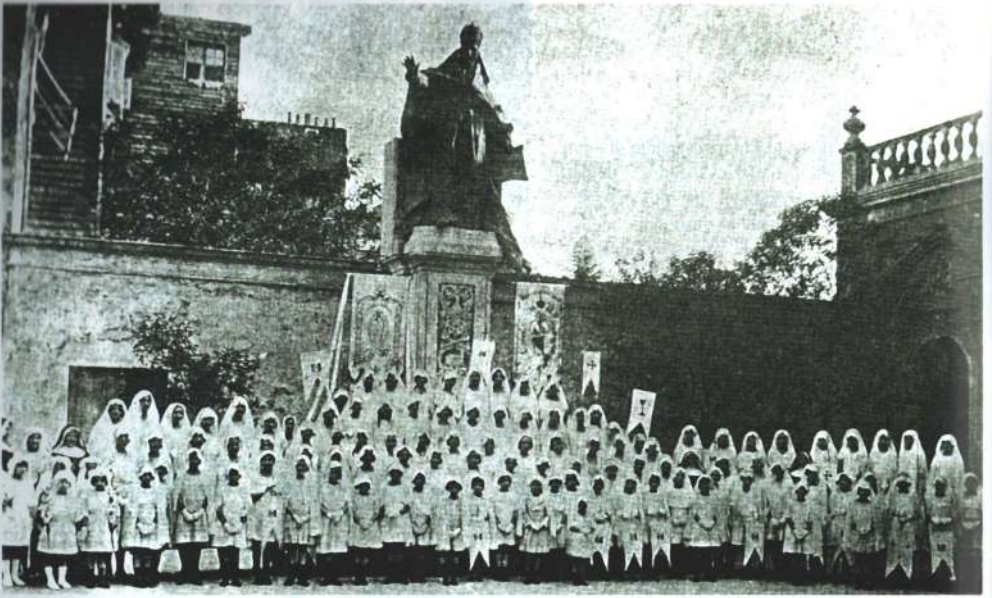
İspanyol Kolonisi de Monsenyör Dolci’nin bu komite çalışmalarına, İstanbul’a nakledilmiş, durumu iyiye gitmekte olan yaralı Osmanlı askerleri için Terre-Sainte Manastırı’nda bir hastane kurarak katılmıştı. Hastanenin kuruluşuyla ilgili Terre-Sainte Manastırı Başrahibi Juan Leston ve İspanya Ortaelçilik Danışmanı Rafael Mitjana tarafından, Monsen-

**Papa XV.
Benue'nin Saint
Esprit
Katedrali'ndeki
anıt-heykeli.**

yör Dolci'ye gönderilen 5 Mayıs 1915 tarihli bir belgeden şunları okuyoruz: “Bu bağlamda, İspanyol Terre-Sainte Manastırı Başrahibi Juan Leston, İspanya konsolosunun eşi Maria de Zugasti de Fabregas, İspanya Ortaelçilik Danışmanı ve İspanyol Kızılhaç Üyesi Rafael Mitjana ve İspanya Ortaelçilik Yetkilisi J. Fernandez Guillamet’in oluşturduğu idari bir komite kurulmuştur. Bu projenin gerçekleştirilmesine dair imkânları göz önüne aldığımızda, fark ediyoruz ki, yerel olanakların yetersizliğinden dolayı yaralılara yalnızca altı yatak, ancak belirli koşullarda sunulabilecektir:

1- Manastır şehir merkezinde olduğundan ve alınan sağlık önlemlerinden dolayı yalnızca dinlenmeye, temiz havaya, doğru tedavi ve titiz, özenli bir bakıma ihtiyacı olan hafif yaralı ya da iyileşmekte olan görevliler kabul edilecektir. Ma-

Papa XV. Benua anıt-
heykelinin önünde
Notre-Dame de Sion
telebelerinden bir grup,
4 Haziran 1922.

nastırın küçük bahçesi bu şartların yerine getirilmesini kolaylaştıracaktır.

2- Tüm tedavi ve bakım masrafları belirtilen idari komite tarafından öngörülüp karşılanacaktır.

3- Bu hastane Vatikan temsilcisi Monsenyör Dolci'nin teşebbüsünün sonucu olan insansever yapıtının bir uzantısı olarak görülüp kabul edilecektir.

4- Bu teşebbüs, Monsenyör Angelo Maria Dolci ve İspanya Devleti Ortalçısı Don Julian Maria del Arroyo'nun himayesi altında gerçekleşecektir."

Monsenyör Dolci tarafından ordu yaralıları yararına düzenlenen bağış kampanyasına Yeşilköy'ün Katolik ailelerinden de katılım olmuştu. 7 Mayıs 1915 tarihli bir belgede bu ailelerin isimleri yer alır: Mongeri, Preziosi, Walter, Pussich, Privileggio, Castelli, Bianchi, Comneno, Lemmi, Ospice, Cociffi, Crespin, Moussat, Daveroni... 7 Ağustos 1915 tarihli bir başka belgedeyse Pangaltı Hastanesi'nin (Eski Rus Hastanesi) başhekim, Monsenyör Dolci'ye "yaralı askerleri tedavi etmek üzere gönderdiği fazladan iki rahibe için" teşekkür ediyor ve bu insansever hareketi için "Sizin acı çekenlere karşı duyarlı olduğunuzun yeni bir kanıtıdır" diye ekliyordu.

Doğu Halkının XV. Benua'ya Minnet Belirtisi

Savaşın sonra Monsenyör Dolci, XV. Benua'ya minnetini belirtmenin yollarını aramıştı. İlk olarak, barışa adanacak bir kilise projesini desteklemiş, Mimar Mongeri de, bu proje kapsamında anıtsal bir plan hazırlamıştı. Olanaksızlıklardan ötürü yaşama

geçemeyen bu projenin yerine, Monsenyör Dolci, Saint Esprit Katedrali'nin avlusunda XV. Benua'nın heykelinin dikilmesi fikrini öne sürdü. Bazıları, özellikle de İstanbul valisi, bu heykelin başketin büyük caddelerinden birinde dikilmesi gerektiğini dile getirmişti. *Atıf* gazetesinde valinin bu isteğiyle ilgili şu satırlara yer verilmişti: "Vatikan'ın saygıdeğer temsilcisi şehrimizde bu korkunç dünya savaşı esnasında barışı ilk kez teklif eden XV. Benua'nın heykelini dikmek gibi bizi mutlu kılan bir fikre sahip olmuştur. Bunun gerçekleştirilebilmesi için yardımlar kabul edilmeye başlanmıştır. Biz Osmanlılar, iştirak ettiğimiz bu fikri alkışlıyoruz. Eğer papanın heykeli kilise avlusu yerine Pera'nın en güzel caddelerinden birine dikilirse tüm evren için bir sevinç kaynağı olacaktır."

Bağışlar kısa sürede büyük miktarlara ulaştı. Birkaç örnek vermek gerekirse, sultan 500 Türk Lirası, veliaht 150 Türk Lirası, Mısır hıdivi 500 Türk Lirası, Osmanlı Bankası 400 Türk Lirası, Alman Orient Bank 300 Türk Lirası, Anadolu Demiryolları 300 Türk Lirası, Selanik Bankası 150 Türk Lirası bağışta bulunmuştu.

Bağışlar iki yıl boyunca sürdü ve anıt-heykelin törenle açılışı 11 Aralık 1921 Pazar günü, o güne istinaden konser salonuna dönüştürülen Saint Esprit Katedrali'nde yapıldı. Pek çok ulustan ve dinden insan, XV. Benua'nın onuruna gerçekleştirilen bu görkemli törende yerini almıştı.

Heykeltıraş Quattrini'nin eseri olan XV. Benua'nın bronz heykeli, bugün adı geçen katedra-

lin avlusunda bulunur; anıt-heykelin kaidesinin tasarımı ise heykeltıraş Medici'ye aittir. Gerçek ölçülerdeki bu heykel papayı pontifikal merasim elbiseleriyle, sol elinde adaletin ve barışın simgesi kâğıt rulosu, sağ eliyle kalabalığı kutsar bir biçimde tasvir eder. Anıt-heykelin kaidesinde iki bronz levha üzerinde, Fransızca ve İtalyanca olarak hazırlanmış şu yazıt yer alır: "Dünyanın bu trajik anında, milliyet ve din ayırımı yapmayan iyiliksever yüce Papa XV. Benua'ya Doğu halkının minnet belirtisi olarak, 1914-1919." (*Au Grand Pontife/De l'heure tragique mondiale/Benoît XV/Bienfaiteur des Peuples/Sans distinction/De nationalité et de religion/Témoignage de reconnaissance/L'Orient/1914-1919.*)

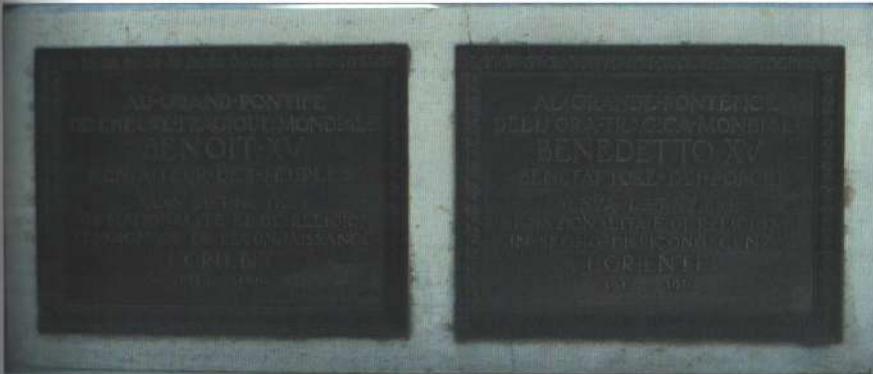
Monsenyör Dolci'nin ayrılışından sonra Genel Vekil Başrahip Cesarano da 1925'te kaidenin yan taraflarına konulacak bronz levhaların üzerine şu yazıtı Fransızca ve İtalyanca olarak kazıttırdı: "Bu abide 11 Aralık 1921'de, Papa Vekili Monsenyör Ange Marie Dolci'nin görevi esnasında açılmıştır." (*Ce Monument/A été inauguré/Le 11 décembre 1921/Pendant la mission/De Mgr Ange Marie Dolci/Délégué apostolique*)

Le Journal d'Orient gazetesi de 11 Aralık 1921 tarihli "Müslümanlar ve Yahudiler, Hristiyanlara XV. Benua'nın Heykelini Dikmek İçin Katılıyor" başlıklı bir makalede, insansever Papa'nın iyilikseverliğini şöyle vurguluyordu: "Son savaş esnasında, bu karışıklığa girmiş halkların acısını hafifletmeye yönelik papanın geliştirdiği yılmaz hareketi tanıyoruz. Milliyet, özellikle de mezhep ayrımı olmaksızın sivil esirlerin serbest bırakılması, savaş esirlerinin maruz kaldığı kötü muamelelerin

Papa XV. Benua

hafifletilmesi, muhtaçlara yardım... Papa XV. Benua'nın çalışmaları özellikle Doğu'da etkili olmuş ve yerel halk uzun savaş yılları boyunca her durumda ve her türlü ihtiyaç halinde Vatikan Elçiliği'ne başvurmaya almıştır. Avrupa'nın savaş meydanlarında bozguna uğramış bir askere arkasında bıraktığı birkaç sevdiğinden haber ulaştırmak gerekli olduğunda, savaş esnasında ölmüş bir yakınının mezar yerini öğrenmek gerektiğinde ya da ölmekte olan birine avutucu bir söz göndermek istendiğinde, Pangaltı'da bulunan Vatikan Temsilciliği'ne müracaat edilirdi. (...) Tüm İstanbul halkı birleşti; Müslümanlar, Yahudiler ve Or-

Papa XV. Benua anıt-heykelinin kaidesindeki Fransızca ve İtalyanca bronz levhalar.

Papa XV.
Benue'nin naaşı,
1922.

todokslar cömertce bağış yaptılar. Bu bağışlarla İtalya'dan bugün açılışı yapılan heykel satın alındı. Bundan daha güzel bir minnet belirtisi tanımlıyoz. Özellikle, milliyet ve din rekabetini aşan iyi niyetli insanlar anlaşarak, gelecek nesiller tarafından insanseverlik elçisi olarak anılacak barışsever Papa'ya minnetlerini ifade ettiler."

Stamboul gazetesi törenin ertesi günkü baskısında, XV. Benue'ya ait anıt-heykelin açılışının görkemli bir törene sahne olduğunu, bu törene katılan halkın -en az 150 kişi- Saint Esprit Katedrali'nden ayrılırken övgüler yağdırdığını yazıyordu.

13 Aralık 1921 tarihli *Bosphore* gazetesinde François Psalty, XV. Benue'nın insanlığa kazandırdığı eserini şu biçimde dile getiriyordu: "Üstün

zekâya sahip Papa'nın kalbi o kadar genişti ki tüm insanlığı kucaklayabilmeyi isterdi. Onun politikası gerçekleştirilebilir, fakat tarih, Dünya Savaşı'nın yarattığı bu müthiş kasırganın ortasında Papa'nın, tüm çocuklarına aynı değeri veren bir baba gibi, görevini başardığını söyleyecektir. Kendisi iç karışıklıklara müdahalede bulunmasa da nefretin höldüklerini yakınlaştırmaya çalışmıştır."

Gazete töreni aktarırken, veliaht Abdülmecid'in heykelin açılışında hazır bulunduğunu da belirtiyordu. Veliaht, onur tribününde altın yaldızlı bir taht üzerinde, Monsenyör Dolci ve Dışişleri Bakanı İzzet Paşa arasında yer almıştı. Maliye Bakanı Faik Bey ve Milli Savunma Bakanı Ziya Paşa da ünlü davetliler arasındaydı.

Monsenyör Dolci tören sırasında söz alarak, Boğaz'ın iki yakasına ayak basan eski papaların anısını hatırlatmış ve XV. Benue'nın tarihin bu karanlık döneminde bu kente bizzat gelmesi bile, maddi, manevi tüm acı çekenlerin onun ruhsal varlığının olumlu etkilerini hissettiğinin altını çizmişti. Papa'nın temsilcisi, konuşmasını, "cömert bağışlarıyla insanlığın iyilikseveri XV. Benue'nın abidesinin dikilmesine katkıda bulunan Türk, Rum, Ermeni ve Yahudilere" teşekkür ederek noktalamıştı.⁴

Çeviri: Olcay Özer

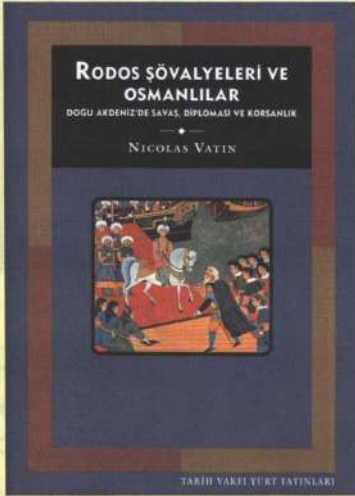

Notlar

- * Boche: 19. yüzyılın ikinci yarısında, 1860'lı yıllarda Fransızlar tarafından Almanlara hakaret etmek amacıyla kullanılan bu sözcük, "kötük kafalı" anlamındadır (ç.n.).
- 1 Victor Del Giorno, *Les Chroniques de la Basilique Cathédrale du Saint-Esprit* (Tarihsel olaylar defteri), (1983), 905-906.
- 2 Makalemizin bu kısmında alıntılar sunduğumuz tüm belgeler Gizli Vatikan Arşivleri'ndendir: Archivio Segreto Vaticano (ASV) [abbr./abgek.: Arch. Deleg. Turchia].
- 3 Del Giorno 1983, 926.
- 4 Del Giorno 1983, 937.

RODOS ŞÖVALYELERİ VE OSMANLILAR DOĞU AKDENİZ'DE SAVAŞ, DİPLOMASİ VE KORSANLIK

NICOLAS VATIN

Fatih devri sonrası taht kavgasında Cem Sultan'ın sığındığı Rodos'taki St. Jean şövalyelerine Osmanlı tarihi kitaplarında sıkça değinilir; ama Doğu Akdeniz'de hassas bir dönemde stratejik bir yeri olan bu Hristiyan gücü derinlemesine inceleyen kaynak yok gibidir. Nicolas Vatin bu "hacimli" kitapta, "efsanevi" Rodos şövalyelerinin tarihini efsanelerden arındırmaya ve belgesel bir zemine oturtmaya girişiyor. Üstelik bunu çift taraftan, yani hem Osmanlı, hem de Rodos şövalyelerinin kayıtlarına dayanarak yapıyor. Rodos'a egemen oldukları dönemde, Hristiyan Batı'yla egemenlik alanını devamlı genişleten Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışma hattında kalan şövalyeler, var olmak için çok kıvrak bir diplomatik yeteneğe, koşullara göre ayarlanan ekonomik faaliyetlere, insan

unsurunu etkin kullanmaya ve gerektiğinde korsanlığa başvuran bir deniz gücüne sahip olmak durumundaydılar.

Bu kitap, çok yönlü ve çok karakterli bu hikâyenin belgesel analizini yapıyor. Kitapta hem hikâyenin arka planı, hem de karakterler üzerindeki sis bulutu dağılıyor. Vatin ayrıca, konuyla ilgili önemli Osmanlı belgelerini, hem özgün hem de çevrimyazı halinde, Ekler kısmında okura sunuyor.

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup

Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e

Mete Tunçay*

Uzun zaman önce, aylık *Tarih ve Toplum* dergisinde bu başlık altında ilginç bilgi kırıntıları yayımlıyordum. Şimdi, TÜSTAV'dan sağladığım "yeni" belgelerle "THİF [Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası] 1920-1923" konulu bir kitap üstünde çalışıyorum. O kitapta kullanamayacağım, ama dönemin tarihine ışık tutabilecek bir kısım malzemeyi, eski başlık altında okuyuculara sunmaya karar verdim. Bu kere, Yücel Demirel grubundan Şeyda Oğuz'un çevrimyazısını yaptığı, Edirne'den Ragıp Tevfik Bey tarafından Komünist Enternasyonal'e gönderilen 7 Eylül 1920 tarihli Osmanlıca elyazılı uzun mektubu aktarıyorum. Art alan üstüne birkaç söz söylemek gerekirse, Mondoros Mütarekesi döneminde Trakya sınırlarımız Balkan Savaşları sonucunda belirlendiği gibiydi. Bizim Doğu Trakya'daki 1. Kolordumuzun komutanı Miralay Cafer Tayyar [General Eşilmez] Edirne ve civarında sıkıyönetim ilan ederek, İstanbul hükümetinden "özerk" bir yönetim oluşturdu. Mayıs başlarında da bir kongre topladı. Fakat temmuz ayının ikinci yarısında, Yunan Ordusu Doğu Trakya'daki kuvvetlerimizi mağlup ederek Cafet Tayyar'ı da esir aldı ve Atina'ya götürdü. 1. Kolordu'dan bir hayli asker Bulgaristan'a sığındı.

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Tarih Bölümü

1900'lerin
başında Edirne
Saat Kulesi ve
çevresinin genel
görünümü. Sultan
II. Bayezid Külliyesi
Sağlık Müzesi Arşivi.

Üçüncü Beynelmîlel Şûrâ'ya,

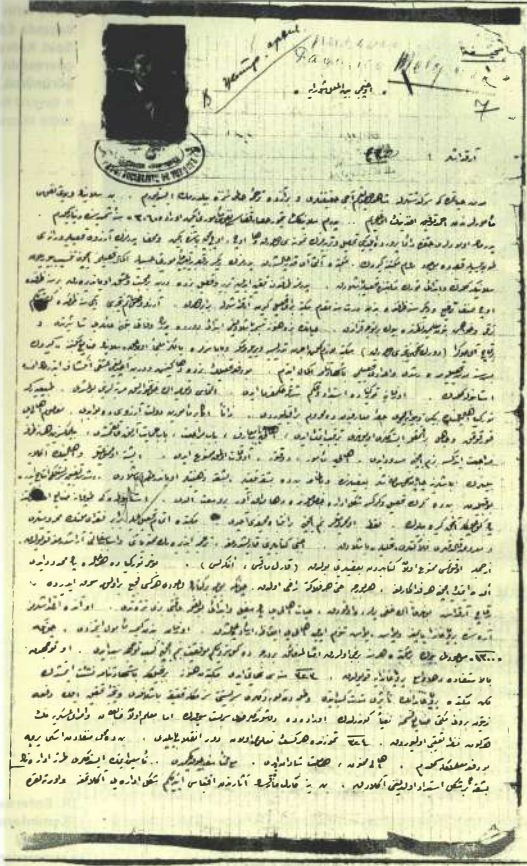
Arkadaşlar!

Müddet-i hayatımdaki sergüzeşterle şahit olduğum acı hakikatleri ve biraz da tercüme-i halimi size bildirmek istiyorum. Ben Selânik vilayeti nüfus memurlarından Ahmet Tevfik Efendi'nin oğluyum. Pederim Selânik'in Demirhisar kazası nüfus memuru iken orada "306" sene-i şemsiyesinde dünyaya geldim. Pederimin evlatları hakkında daima perverde eylediği tahsil ve terbiyemizin numunesi olarak daha üç, üç buçuk yaşında iken ve mahza pederimizin arzu-yı tahsilperverânesi dolayısıyla kasabada mevcut Rum mektebine girdik. Mektepte altı ay kadar çalışarak pederimizin diğer bir kasabaya tayin-i memuriyeti hasebiyle ikmâl-i tahsilimiz için tensip buyurulan [uygun görülen] Selânik'e geldik ve iptidai Türk mektebinde tahsile başladık. Pederimiz tarafından telkin edilen terbiye ve tahsil bizde derin bir muhabbet ve aşk uyandırarak bir sene zarfında üç sınıf terfi ve diğer sene zarfında benden dört sene mukaddem [önce] mektebe bera-yı tahsil giren arkadaşlarla beraber olduk. Arzu ve hevesâtım neticesi iki sene zarfında gösterdiğim terakki ve hahiş [istek] bütün muallimin nazarında büyük bir teveccüh kazandık. Hayatın bize henüz tebessüme başladığı iptidai devirde pederimin vefatı bütün aileyi şaşırttı ve birkaç ay sonra (devrin men-

hus [uğursuz] neticesi olarak) mektebe lâzım gelen ücret-i tedrisiye verilememeye [başladı] ve babasızlara yalnız melce [sığınak] olacak "Selânik Sanayi Mektebi"ne girdik. Beş sene müddet-i tahsiliyemde rüşdi ve idadi tahsilimi ha-şahadetname ikmâl ettim. Bu defa tahsilin bizde daha geniş ve derin açtığı aşkı inkişaf ettirmek [ortaya çıkarmak] üzere İstanbul'a geldik. O zaman Türkiye'de istibdat ve tahakküm şiddetle hüküm-fermâ idi. İltimas ve tavsiye en hunharlık mertebelerini bulmuştu. Tabiidir ki Türkiye ahalisinin bî-kes [kimsesiz] ve bî-vâyeleri [mahrumları] hisse-i mariften de mahrum bırakılıyordu. Zaten ekâbir-i memurîn-i devlet arzusu da bu idi. Masum ahaliyi korutmak ve cahil bırakmakla istedikleri oyunları tertip etmek idi, ahaliye bab-ı maarif, bab-ı müracaat, bab-ı

III. Enternasyonal
(Komintern) II. Kongresi
katılımcıları için
düzenlenen
karşılama töreni,
Petrograd (San
Petersburg),
1920.

himayet artık kalkmıştı. Bilmeksizin her ne tarafa mü-
racaat ettikse bizim mesud idi [kapalıydı]. Ahali-
ye memur, doktor, avukat olmak memnû [yasak] idi.
İşte o memnuiyetle ve ahalinin anlayabilenlerin baş-
larına çarpan menhus şeyler bazılarında ve bilhassa
bende başka telakkiler, başka zihniyetler uyandırmaya
başladı. "Şiddet-i taziyk serbestliğe intaç eder. [yol
açar]" Bu kabilinden bende gerek tahsil ve gerekse
şekl-i idare hususlarında daha merak-âver bir vüsat
aldı. İstanbul'daki Tophane Sanayi İdadî Mektebi'ne
pek güçlükle ancak girebildik. Fakat o mahrumiyetler
benim için bir intibah sayfası açtı. Mektepte itimam-
ı tahsil ile beraber fukara-yı milletin mahrumiyetleri ve
maruz kaldıkları felâketleri "tahlile" başladık. Ecnebi
kitaplarını karıştırmaya, tercüme ettirerek muhtevi-ya-

tını ve esbab-ı sefaleti araştırmaya koyulduk. Ez-cüm-
le okunması memnû olan kitaplardan bazılarını bul-
duk (Karl Marks, Engels). Bunlar Türkiye'de her hal-
de pek mahdud idi, elde etmek için her fedakârlığa,
her borca hatta her felâkete razı olduk. Çünkü böyle
bir kitabın vücudu herkesi feci bir ölüme sevkederdi.
Birkaç arkadaş bunları en hafi [gizli] yerlerde okuduk,
hayat-ı ahaliyi pek sefil ve iptidai bulmakla akıbeti bi-
zi titretti. O anda arkadaşlarımız arasında propaganda
yapmaya ve yavaş yavaş tennevüm (tenvim) edilen
[uyutulan] ahaliyi ikaza, irşada [doğru yolu gösterme-
ye] çalıştık. O zaman benden kimse memul etmezdi
[ummazdı]. Çünkü "1300" mevcutlu büyük bir mek-
tepte her sene birinci olarak esmalime faik bir dere-
cede gösterdiğim muvaffakiyet benim için kesb-i te-
veccühe sebep idi. O teveccühten bilistifade daha vâ-
si propagandaya koyulduk. 323 senesi nihayeti idi,
mektepten henüz birincilikle ba-şâhadetname neşet
etmiştik; lâkin mektepte propagandanın tesiri şiddet
kesbetti ve talebenden gördükleri serbestiyeti sezmek-
le tahkike başlanıldı ve netice-i tahkik ilk defa Zeytin-
burnu Mekteb-i Sanayi kısmına nefyen gönderildik
[sürüldük]. Orada da düşündüklerimizi serbest söyle-
dik ama muallim olan zabitan ve ümera-yı askeriy-
nin her gün nazar-ı takibi oluyorduk. 324 Tem-
muz'unda herkesin malumu olan devr-i inkılâp yapıldı.
Ben de mahall-i menfadan [sürgün yerinden] eski
yerime bu defa muallimliğe geldim. Ahali memnun,
her millet şadan idi. Maatteessüf çok geçmedi. Tesis
etmek istedikleri tarz-ı idarenin başka bir şekl-i istib-
dat olduğunu anladık. Ben yine Karl Marks'ın âsârın-
dan ıktıbas ettiğim şekl-i idareyi anlatmaya ve ortalıkta
serbestçe insan öldürmenin fena olduğunu, vahşi-
yane ve gaddarâne yaptıkları harekâtın daha müdhîş
istibât olduğunu açıkça herkese söylemeye başla-
dım. Hatta mektebinyüzlere hâlig olan sanayi zabita-
nından mürekkeb erbâb-ı mesâi'iy himâye namıyla te-
sis ettikleri "Sanatkârân Cemiyeti"ne mukabil bir de
erbâb-ı mesaiden müteşekkıl bir sosyalist cemiyeti aç-
maya muvaffak oldum. İşte ilk hatve-i zaferim [zafer
adımım], beşeriyeti kâbus-ı ağınyâdan [zenginler kâ-
busundan] kurtarmak hususunda ilk muvaffakiyetim
bu oldu. Beş altı ay içinde mektep ve fabrikamızın
yüzde seksenini cemiyete dahil olmaya, konferanslar
vererek herkesi iknaya çalıştık. Altı yedi ay sonra İs-
tanbul'da İttihat Terakki Fırkası'nın yaptığı yaptığı
menfûr harekâtın aksi tesiri neticesi ve diğer yeni fır-
kaların körüklediği hazırlanmamış bir ihtilal zühûr et-
ti. İhtilal-i zahîr pek başka cereyan alarak zavallı ve
masum ahali yine mütegalibinin hodgâmlığı [bencil-

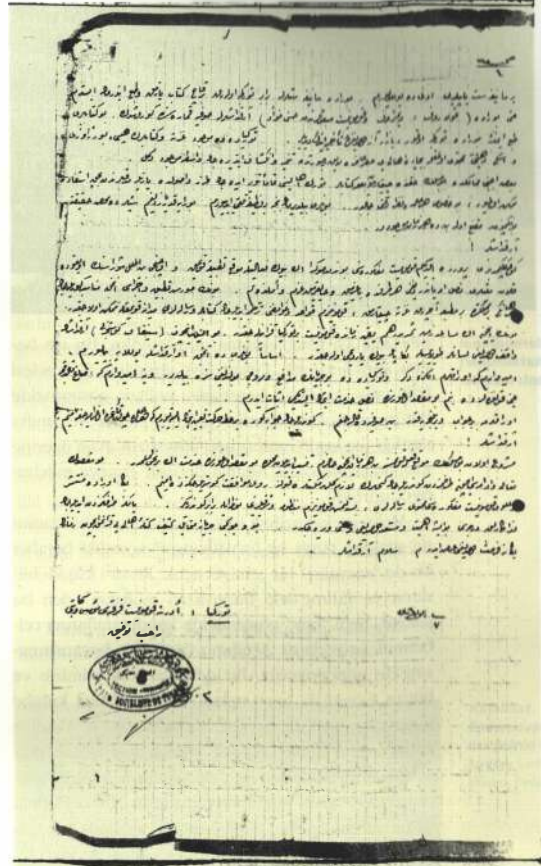
liğin altında inlemeye ve kurban olmaya başladı, o ihtilal zabitan menfaati için en müsaid idi, nefyler, tagribler [uzaklaştırmalar], idamlar bu defa en gaddârâne yapıldı. Bu meydana beni de mektepteki hem-hâl arkadaşlarımla hapsedtiler. Envai hakaret, dayak, tehdit ve işkence ile İzmir'e tâbi Bodrum kale-i mahûfuna [Bodrum'un korkunç kalesine] yolladılar. Halbuki bizim maksadımız ile müsebbib-i ihtilal diye hapsedtikleri maznunlar arasında pek büyük fark vardı ve bilmediler ki saadet-i beşeriye namına mücehhez herhangi bir dimâğ için böyle tedbirler hiçtir.

Ne mümkün zulm ile bîdâd-ı ile imhâ-yı hürriyet
Çalış idrâki kaldır muhtedirdsen âdemiyyetten

Biz ve biz gibi birçok haksızlar ve beşeriyet kurbanları hapislerde zihniyetimde hâlel târi olmak için "Deliceli" ekmeek verirken onlar diğer taraftan ahaliyi bin türlü hiyel [oyunlar] ve desâisle [hilelerle] iğfal ederek istediklerini yaptılar. Şekl-i idarede yine yalnız insan değışti ve herbiri her mensubını yalnız olmaya çalıştı. Ahali yine aç ve sefil, onlar da o sefâletlere mukabil müreffeh ve millet.

Üç sene sonra hâpisten çıkarak milleti yine esir ve mahkûm bulduk. İtalya Harbi'nden, müteakiben Balkan Harbi'nden bilistifade herşeye tenezzül ve irtikâb ettiler. Tarih ve vukuat her müdekkikçe [araştıran için] malumdur.

Bizi epey müddet iskâta [susturmaya] çalıştılar. Fakat beşeriyete bilhassa Türk milletinin geçirdiği acı hengâmılara [zamanlara] tahammül etmek hiçbir sosyalizm efkârını taşıyanlar için mümkün değil idi. 329 senesine kadar hem-efkârımızla evimizde teşriki mesai ederek İstanbul'da tekrar erbâb-ı mesaiden müteşekkil bir cemiyet açmaya muvaffak oldum. Sendika teşkilatını, sosyalizm mesleğini çare-i halâs-ı beşeriyet [insanlığın kurtuluşu çaresi] için konferanslarla mümkün mertebe anlatmaya başladık. O zaman bu bizim için kâfi değil idi. Haftalık bir gazete, hatta risaleler neşretmek bizim için farz idi. Çünkü o zamana kadar cereyan eden vukuat ve hadisat-ı harb gösteriyordu ki harbeden milletler hiçbir zaman kendi arzu ve sevk-i tabiiysiyle harbetmiyordu. Arzu başka, menfaat başka, netice yine başka idi. Milletlerin yekdiğerleriyle çarpışmasından millet için hiçbir netice çıkamazdı. Her milletin düşmanı[nın] kendi toprağında ve kendi arasında bulunduğunu söylemek lâzımdı. Bu düşünce ile "Mesai" namıyla henüz bir gazete çıkarmakla cemiyetimiz yine her üç merce [altüst edilerek] biz] de ölüme tehdit edi-

lererek dağıtıldılar. Harb-i Umumi başlamıştı. Zenginler kazançlarını tevsi [arturma] emeliyle ahaliyi birbirine çarpıştırıyordu. Türkiye'de bulunanlar içinde bundan büyük bir fırsat olamazdı. Nitekim ilan-ı harp ile kendi düşüncelerinden başka türlü düşünenleri ve harp aleyhinde bulunanları, yüzbinlerce ahaliyi toprakta gömen Çanakkale harp cephesine yolladılar. Ondan sonra olanca kuvvetleriyle ahaliyi soymaya, ihtikâra [hakir görmeye], irtişâyâ [rüşvet almaya] hatta kendi mensûbîninin en küçüklerine kadar harp bankerî oldular. Ahali harpte ölüyor, aileler sönüyor, gün-be-gün açlıktan ölen çoğalıyordu. Biz bunların hep dosyalarını, notlarını tutuyorduk. Çünkü o zaman nasılsa asker olmayarak sanatımla hizmet etmek emeliyle Edirne Vilayeti Sanayi Mektebi mual-

III. Enternasyonal
katılımcıları
toplantı halinde.

limliğine ve ustabaşılığına gönderildim. Bu ise benim için fırsat idi. Fırsatı fevt etmedim. Talebeleri telkinatla saadet-i beşeriyye yolları göstermekle bütün talebeleri sosyalist yaptım. Derste ve sınıfta verdiğimiz konferanslar hep sosyalizm esası üzerine idi. Mütareke oldu. Ahaliyi de irşât etmeye mecburiyet görüldü.

Mektepteki vazifeyi terk ederek büyük bir "umumi makine tamir ve imalathanesi" açmakla beraber bir de "sosyalist" bir cemiyet açtık. Resm-i küşadı bildiren ve Edirne'deki burjuvaziyi müdafaa eden bu gazete, beni "bey" göstermekle kendi taraflarına celbetmek istiyorlardı. Açtığımız cemiyetin beyanname-sini de gönderiyoruz. Bu defa var kuvvetimizle ve bütün sa'yımızla her şeyden bîhaber ahaliyi kulûbe toplayarak sosyalizmin şekil ve nevilerini ve şimdiye kadar zuhur eden bilcümle fenalıkların fail ve müsebbiblerini söyledik. İki defa büyük ve umumi müsamerelerle canlı numuneler gösterdik. Bir defasında çiftlik sahibi ile ehl-i zürrâ [çiftçiler] arasında her türlü mukayeseler yaparak hayatı ve içtimai ve idari fenalıkları, birinin debdebe ve dârâtını, diğer sunuf-ı zürrânı hayat-ı esfelini en müellim rollerle hakikati canlı olarak ahalinin gözü önüne koyduk. Diğerinde o cesim sahada mükemmel ve işletmek şartıyla bir fabrika göstererek fabrikatör ile erbab-ı mesai "proletarya" arasında zamanımızdaki uçurumları, hayat-ı mesai için ne gibi şeraitin elzem olduğunu her türlü hakayıkla ispat ettik. Bulgarya'daki komünist arkadaşlarımızın müsamelerimize gösterdikleri tehlike ve iştirak şayan-ı zikirdir. Müsameler için tertip edilen manzume ve piyesler mevcut olmakla beraber hep kendi mahsul-ı sa'yımız [gayretimizin ürünü] idi. Az zaman zarfında bu mesaimizin semeresini pek parlak gördük. Günden güne çoğalan arkadaşlarımıza daha çok ve müfid malumat vermek için diğer me-malikteki hem-meslek ve hem-fikir komünist arka-

daşlarla muhabere icap etti. En evvel Bulgarya'da Mustafapaşa kasabasında komünist subesiyile daha sonra Filibe ve Sofya ile muhaberat yapılyordu. Muhaberatımızın ufak bir numunesi olan mektubu da gönderiyorum. Bu esnalarda "İstanbul Sosyalist Cemiyeti" yalnız sendika teşkilâtıyla uğraşıyordu. Esasen İstanbul'daki cemiyet sendikalist olmakla beraber İkinci Enternasyonal'in muakkibi [takipçisi] olduğundan bizim Edirne'deki vüsat-ı sa'yımız nazar-ı dikkati celbetmeye [başladı]. İstanbul Sosyalist Merkez Reisi Hüseyin Hilmi arkadaş cemiyetimizi iki defa ziyarete geldi ve evimde misafir kaldı. Mamafih kendisinin "modere" ve tesis ettiği cemiyetin "geniş bir sosyalist" olmasıyla cemiyetimizin merkezle olan irtibatı kesildi. Bu defa kendimiz de en müsait zemini bularak nefsi Edirne'de "Kirişhane" nam mahalde bir şube daha küşada muvaffak olduk. Köylere mürşid göndererek komünist teşkilâtını tesis etmeğe [del]. Ez-cümle "Hacıumur" köyünde de bir şubemizin daha küşad edildiğini ahaliye ve arkadaşlara tebliğ ettik. Artık bizim için bir dakika istirahat bile lâzım değil idi. Bu esnada Edirne'ye bir saat mesafede Fransızların taht-ı işgalinde "Karaağaç'ta" Fransız kıtaatı başkumandanı kâtibi komünist "Senikav Köstenceli" arkadaşla da görüştük. Bu hususta kendisinden pek büyük hizmet ve faydalar gördük. Bize komünist gazetelerini her gün tercüme ile beraber birkaç defa köylerde ve müteaddid defalar da Edirne'de mühim konferanslar yardımıyla halkı daha ziyade tenvire çalıştı. Altı yedi ay zarfında arkadaş mevcudu artık bine "1000" iblağ oluyordu. Bu sırada (emperyalist olan muahede konferansında Trakya mukadderatı tespit ediliyordu). Edirne'de bize muhalif "nasyonalist" partilerle münakaşa kesb-i şiddet etti. Nasyonalistler askerlik nokta-ı nazarından memleketi müdafaa için bir kongre akdettiler. Kongre azası hep eşraf ve ağniyâyı memleket, kongre riyasetine en zengin "Şevket Bey", Müdafaa-ı Hukuk namına da Miralay "Cafer Tayyar Bey" tayin ve hareket ediyordu. Aralarında ise mümessil-i ahali ve millet yok idi. Bu tarz ve şekilde akdedilen bu kongreye biz komünistler bittabi iştirak etmedik. Çünkü hareket pek yanlış idi. Biz bu memleketlerin Balkanlar'da bir komünist konfederasyonu ile müdafaa ve muhafaza edileceğini defaatle ispatı çalıştık. Bulgarya'daki arkadaşlarımızla her gün muhabere etmekte ve "Senikav Köstenceli" arkadaşla beraber de ahaliyi o suretle tehcize hazırlıyorduk. Vakta ki toplar patladı, nokta-ı nazarımız kabul edilmedi, ağniyâ-yı memleketin bin vaat ve desiselerle topladığı asker ve ahali kendisinin iğfal edildiğini ha-

lâ memlekette zengin sınıfı pek büyük rol oynadığı anlaşıldı, hatt-ı müdafaa, muavenet ve kuvvet de yok idi. Üç, dört gün sonra hiçbir hakkı olmayan emperyalist Yunanistan o memleketleri zabtetti. Ben de Bulgarya'ya hicret ettim. Yanyalı ve İslimye kazalarında muhacirine ve Bulgar ahaliye sebeb-i hicret ve hezimetini anlattık. Bu hususta müteaddid konferanslar verdik. Şimdi Sofya'da "Senikav Köstenceli" arkadaşla beraber Komünist Fırkası'ndayız. Burada bizim istediğimiz gibi muhacirin için bir manifest yapıldı. Onu da yolluyorum. Burada manifestlerle beraber Türkçe olarak birkaç kitap yazmak ve tab'ettirmek istedim. Hatta burada (Kolarof, Dimitrof ve komünist mebuslarından Hüsnü Fuat) arkadaşlarla Sofya kamasında görüştük. Bu kitapları tab'etmek burada Türkçe okur, yazar az olduğundan tehir ettik dediler. Türkiye'de de mevcut gazete ve kitapların hepsi "burjuvazi" ve eski zihniyetini muhtevi olmakla bîçare ahaliye asr-ı hazıra layık bir surette tenmiye ve inkişaf ettirecek [yetiştirecek ve geliştirecek] vasıta mevcut değil.

Bazı ecnebi memalikte bu meslek hakkında çıkarılan bazı kitaplar Türk ahalisini tamamen tenvir edecek [aydınlatacak] tarz ve usulde yazılamadıklarından bihakkın istifade mümkün olmuyor, bu husus herhalde nazar-ı dikkati calıbdır. Bunları bildirmek bence bir vazife telakki ediyorum. buraya kadar yazdığım şeyler de muhakkak hakikattir. Bunun için mukni edilmiş [inandırıcı deliller] bende her zaman mevcuttur.

Arkadaşlar!

Küçüklüğünden beri perverde eylediğim komünist mefkûresini bundan sonra en büyük faaliyetle mevk-i tatbika koymak ve Üçüncü Beynelmillel Şûrâsı'nın uykuda kalan milletleri nasıl uyandıracağını her tarafta bağurmak ve haykırmak azim ve emelindeyim. Bunun suret-i tatbik ve icrası ancak münasip görülecek her hangi bir memlekette bir mathaa açarak gazete çıkarmak, komünizm kavaid ve gavamızını [kaidelerini ve gizli kalmış yanlarını] tercüme edilecek kitaplar ve risaleleri meydana koymakla mümkün olacaktır. Bunun için en müsait zemin şimdidir. Hem yakın zamanda komünist bir Türkiye kazanılacaktır. Bu işler için (Senikav Köstenceli) arkadaşın vâkıf olduğu lisanlar dolayısıyla bana pek büyük yardımı olacaktır. Esasen bunları da ancak o arkadaşla yollayabiliyorum. Ümitvârım ki evrakların elinize değer ve Türkiye'de de bu cereyanın müdafii ve mürevvici bulun-

duğunu size bildirir. Ve yine ümitvârım ki sağ kaldıkça aynı kongrelerde benim bu maksat uğrunda nasıl hizmet etmek istediğimi ispat ederim.

Evraklarıma bir cevap verilinceye kadar ben Sofya'da kalacağım. Gönderilecek cevaba göre bir hatt-ı hareket tayin etmek istiyorum ki herhalde çok tehire uğramayacağına eminim.

Arkadaşlar!

Meşru olan bu mesleğin mevk-i file konmasına ben her zaman için hazırım. Tensib edilen mahalde bu maksat uğrunda hizmet en birinci emelimdir. Bu maksadın teali ve idamesi için tarafımızdan gönderilecek gençlerin lâzım gelen mekteplere kabulüne rûy-i muvafakat gösterileceğine de eminim. Bana orada mün-teşir [basılmış] olup komünist mefkûresini, muhtevi risaleleri, beştelenmiş komünizm manzume ve şarkılarını nota ile beraber gönderiniz. Yalnız tarafınızdan edilecek fedakârlık derecesi bu işe ehemmiyet ve müstaid olduğu vüs'ati verecektir. Bu ve bu gibi cereyana mütemayil kesif kitle-i ahaliye kazanmak için zamanın yegâne fırsat olduğunu arz ederim. Selam arkadaşlar.

7 Eylül 336

Türkiye: Edirne Komünist Fırkası Müessisi ve Kâtibi Ragıp Tevfik

Komünist Enternasyonal dergisinin ilk sayısı. Lenin Müzesi, Finlandiya.

Bir Göç Hikâyesi...

Koşukavak'tan Koşukavak'a

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin düzenlediği liselere yönelik tarih yazma yarışmasının bu yıl üçüncüsü yapıldı. "Aile Tarihi" ve "İşyeri Tarihi" üzerine olan ilk iki yarışmadan sonra bu yılki yarışmanın konusu "Göç" olarak belirlenmişti. 233 katılımlın olduğu yarışmanın ödül töreni 12 Temmuz 2005 tarihinde Kuştepe kampusunda yapıldı. Yarışmada ilk sırayı alan İzmir 50. Yıl Lisesi'nden Hasan Pehlivan'ın "1950-1951 Bulgaristan Göçmenleri ve Koşukavak'tan Göç Öyküleri" çalışmasının özetini sizlere sunuyoruz.

Hasan Pehlivan

Yarışmayla ilgili gerekli bilgileri aldıktan sonra çevremde ilginç göç hikâyesi arıyışına başladım. Aslında oturduğumuz Gültepe semtinin her bir köşesinde bir göç hikâyesi bulmam mümkündü. Bizim çevremiz Yugoslavya, Bulgaristan, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden göç etmiş insanlardan oluşuyor. Yugoslavya ve Bulgaristan göçmenleri oldukça ilgi-mi çakti. Ancak Bulgaristan'da daha kitlesel göçler

olduğundan ve bu göçler devlet kontrolünde yapıldığından daha çok belge ve bilgi toplayabileceğimi düşündüm. Bulgaristan göçleri içinde 1950-1951 göçü, artık unutulmaya başlandığından ve bu göçü yaşamış olan insanlar aramızdan birer ikişer ayrılmaya başladığından araştırmaya karar verdiğim konu oldu. İlk olarak İzmir Valiliği Türk Dünyası Bölümü'ne gittim. Orası beni Balkan Göçmenleri Derneği'ne (Bal-Göç) yönlendirdi. Dernek yöneticileri daha çok son göçlerle gelen kişilerden oluştuğu için beni emekli ilahiyatçı-yarbay ve aynı zamanda yazar olan Sami Kocaoğlu'na yönlendirdiler ve kaynak konusunda yardımcı oldular.

Tarih öğretmenimin bu araştırmanın çok kapsamlı olacağı ve benim kapasitemi aşacağını söylemesi üzerine belirli bir semtte yoğunlaşmanın daha uygun olacağına karar verdim. Bal-Göç Derneği'nin yönlendirmesiyle kendime araştırma yeri olarak 1951 göçmenlerinin kurduğu İzmir Bornova'daki Koşukavak Mahallesi'ni seçtim. Bulgaristan Koşukavak Köyü'nden gelenlerin burada aynı adla bir mahalle kurmaları ilgimi çeken diğer nokta oldu. Mahallenin

İzmir'e gelen ilk göçmen kafilasını gösteren bir gazete haberi.

muhtarı Fikri Tanyeli'nin yardımlarıyla bu bölgede çeşitli göçmenlerle görüşmeler yapabildim. Ancak göçmenlerin çoğunun sorulan sorulara yanıt vermek konusunda çekimser kaldığını gördüm. Bazı görüşmelerimden olumlu bir sonuç alamadım. Altındağ'ın ilk belediye başkanı olan Hilmi Hepbayraktar'tan Altındağ ve Koşukavak'ın kuruluşu hakkında bilgiler aldım. Kırk yıldır bitmeyen bir çile olan Bulgaristan göçünü çeşitli anılarla işlemeyi uygun gördüm.

Bulgaristan Göçlerinin Kısa Tarihçesi

Osmanlı devleti, Rumeli'ye geçip Balkanlar'da ilerlemeye başlayınca, Anadolu'da yaşayan Türk ve Müslüman nüfusunu fethettiği yeni topraklara yerleştirmeye başlamıştır. Devletin uyguladığı iskân siyaseti nedeniyle Trakya ve Balkanlar hızla Türkleştirilmiştir. İstanbul başkent olduktan sonra Osmanlı devletinin her iki yakaya doğru simetrik olarak büyüdüğü görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1683'te II. Viyana Kuşatmasından sonra imzalanan Karlofça Antlaşması ile gerileme dönemi başladı. 19. yüzyılda Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi, bu bölgede beş yüzyıl yaşamış olan Rumeli Türklerinin gerisin geriye Anadolu'ya doğru göçlerine neden oldu. Vaktiyle Anadolu'dan Rumeli'ye göç edenler, şimdi Rumeli'den Anadolu'ya dönüyorlardı. Bu göç dalgası daha uzun yıllar sürecekti.

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü "Doksan Üç Muhacereti" oldu; yani 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında görülen bozgun göçü. Bu göç, Bulgaristan'ın kuruluş günlerine rastladı. Bulgar devleti 1878'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna vilayetinde kuruldu. Tuna Nehri ile Balkan sıradağları arasında kalan Tuna vilayetinde 1876 yılında 1.200.000 Türk ve 1.300.000 Bulgar yaşıyordu. Neredeyse yarı yarıya Türk ve Bulgar nüfusunun yaşadığı bir toprak üzerinde, tek milletli bir Bulgar devleti kurmak imkânsız gibiydi. Üstelik kurulabi-

Yeni Asır gazetesinde Koşukavak göçmen köyü üzerine bir haber.

Edirne'de Türk
polis, göçmenleri
ellerindeki
vesikalarla
karşılaştırıyor.

lecek bir Bulgar devletinin işleyeceği toprakların % 70'i Türklerin elinde bulunuyordu. Rus Panisla-
vistleri, böyle bir toprak üzerinde bir Slav Bulgar
devleti kurmak için ya Türk halkını aradan sökü-
p atmak ya da kılıçtan geçirmek gerektiği fikrini or-
taya koydular. 7 ay süren 1877-1878 savaşında
1 500 000 kadar Rumeli Türkü yerlerinden koparı-
larak göçe zorlandı. Göç edenlerin malları ise Bul-
garlar tarafından yağmalandı (Şimşir, 1985: 48). İ-
statistiklere göre 1879-1880 yılları arasında toplam
17 390 Türk göç etmiştir (Şimşir, 1985: 86). 1878 yı-
lından itibaren çeşitli antlaşmalarla Bulgaristan'da-

1923-1980 Yıllarında Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler

1923-1933	101 507
1934-1944	115 288
1945-1960	160 766
1969-1980	130 000

Toplam 507 561
(Şimşir, 1985: 65)

ki Türk azınlığın hakları güvence altına alınmış ol-
sa da, antlaşmalarla uygulanan politikalar birbirini
tutmamış ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler bu
dönemde sürekli olarak devam etmiştir. Türkiye'ye
her yıl ortalama olarak 7 000 göçmen gelmiştir.
1893-1902 arasında 70 603 kişi Bulgaristan'dan Tür-
kiye'ye göç etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra
da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiş-
tir. Bu göçler belirli aralıklarla 1989 yılına kadar
sürmüştür. Bu dönemdeki göçler dört aşamada
gerçekleşmiştir. Birinci aşamadaki göçlerle ilgili
antlaşmalardan 1925 yılında imzalanan Türkiye-
Bulgaristan Dostluk Antlaşması azınlık haklarının
güvence altına alınmasını da kapsar. 18 Ekim 1925
tarihli Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi göç konu-
suyla ilgilidir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen göç-
lerin ikinci aşaması 1950-1951 göçüdür.

Üçüncü göç hareketi 1968 yılında imzalanan
Yakın Akaraba Göçü Antlaşması sonrasında ger-
çekleşmiş ve 1979 yılına kadar devam etmiştir.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde Bul-
garistan'daki Türklerle yönelik zorla isim değiştirme
politikası nedeniyle, Türklerinin şikâyetleri yeni-
den gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun üzeri-
ne iki ülke arasında karşılıklı nota vermeler baş-
lamıştır. Böylece son göç hareketi de 1989 yılın-
da başlatılmıştır.

Bulgaristan'daki Türkler, devletler hukuku ve antlaş-
ma bakımından azınlık statüsündedir. Antlaşmalar bu ay-
nı hakları tanıyarak, bunlara saygı gösterilmesini isterdi. Azınlık
sahip olduğu ayrı özellikler, antlaşmaların güvencesi
altındadır. Bulgaristan'daki Türk azınlığının haklarını gü-
vence altına alan çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaş-
malar şunlardır:

- a) Berlin Antlaşması
- b) İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi
- c) 1913 Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme
- d) Neuilly Barış Antlaşması
- e) Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması
- f) Türk-Bulgar Oturma (İkamet) Sözleşmesi
- g) 1947 Tarihli Bulgar Barış Antlaşması
- h) İnsan Hakları ile İlgili Belgeler
- i) Yakın Akaraba Göçü Antlaşması
- j) 1989 Göç Antlaşması

Göçmenlerle ilgili haberlere gazetelerde sık sık yer veriliyordu.

1950-51 Göçü

1950 yılına kadar göçler normal bir seyrinde devam ederken 1950 yılında bir anormalleşme olmuştur. Bunun nedeni Bulgaristan'ın komünist rejime geçmesi ve iç politikada bazı değişikliklerin yaşan-

masıdır. Bu değişikliklerden hoşnut kalmayan Türkler, Türkiye'ye göç etmek için pasaport isteminde bulunur. Diğer yandan Türkiye'ye durumu şikâyet eden dilekçeler gönderirler. Karşılıklı görüşmeler sonucunda Türkiye, 250 bin göçmeni al-

Fikri Tanyeli

Ailesi Bulgaristan'ın Koşukavak semtinden göç eden Fikri Tanyeli, 10 Nisan 1957'de Edirne'nin Keşan ilçesinde doğmuş. Yerleştikleri İzmir semtine, göç ettikleri Bulgaristan semtiyle aynı ismi verenlerden biri olan babası Kasım Tanyeli, herkes tarafından da sevilmesi ve beğenilmesi üzerine mahallenin ilk muhtarı olmuş. Babasının zamanında Koşukavak, etrafı meyve ağaçları ve bahçelerle çevrili büyük bir ova görünümündeymiş. Kasım Tanyeli, diğer Bulgaristan göçmenlerinin de bulunduğu mahallenin en önemli sorunu olan su sorunuyla ilgilenmiş. 1964 yılında kurulan Altındağ belediyesinin ilk başkanı olan Hilmi Hepbayraktar başvuru üzerine bu sorun için Kasım Tanyeli'ye yardım etmiş. Kasım Tanyeli 1994 yılına kadar muhtarlık yapmış. O ölünce kendisiyle birlikte 10 aday olmasına rağmen oğlu Fikri Tanyeli, babasının çalışmalarının etkisiyle mahalleli tarafından oy çokluğuyla ikinci muhtar olmuş. Fikri Tanyeli'nin muhtarlığı sırasında sadece Bulgaristan'dan değil Yugoslavya ve Makedonya'dan da göçler ve yerleşmeler olmuş. Böylece büyük bir ova görünümündeki Koşukavak artık her tarafı evlerle kaplı bir mahalle olmuş. Koşukavak, 1980 ihtilalinden sonra Altındağ, Çamdibi, Işıkent ve Pınarbaşı ile birlikte Bornova'ya bağlanmış. 1990'dan sonra olan göçlerde göçmenlerin tek sorunu Türk vatandaşlığı olmuş. Çifte vatandaşlık kullanan göçmenler önceden tren yolu olan Kâmil Tunca Bulvarı'nda hazırlanan çok sayıda otobüs turlarıyla gidip geliyorlarmış. Fakat sadece Türk vatandaşlığı isteyen göçmenler çok sorun yaşamış.

Mustafa Bey

5 Ocak 1921'de Bulgaristan Muşuvgrat'ın (Mestanlı) Potinov (Hapitoğlu) köyünde doğmuş. Onlarda köyün neredeyse tamamı gibi tütüncülükle uğraşıyormuş. Ara sıra da başkalarının tarlalarında rençber olarak çalışıyorlarmış. Hayat şartları iyiymiş. Bulgarlar her sene köyleri dolaşır ve askerlik çağı gelenleri askere alırlarmış. Mustafa Bey 19 yaşındayken onların köye de gelmişler onu ve diğer arkadaşlarını toplayıp götürmüşler. Fakat bir saat nüfusunu inceledikten sonra geri göndermişler. İki yıl sonra yine gelmişler ve yine aynı olmuş. Mustafa Bey gidip askerlik şubesine başvurup durumu anlattıysa da yine geri gönderilmiş. Babasının Mustafa Bey'e "Böyle askerlik beklemekle olmaz, kendine bir iş tut" demesi üzerine Mustafa Bey küçük bir el arabası alıp küçük aletler, çorap, atlet gibi eşyalar alıp satmaya başlamış. Böylece 22 yaşında seyyar satıcılığa başlamış. 1951 senesinde Mustafa Bey 30 yaşındayken askere alınmış. Oradaki diğer Türklere olduğu gibi ona da silah verilmemiş. Bulgarlar Türkleri göç etmeye mecbur bırakmak için her yerde olduğu gibi askerde de ellerine kazma kürek verip ağır işlerde çalıştırıyorlarmış. Aylar su gibi geçiyormuş, ama tabii ki Türkler için ne ay ne de gün geçmiyor, hatta güneş hiç kılmıdarmıyormuş gibi geliyormuş. Bir gün Bulgar subaylarından biri "Mustafa Erinov Ahmedov müjde; senin Türkiye'ye gitme işin oldu." demiş. Mustafa Bey o kadar sevinmiş ki neredeyse nefret ettiği Bulgar subayının boynuna sarılacaktı. Zaten baskı uygulayan Bulgarlar bunun üzerine daha da baskı yapıp kadınlara, çocuklara dil uzatmaya, hatta dinlerine bile karışmaya kalkmışlar. Böylece aile daha fazla dayanamayıp tüm korkularına rağmen alabildikleri eşyaları alıp gerisini satmış ve göç etmiş. Tek korkuları trenlere Bulgarların Çingeneleri bindirmesi üzerine Türklerin sınırı kapattığı sırada göç eden Türklerin yaşadıkları sefalet, açlık, parasızlık içinde üç ay süründükleri gibi sürünmekmiş. Yolda ya yine aynı olursa diye düşünerek Mestanlı garına gelmişler. Hiçbir zorluk çekmeden Türkiye'ye girmişler. Onlar hep ilk gelenlerin yaptığı gibi Edirne'de üç gün kalmamışlar. Hemen Tokat'ta Menderes hükümetinin yaptırdığı kerpiç evlere yerleştirilmişler. Herkese birer tarla verilmiş. Onlarla birlikte gelenler de grup grup illere dağılmışlar. Kimi İzmit'e kimileri Bursa'ya kimileri İzmir'e yerleşmiş; 40 dönümlük, 50 dönümlük araziler dağıtılmış her birine. Bulgar zulmünden sonra seninki küçük-benimki büyük kavgası yapmamışlar; herkes hakkına razı olmuş. Bulgaristan'da da ekip biçtikleri için zorluk çekmemiş ve hemen almışlar. Pancarla buğdayla uğraşmışlar. İki yıl Tokat'ta kalmışlar; fakat geldikleri aileler arasında akraba evlilikleri olduğu ve onlar da akraba evliliklerine karşı oldukları için İzmir'e yerleşmişler.

Tahir Tütün

1939'da Kırcalı Koşukavak'ta doğmuş. Yaşadıkları yer dağlık ve dağınık yerleşmeye sahip bir köymüş. Toplam beş kişilik bir aile olan Tütün ailesi tütüncülükle uğraşıyormuş. 1949-50 yıllarında radyolarda ve televizyonlarda Türkiye'nin göçmenlere kapılarını yeniden açtığı haberleri yayınlanıyormuş. Tahir Bey'in babası da bu yayını öğrenince Koşukavak Mahallesi'ndeki komşularına anlatmış. Önce kimse yerini terk etmek istememiş. Ama Bulgar hükümeti komünizm uygulamaya başlayınca bir yıl süren bir pasaport işleminden sonra göç maceraları başlamış. Önce Mestanlı'ya gelmişler. Fakat Türkler, Bulgarların trenlere Türk göçmenlerin yerine Çingeneleri bindirdiğini fark edince sınırı kapatmış. Bunun üzerine bütün mallarını sattıkları için geri dönemeyen Tütün ailesi kiralık ev tutarak iki ay sınırın açılmasını beklemiş. Tahir Bey sınırın açılmasını bekledikleri süre içinde simit satarak aileye destek olmaya çalışmış. Sınır tekrar açılınca ilk olarak Edirne'ye gelmişler. Edirne'de üç gün kaldıktan sonra İzmir'e gitmişler burada da üç gün kadar kaldıktan sonra İzmir'e gitmek için yola çıkmışlar. İzmir-Basmane arasında çalışan trenle gelirken yolda karnı açtığı için trenden inen Tahir Bey'in babası İzmir Torbalı yönüne giden diğer trene binmiş. Tahir Bey ve ailenin diğer üyeleri Basmane'ye inince babasının yokluğunu fark edip telaşa kapılmışlar. Neyse ki anons edilip bir gün sonra geleceği, Torbalı'da olduğu söylenince rahatlayıp gidip bir cami lojmanına sığınmışlar ve bir geceyi orda geçirmişler. Babası da dönünce Koşukavak'a yerleşmişler. Devlet onlara ev vermek istemiş; fakat babası arsa isteyince bu kez aileye Bursa yolu görünmüş. Devlet aileye Bursa'da 220 dönümlük bir tarla vermiş. Bir sene sonra devlet aileye 136 dönümlük bir arazi daha vermiş ve aile 1654 yılında Konya'ya yerleşmiş; fakat ilde o zaman bir okul yokmuş. Babası öğretmen olduğu için okumaya çok önem veriyormuş ve dilekçe yazıp oradan aldırılmasını istemiş. Dilekçe kabul edilince İzmir'e tekrar geri gelmiş ve Bornova'nın Koşukavak mahallesine yerleşmişler. Tahir Bey Koşukavak'a geldiklerinde 19 yaşındaymış. İşçi olarak bir fabrikaya girmiş. Askerliğini yaptıktan sonrada Meleş Demir Çelik Fabrikası'na girerek burada traktör kullanmayı öğrenmiş ve buradan emekli olmuş. Şimdilerde Tahir Bey göçmen olarak gelip yerleştikleri Bornova'nın Koşukavak mahallesinde yaşamakta.

Göçmenlerin paralarının Bulgar hükümetince alınmasından dolayı, göçmen kadınlar paralarının Bulgaristan'da kalması için kendilerine kürk almışlardı.

mayı kabul eder. Uygulamada çeşitli aksaklıklar yaşandığından, belirli dönemlerde Türkiye, sınırı birkaç kez kapatmak zorunda kalır.

Sami Kocaoğlu göç sırasındaki yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: "Mestanlı'da trene bindik. Hayvanların taşındığı yük vagonlarında yolculuk yaparak Dimitrovgrad'a (Kayacık) geldik. Oradan Sofya'dan gelen başka bir trenin üçüncü sınıf vagonuna bindik." Türkiye treniyle Edirne'ye indiklerinde resmi insanların Türkçe konuşması ona bambaşka dünyaya gelmiş oldukları hissini yatıştırmış. Çünkü resmi giysili insanların hep Bulgarca konuşmasına ve kendilerine kaba davranmasına alışkınlarımış. Edirne'de kaldıkları sırada kendilerine bir ilaç verildiğinden bu ilaç nedeniyle bağırsaklarını bozulduğundan söz etmekte ve bunun belki de sağlık tedbiri olabileceğini söylemektedir. Ahmet Durmaz, yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: "Mustafa Paşa'da çadırlarda yaklaşık olarak 1 hafta kaldık. Daha sonra Edirne'ye geldik ve 3-4 gün de burada askeriyenin boşalttığı binalarda kaldık. Tekirdağ'da rıhtımda kaldığımız sıra bize zeytin verildi. Zeytinin ne olduğunu bilmediğimizden, keçi pisliğine benzeterek hepsini denize attık."

Demokrat İzmir gazetesinden Nihat Silahtaroglu adında bir muhabir de gazetede İzmir'e gelen Alsancak garındaki göçmenlerle ilgi izlenimlerini anlatmıştır. O sırada Yardımsevenler Derneği üyeleri de yemek dağıtıyor ve hasta olanları doktora gönderiyormuş. Göçmenler daha sonra Ödemiş'e gönderilecekmış. Silahtaroglu, göçmenlerin oldukça düzgün Türkçe konuştuklarını, kiminin ağladığını, kimilerinin de şiir ve marş söylediğini anlatmış ve gördüğü manzarayı şöyle aktarmıştır: "Çardak şeklinde hasır örgülü sepetler; her cinsten, her renkte vaziler, bavullar; heybeler, torbalar, saklar, sandıklar ve hatta sandalyeler. Rengârenk su testileri, allı morlu şalvarlara bürünmüş gelinlik tazeler, siyah mantolu mütevekkil büyük anneler... Acayip

kostümler içinde fıkradaşan, kıpırdaşan mini miniler. Peronda bir aşağı bir yukarı volta vuran güleç yüzlü aile reisleri..." Bir aile Bulgaristan'da başlarına gelenleri, mallarına el konuluşunu, okullarının kapatılışını anlatmış. Sonra babaları çocuklara işaretle edince ayağa kalkıp şu marşı söylemişler:

"Annem beni yetiştirdi

Bu ellere yolladı

Teslim etti al sancağı

Südümlü sana helal olsun

Saldırırsan düşmana" ("Göçmenler Arasında Heyecanlı Saatler", *Demokrat İzmir*, 02.02.1951)

Sayılarla Göç

1950-1960 döneminde toplam 35 496 ailenin yerleşiminin sağlandığı görülmektedir. Bunlardan 25 583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğunun Adana (1 442 aile), Ankara (1 136 aile), Balıkesir (1 474 aile), Bursa (2 185 aile), Konya (1 523 aile), Manisa (1 383 aile), Tekirdağ (1 619 aile) illerine; zanaatkar ailelerin çoğunun Bursa (1 356 aile), İstanbul (3 100 aile), Eskişehir (1 116 aile), İzmir (1 1160 aile) illerine yerleşimleri gerçekleştirilmiştir. İskân için yapılan 36 292 evin 22 761'i köy tipi; 12 219'u şehir tipi ve 1 312'si hazır evdir. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin % 70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. % 25'i kentlere eklenen göçmen mahallelerinde inşa edilmiş olup, % 5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır (Geray: 54-55).

Koşukavak

Koşukavak Bulgaristan'da Rodoplara adı verilen dağlık ve dağınık bir yerleşime sahip bölgedeki Kırcaali iline bağlı bir kasabadır. Bu bölgede bütünüyle Türkler yaşamaktadır.

Koşukavak Mahallesi 1951 Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulmuştur. Burada önce muhtarlar görüşerek 1951'de gelenlerin izini sürmeye çalıştım. Bu dönemde göç eden insanlarla görüştüğümde eski olayların artık belleklerinden silinmeye başladığını gördüm. Birkaç kişiden buranın kuruluş öyküsünü dinleyebildim. O zamanlar Koşukavak boş bir araziymiş. Bakkal Fikri Kocacıyık'ın anlatığına göre önce buraya 12 hane yerleşmiş. Çadırlar kurarak bir süre çadırlarda yaşamışlar. Sonra çok zor koşullar altında evlerini yapmışlar. Koşukavak zamanla büyümüş. Sonradan gelenler de buraya yerleşmişler.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI REHBERİ 2005

Sivil toplum kuruluşları bir toplumun sosyal yapısının gelişmesinde önemli bir görev üstlenmektedirler.

21. yüzyıl dünyasında sosyal yapı resmî ve özel sektörün verimli çalışmalarıyla biçimlenmektedir. Ancak bu yapı, sivil toplum çalışmaları yetersizliğinde gelişemez. Keza modern Türkiye’de kırsal kesimdeki eğitim, sağlık ve sosyal alanlardaki çalışmalar ve kentlerdeki sosyal gelişmeler, Sivil Toplum Kuruluşlarının etkin çalışmalarıyla doğru orantılıdır. Bu kuruluşların verdiği hizmetlerin devamlılığı ve kalitesi sosyal alan için önemli olduğu kadar, geliri ve istihdamı arttırmayı da teşvik etmektedir. Kısaca, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının sayıca çoğalması,

ülkenin sosyal ve ekonomik alanda iyileşmesine katkıda bulunan yeni bir sektörün oluşmasını sağlamıştır.

Rehber ve içindeki bilgiler Türkiye’de gün gittikçe artan Sivil Toplum örgütlerinin tanınmasına, bunlarla ilgili temel bilgilere ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca Türk ve uluslararası kuruluşlar için aktif olan örgütlerle ilgili bilgileri içermektedir.

Bir Düzen Arayışı?..

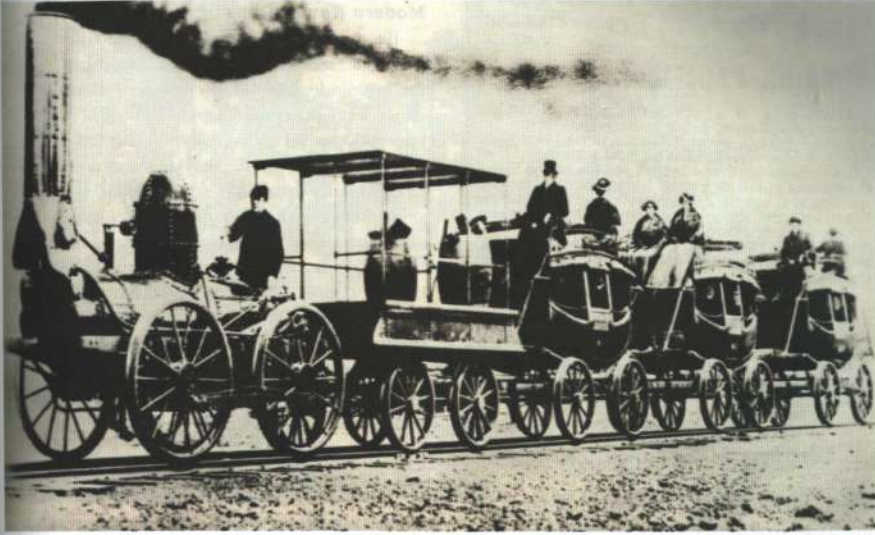
Amerikan Demiryolları

Demiryolları, Amerika Birleşik Devletleri'nde yalnızca buhar gücünün yerini alan bir ulaşım yöntemi olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik etkileriyle ülkenin bir dünya imparatorluğu olmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ekonomik anlamda, yalıtılmış yerel pazarların büyük pazarlara erişimini sağlamış ve küçük pazarları birbirine bağımlı hale getirerek ulusal bir ekonomi oluşturmuştur. Ulaşımın kolaylaşması, devlet desteği ve Tanrı yazgısı "Bariz Kader" in (Manifest Destiny) de yardımıyla, Vahşi Batı yerleşime açılmıştır. Farklı ırk ve etnisitelerden gelen göçmenler demiryolu sektöründe ucuz işçi olarak çalışmış ve bu da yabancı düşmanlığına ve emekçiler arasında rekabete neden olmuştur. İşçi sınıfı bilinci gelişmiş, işçiler örgütlenmeye başlamış ve sosyalist hareket, kapitalizmin kalbinde kendine kısa ömürlü de olsa bir vaha yaratmıştır. Demiryollarının, ülkenin ilk geniş çaplı sanayi sektörü olması nedeniyle, sanayi çarkları daha hızlı çalışmış, teknolojik buluşların da desteğiyle üretim artmış ve genel kanının aksine, 20. yüzyıl eşiğinde, ABD iç kalkınmasını sağlamış bir imparatorluk haline gelmiştir.

Sera Öner

Ulaşım araçları ve yöntemleri ile bu yöntemlerin gelişmişliği, insanoğlunun medeniyet bağlamında ne denli ilerleme kaydettiğinin ve kalkındığının simgesidir. Teknolojik atılımlar sayesinde ulaşım araçlarının gelişimi, aynı zamanda endüstriyel ve kentsel devinimlerin yanı sıra sosyopolitik sonuçlar da doğurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle demiryolları, "sosyal düzen" kurulmasında önemli bir katalizör rolünü üstlenmiş-

tir. Böylelikle, iç savaş (1860-1865) sonrasında 20. yüzyıl başına kadar, antistatizm, popülizm, girişimcilik, liberal *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) ve bireysellik gibi Amerikan Devrimi'nden (1776) kaynaklanan tipik Amerikan karakter özelliklerinin bir ürünü olarak, demiryolları, bir "sistem kurucu" işlevini görmüştür. Amerikan demiryollarının incelenmesi, bu toplumun iç savaştan 20. yüzyıl başına kadar geçirdiği değişikliklerin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu değişikliklere ki-

lik trenlerden bir
örnek.

saca örnek vermek gerekirse, demiryollarının inşası "vahşi" Batı'nın iskân edilmesini sağlamış, yeni yatırım alanları oluşturmuş, çeşitli istihdam olanaklarının yanı sıra yeni düşük ve orta sınıf üyelerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuş; sanayi çarkları daha hızlı üretmeye ve gittikçe daha fazla kazanmaya çalışırken diğer yandan işçi sınıfı yükselişe geçerek sistemli bir şekilde örgütlenmeye başlamış ve hatta sosyalist hareket, demiryollarının gelişimine paralel olarak yükselmiş, önce Amerikan Komünist Partisi, daha sonra da Amerikan Sosyalist Partisi çatısı altında siyasi bir kimlik kazanmıştır. Burada da, 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başına kadar olan zaman zarfında, Amerikan demiryollarının, Amerikan topluluklarından bir toplum inşa etme sürecindeki sosyo-ekonomik ve siyasi yansımalarına bakacağız.

Genel Bir Bakış

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başına kadar olan dönemde, küçük kasabalardan oluşan kırsal toplumun hızla büyüyen bir kentsel topluma dönüştüğü görülür. Mülkiyet dayalı kapitalizmden şirketleşmeye dayalı bir kapitalizm gelişmiş ve buna paralel olarak ortaya çıkan işçi sınıfı yanında orta sınıf yükselirken büyük bir tüketim toplumu doğmuştur.¹ Hiç şüphesiz, demiryolları bu devinim sürecine sosyal, teknolojik, ekonomik ve siyasi anlamda çok

önemli katkılarda bulunmuştur. Mühendisler, kondüktörler ve ateşçi işçiler yeni orta sınıf üyeleri olurken, daha büyük ekonomik sıkıntılar içerisinde olan niteliksiz işçiler ise alt sosyal tabaka içerisinde kalmıştır. Zamanla, bu nitelikli ve niteliksiz işçi sınıfı birleşerek sendikalaşmış ve grevler düzenlemiştir. Zaman zaman ayaklanmalara sebebiyet vermiş olan bu sosyal hareket, yeri geldiğinde demiryolu şirketleri ve hükümetlerle şiddetli şekilde ters düşmüştür.

Sosyal sınıfın oluşumunun yanı sıra, etnisite ve ırk meseleleri sektör içerisinde daha büyük bir önem kazanmıştır. Çalışanların çoğunluğu, ucuza çalışan İrlandalı, Alman, Çinli, Meksikalı, Doğu Avrupalı göçmenlerden ve zencilerden oluşan emek piyasasında bu etnik ve ırksal farklılıklar yabancı düşmanlığına, hoşnutsuzluğa ve büyük bir rekabete neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak, göçmen işçi kesimi ve özellikle içerisinde en ucuza çalışan Çinli işçiler sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Demiryolu sektörü aynı zamanda Amerika'nın kaydedtiği teknolojik ilerlemenin de göstergesidir. Tahtadan yapılan raylar yerini çelik raylara bırakmış ve çelik işleme atölyeleri daha nitelikli işgücü ve insan sermayesi gerektirmiştir. Avrupa'dan daha ileri ve yenilikçi vagon, ray ve köprü yapımı, ölçülerde ve sinyalizasyonda standardizasyon ve bunlarla ilgili kanun ve yönetmeliklerin çıkarılması, toplumun ve siyasi

İskân Kanunu'na
(Homestead Act)
İstinaden Union
Pacific
Şirket'i'nce batıda
yerleşimi teşvik
eden bir ilan.

Cheap Farms! Free Homes!
ON THE LINE OF THE
UNION PACIFIC RAILROAD.

A land grant of 12,000,000 acres of the best Farming and Mineral Lands in America.
3,000,000 Acres in Nebraska, in the Great Platte Valley, the Garden of the West, now for sale.
These lands are in the central portion of the United States, on the 41st degree of North Latitude, the central line of the great Temperate Zone of the American Continent, and for grain growing and stock raising unsurpassed by any in the United States.
CHEAPER IN PRICE, more favorable terms given, and more convenient market than can be found elsewhere.

FREE Homesteads for Actual Settlers.
The best locations for Colonies.—Soldiers entitled to a Homestead of 160 Acres. Free Passes to Purchasers of Land.
Send for the new descriptive pamphlet, with new maps, published in English, German, Swedish, and Danish, mailed free every where. Address
O. F. DAVIS,
Land Commissioner, U. P. R. R. Co.,
OMAHA, NEB.

iradenin bu sektöre ne kadar önem verdiğini gösterir. Demiryolları yerel pazarları birbirine daha da yakınlaştırırken, ulusal ekonomi daha homojen hale gelmiş ve fazla üretim yapan Amerikalılar, büyük bir tüketim toplumu haline dönüşmeye başlamıştır. Sonuç olarak teknolojik standardizasyon ve ekonomik birliğin sağlanması, çalışma şartlarının ve sosyal hakların da standardize edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Daha geniş bir perspektiften bakmak gerekirse, demiryollarının, ABD'de bir "sistem kurucu" ya da bir "sosyal düzen kurucu" olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Sosyal, teknolojik, ekonomik ve politik etkilerin detaylarına girmeden önce, demiryolu sistemini kurmaya neden ihtiyaç duyulduğunu anlamak için, içinde doğduğu bağlamları kısaca ele almak gerekir. Demiryolları inşa edilmeden önce nakliyat, ulaşım ve malların dolaşımı kanalları üzerinden gerçekleşmiş, bu da ticareti kanal boyları ve çevredeki eyaletlerle sınırlamıştır. Zaman içerisinde kanallar, özellikle kış aylarında orta-batı ve kuzeyde uzun süre don olması ve buharlı gemilerin yük ve yolcu kapasitesinin kısıtlı olması nedeniyle, talepleri karşılayamaz hale gelmiştir. Ayrıca, don olduğu mevsimlerde, Mississippi Nehri batısında kalan yerleşim alanları, malların erişimi sağlanamadığı ve ticari alışverişler neredeyse imkânsızlaştığı için hem ekonomik hem de sosyal anlamda nehrin doğu yakasından yalıtılmış hale gelmiştir.²

Modern Raylar Döşeniyor

İlk demiryolu rayları iç savaş öncesinde döşenmiştir. 1830'larda sektörde yaşanan hızlı gelişme sayesinde, 1849'da, 26 eyaletten dördü dışındaki rayların döşenmesi tamamlanmıştır.³ İç savaş öncesi döşenmiş raylar, çoğunlukla Atlantik yakasına hizmet etmektedir. Raylar kuzeyde, güneye nazaran daha uzun olup, sonrasında iç savaş sırasında kuzey ordularına nispeten lojistik avantaj sağlamıştır. 1865 sonrasında, demiryolu inşası zirveye ulaşmış ve Commodore Cornelius Vanderbilt, Jay Gould, Thomas A. Scott, Edward H. Harriman ve George M. Pullman gibi müteşebbislerin yarattığı rekabetçi ruh, rayların ülkenin her yerine döşenmesine sebep olmuştur. Böylelikle uzaklar yakın olmuş ve dört mevsim, yolcu ve mal taşımaya başlanmıştır.

Sosyal Doku Değişiyor

Sosyal anlamdaysa, ülkenin her yanını sarmaya başlayan demiryolu ağı sayesinde, iç savaş sonrasında İskandinavlılar, Doğu Avrupalılar ve İrlandalılarla Alman ve Yahudi göçmenler Batı'ya yerleşmeye başlamıştır. Çoğunlukla, Batı'nın iç taraflarına yerleşim alanları kurulmadan önce demiryolları, coğrafi şartların imkân verdiği yerlere yapılmış, ardından, ulaşım ve yerleşim konusunda kanal boylarına göre daha avantajlı olduğu için, bu hat boylarında kasabalar ve kentler gelişmiştir. Böylelikle, ticari faaliyetlere ve önemli şehirlere daha kolay bir erişim sağlanmıştır. Bu da, Batı'nın iskân edilmesinin neredeyse büyük ölçüde demiryolları sayesinde gerçekleştiğini ispat etmektedir. Her ne kadar "İskân Kanunu" (Homestead Act) Batı'ya yerleşecek çiftçilere yaklaşık 160 dönüm araziye bedava alma imkânını sunduysa da, iskânı teşvik eden, insanları yeni yuvalarına kavuşturan, mahsullerini ve hayvanlarını doğu yakasındaki pazarlara ulaştıran demiryolları olmuştur.⁴ Böylelikle, demiryolları, batıda inanılmaz bir ekonomik ve politik güç alanı oluşturmıştır.

İç savaş öncesi döşenmiş raylar yerleşim alanlarını takip ederken, Batı'daki raylar, yerleşme gerçekleşmeden önce döşenmiştir. Güzergâhlar ve depolar tasarlayan demiryolu şirketleri, toprak refahı konusunda önemli kararlar alarak, buralara yerleşen bütün toplulukları ve yerleşim alanlarını "haritalandırmışlar", kimi topluluklarınsa dışarıda bırakmışlardır.⁵ Grand Island, Nebraska, Coffeyville, Kansas, Fargo ve North Dakota ilk baş-

Central Pacific ve Union Pacific demiryolları keşifçi, 10 Mayıs 1869, Utah.

larda geniş tarım bölgeleriye bankacılık, tıp, hukuk ve perakende hizmetleriyle zengin ticaret merkezleri haline gelmişlerdir.⁶

19. yüzyıl boyunca, birçoğu profesyonel demir yolu şirketi temsilcilerince işe alınmış iki milyondan fazla Avrupalı Great Plains'e yerleşmiştir. İnsanları batıya yerleştirmek demiryolu şirketlerinin bir numaralı önceliği olmuş ve bu yönde sıkı bir tanıtım ve pazarlama kampanyasına girişilmiştir. Örneğin, şirket temsilcileri, doğu yakasında yaşayan veya Avrupa'dan gelen birçok kişiyi, uzun vadeli krediler verme ve batının iç kesimlerine ticretsiz ulaşımını sağlama vaatleriyle yerleşmeye ikna etmişlerdir.⁷ Artık Vahşi Batı toprakları demiryolu pazarının tamamını teşkil etmekte ve bu toprakları daha cazip hale getirmek için, müteşebbislerin stratejik nedenlerle daha fazla para riske etmeleri gerekmektedir.⁸ Bu da, demiryolları ve toprak rejiminin birbirleriyle ne denli ilintili olduğunu gösterir.⁹

Teknolojik Buluşlar Hızlı Dönen Sanayi Çarkları

İkinci olarak, demiryolları bilimsel ve teknolojik ilerlemeye katkıda bulunmuştur. 1865-1900 arası dönem, vagon, köprü ve ray inşaat tekniği çeşitliliği açısından sıra dışı bir dönemdir. T-ray sistemi, 4-4-6 ve

4-6-0 tip motorlar, fren ve sinyalizasyon sistemi, buharla çalışan düdük gibi teknik buluşlar John B. Jervis, Horatio Allen, Henry R. Campell, James Brooks ve diğer Amerikalı mühendisler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰ 1830'larda, İngiliz tekniği ve tecrübesinden faydalanılırken, 1865 sonrası tamamen Amerikan buluşları ve teknikleri kullanılmıştır. Bu yıllarda Avrupa'nın toplam demiryolları 1 800 milde kırkır ABD demiryolları, kolay finansman ve daha sağlam çelik işçiliği sayesinde 3 000 mili bulmuştur.¹¹ Teknik buluşlar ve yenilikler erken dönem demiryolu inşaatçıları için o kadar önemlidir ki 1831'de ilk "Amerikan Demiryolu Dergisi" (*American Railroad Journal*) yayın hayatına başlamıştır. Böylelikle, daha iyi "Amerikan stili" demiryolu sistemi arayışı devamlı bir süreç haline gelmiştir.¹² 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde, devlet teknolojik gereklilikler için standartlar geliştirmiş ve ülke, doğudan batıya, kuzeyden güneye demir yolu ağıyla örülmüştür.

Ekonomik Süper Güç ve Dünya İmparatorluğuna Bir Adım

Demiryolları endüstriyel değişim sürecini tetiklediği, ulusal ve yerel ekonomiler arasında geniş çaplı etkileşimler oluşturduğu için, ekonomik anlamda "ulusun ilk büyük iş

Radikal bir hareket olan Dünya Seneyi İşçileri (IWW), afişte düşük ücret, kötü çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri ve hızlandırılmış üretim sistemi engellerine darbe indiriyor.

Amerikan demiryolları inşaatlarında çalışmak üzere Çin'den çok sayıda işçi getirildi.

sahası" olmuştur.¹³ Demiryollarının yaygınlaşmasıyla, kapitalist bir endüstriyel değişim vücut bulmuştur. Ekonomi politikası içeriği, karar alma süreçleri ve ekonomi kurumlarının organizasyonuyla teknoloji üreten topluluğun yapısı yeniden şekillendirilmiştir.¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri bir yandan bütçe fazlası veren ekonomisinde büyük bir devrim yaşarken, diğer yandan işçi ve işveren kesimi arasında, kapitalizm tarihinde görülmemiş şiddetli bir mücadele dönemine şahitlik etmiştir. "Parlak Çağ" (Gilded Age) kömür, demir ve buhara dayalı yeni ekonominin tarım ve zanaata dayalı ekonomiye galip gelişini simgeler.¹⁵

1860-1880 ve 1880-1920 yılları arasında raylar tüm ülkeyi hızla sararken yeni araziler ticari tarıma açılmış, düşük nakliyat maliyeti nedeniyle Batı'daki tarımsal faaliyetlerden elde edilen reel gelirler artmış¹⁶ ve iç savaş sonrası tarım ekonomisi % 2 oranında büyüme kaydetmiştir.¹⁷ Mamul ürünler için ulusal bir pazar oluşturulmuş ve aynı zamanda kömür madenciliği ve çelik üretiminde bir patlama görülmüştür.¹⁸ Böylelikle, ülke içindeki pazarlar birbirine kenetlenmiş ve bağımlı hale getirilmiştir. Doğuda bulunan mamul ürünler batı pazarlarında da kolaylıkla bulunabilmektedir. Aynı şekilde, batının ürettiği tarım ürünleri taze bir şekilde doğuya ulaştırılabilmektedir. Sonuç olarak, mallar erişilebilir ve tüketilebilir bir hale gelmiştir. Amerikan Demiryolu Dergisi demiryolları ve imalat sanayi arasındaki bağlantıyı şu şekilde ele alır:

"Ülkenin doğu ve iç kısımlarında bulunan eyalet nüfusunun artması endüstrinin çeşitli kollarında meydana gelen ilerleme sayesinde mümkün olmuştur. İmalat sanayiinin gelişimi yeni ulaşım yöntemlerinin geliştirilmesini gerektirmiş ve aynı zamanda su gücü, kömür, demir, cevher gibi ülkenin birçok yeraltı zenginliğine erişimi sağlamıştır. İmalat ve inşaat sektörü ulaşımı ucuzlatmaya yönelik çalışmış, her üç sektörün birbirini desteklemesinin meyvelerini tümü toplamıştır. Ulaşım sektörünün başarısı bu iki sektördeki amaç sayesinde olmuştur."¹⁹

Demiryolları aynı zamanda Amerikan karakterinin tipik özelliği olan müteşebbisliğin yansımasıdır. Bu sektöre yapılan yatırımın çoğu Commodore Cornelius Vanderbilt, Jay Gould, Thomas A. Scott, Edward H. Harriman ve George M. Pullman gibi uzak görüşlü lider girişimcilerce sağlanmıştır.²⁰ Kısa sürede dolar milyoneri olan bu kişilerin şirketleri, büyük bir rekabet içerisinde pazardan pay kapmaya ve daha iyi ticaret, inşaat, lojistik ve müşteri hizmetleri sağlamaya çalışmışlardır. Bu da sektörün varlıklı işadamları elit tabakasını oluşturmuştur. İç savaş sonrası demiryolu sayesinde gelişen ticaretle refaha erişen halk, bunu Tanrı yazgısı "Bariz Kader" (Manifest Destiny) olarak nitelendirmiştir. ABD dünya imparatorluğuna soyunurken ekonomik gücünü teknolojiyle sağlamlaştırmış,²¹ değişen halkın hayatı ve endüstriyel ilişkiler 20. yüzyıl eşliğinde olgunluk evresine yaklaşmıştır.

İşçi Sınıfının Yükselişi, Sendikal Örgütlenme ve Sosyalizmin Siyasete Yansıması

19. yüzyılın en önemli sanayi sektörü olan demiryolu alanında kaydedilen ilerlemeler ve bu sektörün "sistem kurucu" özelliği, işçi hareketinin örgütlenmesini ve yükselmesini sağlamıştır. Adil olmayan ücret politikaları, kötü çalışma koşulları ve sosyal güvencelerin olmaması emek kesiminde büyük tepkilere neden olmuş ve politik sisteme meydan okuyan bir halk hareketi doğmuştur.²² Nihayetinde, demiryolu ve çelik fabrikaları işçileri, "Ateşçi Kardeşler Birliği" (Firemen Brotherhoods), lokomotif sendikaları ve "Emek Şövalyeleri" (Knights of Labor) gibi oluşumlar altında örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenme sayesinde, sosyalizm kapitalizmin ufkunda bir yıldız gibi parlamış ve zamanla, ışığı güçsüzleşmiştir.

Sendikalaşmış demiryolu ve çelik işçileri grevler düzenleyerek haklarını aramışlar, endüstriyel

ilişkilerin eşit temelde geliştirilmesini, sosyal güvenceler sağlanmasını talep etmişlerdir. Bu çabalar aynı zamanda bir güç arayışı anlamına gelip sınıfsal bilinci geliştirmiştir. Her ne kadar 19. yüzyıl grevlerinin çoğu başarısız olsa da, işçiler sosyal içerikli mesajlarını ve uyarılarını doğrudan, dramatik bir şekilde iletme imkânı bulmuşlardır. Bu uyarılara rağmen, demiryolu şirketleri, ülke çapında yapılmış ilk genel grev olan 1877 tarihli büyük ayaklanmaya hazırlıksız yakalanmış,²³ Batı Virginia'dan New York, Buffalo, Pittsburg, Chicago, Kansas City ve San Francisco'ya kadar sıçramış olan greve, ordu müdahale etmek zorunda kalmış, 100'den fazla kişi ölmüş ve şirketlerin maddi kaybı 10 milyon doları bulmuştur.²⁴

1892 Coeur D'Alene grevindeyse, sendikal hareketi bölmek için işadamları ile hükümet işbirliği yapmış ve özellikle Carnegie Çelik Şirketi'nin çabalarıyla çelik sanayinde çalışan işçi sayısı ve maaşları daha da düşürülmüştür.²⁵ Önde gelen şirketler, grevleri kırmak için hükümetlerin yanı sıra bir tür sivil toplum kuruluşu olan Genç Hristiyanlar Derneği (YMCA-Young Men's Christian Association) ile de işbirliği yapmıştır. Vanderbilt, Rockefeller, McCormick gibi işverenlerce desteklenen YMCA'nın amacı, orta sınıf ve beyaz yakalı çalışanlar için refah kapitalizmi oluşturmaktır.²⁶ Kentlerde yaşayan ve gittikçe yükselen işçi kesimi Amerikan toplumunun sosyal dokusuna zarar vermiştir.²⁷ Bu fikirlerden yola çıkarak, YMCA'ya bağlı kuruluşlar, şirket politikalarına uygun meslek içi eğitim seminerleri vermişlerdir.²⁸

Sosyolojik anlamda en ilginç örneklerden birisiyse, Chicago yakınlarında 1881'de kurulmuş, George Pullman'a ait Pullman Palace Şirketi'dir. Pater-nalistik bir anlayış çerçevesinde, fabrika alanında işçiler için lojmanlar, kiliseler, kütüphane, parklar ve özel elektrik, su hizmetleri sağlanarak işçiler fabrika duvarları arasında bir yaşamla sınırlandırılmıştır. Buradaki amaç, hem "Büyük Birader" in tebaasını rahat izlemesini sağlamak, hem de grev girişimlerine hissettirmeden mani olmaktır.²⁹ Ancak ekonomik zorluklar nedeniyle yevmiyeler kesildiği halde yaşam giderleri aynı tutulduğu için, 1894'te Pullman işçileri, Amerikan Demiryolları Sendikası kurucusu Eugene Victor Debs liderliğinde greve gitmiş ve bu hareket batı eyaletlerinde de büyük yankı bulmuştur. Federal birliklerle bastırılan grevde, 1877 olaylarına nazaran fazla şiddet olayları olmamış, ama Debs ve diğer liderler tutuklanmıştır.³⁰

Özellikle Debs'in, mevcut sistem içerisinde emek hareketinin saygınlığını kazanması mümkün olmadığı için bir siyasi parti kurulması gerektiği yönündeki görüşleri, batı, güney batı ve kuzeyin sanayi kuşağında popüler hale gelmiştir. Böylelikle, demiryolu sektörü, sendikal hareketin ilk üyelerini kazandırdığı için önemli bir sosyal ve politik katalizör işlevi görmüştür.

Debs'in kurduğu Sosyalist Parti, dört kez girdiği başkanlık seçimlerinde sırasıyla 1904'te 402 283;

**Emek Şövalyeleri
(Knights of
Labor).**

**Avrupa'dan
ABD'ye yeni
gelmiş işçiler.**

"Derinlerden"
(From the
Depths) adlı,
zamanın popüler
bir illüstrasyonu.

1908'de 420 793; 1912'de 900 672 ve 1920'de 919 799 oy almıştır. Kapitalizmin kalbinde bulunan bir sosyalist parti lideri için bu inanılmaz bir başarı olmuştur ve işçi hareketinin sesi haline gelen Debs, desteğini, "Ateşçi Kardeşler Birlikleri" ile "Lokomotif Mühendisleri Birlikleri"nden almıştır. 1900'e gelindiğinde, toplam 28,5 milyon olan işgücünün 11 milyonu tarım sektöründe çalışırken, 16 milyon maden, çelik, kömür ve kereste gibi sanayi alanlarında çalışmaktadı. Özetle, 20. yüzyıl başında, etnisite, ırk ve yetenek farklılıkları sendikalaşmanın önündeki engeller olarak ortaya çıkarken sanayi kesimi işçileri sosyal adalet çağrısında bulunmaktadır. Ancak, zaman zaman radikalizme varan bu hareketler, ülkenin ilerlemesine sekte vurmamış, tüm sosyal sınıflar, bölgeler ve ırklar üretmeye devam etmiştir.³² Öte yandan, zenciler, sufragetler (kadınların seçme ve seçilme hakkı için mücadele edenler) ve işçilerden oluşan ve reform talebinde bulunan gruplar, sosyoekonomik şartların iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamış, bireyselliği ve sosyal Darwinizmi dışlamıştır.

20. yüzyılda, demiryolu işçileri arasındaki etnik çeşitlilik artmıştır. 1907'de, Pittsburgh çelik

atölyelerinde çalışan toplam 14.359 işçinin 11.694'ü düşük ücretler ödenen Doğu Avrupalılardan³³ Chicago Inland Çelik Fabrikası'nda çalışanların % 35'i Meksikalıdır.³⁴ 1886'da "Amerikan Emek Federasyonu"nu (American Federation of Labor) kurmuş olan Samuel Gompers, 1905 Minneapolis toplantısında "Beyaz ırk, yaşam standartlarının zenciler, Çinliler, Japonlar veya diğerleri yani Doğu Avrupalılar tarafından yıkılmasına izin vermeyecektir" demiştir.³⁵ Burada, endüstriyel ilişkilerdeki söylemlerin ırkçı ve ayrımcı söylemlere kaydığı ve bir "diğerleri" kavramı yaratılarak kendini ABD'nin yerlisi olarak tanımlama çabası içine girdiği görülmektedir. Sosyalist Parti, Batı Maden İşçileri ve çeşitli radikal gruplarca 1905'te kurulmuş olan "Dünya Sanayi İşçileri" (IWW-Industrial Workers of the World) ise daha radikal söylemlerde bulunmuştur:

"İşçi ve işveren sınıfının ortak hiçbir yönü yoktur... Bu iki sınıf arasındaki mücadele, tüm dünyadaki işçiler tek bir sınıf olarak birleşip dünyayı ve makineli üretimi ele geçirene ve yevmiye sistemini kaldırıncaya kadar devam etmelidir."³⁶

Bu ifade de görüldüğü gibi, radikalizm kendini özellikle, tüm işçileri yoldaş olarak gören Eugene V. Debs liderliğinde I. Dünya Savaşı karşıtı kampanyalarda göstermiştir. Bu radikal harekete göre, "efendi sınıfı daima savaş ilan etmiş, ancak, savaşlarda savaşan ise tebaa olmuştur";³⁷ bu nedenle "Amerikan işçi sınıfının kalbi Bolşevik Rusya'yıydı."³⁸ Debs, 16 Haziran 1918'de Canton/Ohio'da yaptığı bu konuşma nedeniyle, Woodrow Wilson yönetimince, 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Böylelikle, çoğunluğunu demiryolu ve demiryolu sanayi yan kolu olan çelik sektörü işçilerinin desteklediği sosyalist hareket olgunluk dönemine erişmiş, diğer yandan, krizler ve sosyal patlamalar devam ettikçe kemiğe dayanan bıçak sosyalistler aleyhine daha da parlamıştır. Üst tabaka, sendikalara ve grevlere karşı çıkarken, göçmenler zenci veya kızıl olarak damgalanmış, grevlere yaygın katılımları nedeniyle ekonomik değerleri işverenlerce sorgulanmıştır.³⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk en kapsamlı endüstriyel sektörü olan demiryollarının macerasından bir sonuç çıkarmak gerekirse, yaşananların popülizm, antistatizm, liberalizm ve müteşebbisliğe dayalı Amerikan karakterinin ürünü olduğu söylenebilir. Demiryolu, basit anlamda bir

ulaşım aracı değil, sosyal, ekonomik ve politik tınıları olan ve iç savaş sonrasından 20. yüzyıl başına kadar geçen zaman zarfında, "sosyal düzen kurucu" bir katalizör olmuştur. Ekonomik bağlamda, mteşebbislik ruhuyla, lokal pazarları birbirine bağlamış ve ulusal bir ekonomi inşa edilmesinde başlıca rolü şlenmiştir. Sosyal bağlamdaysa Alman, Yahudi, İşkandinav ve Doğu Avrupalı göçmenlerin Vahşi Batı'ya yerleşmesini teşvik etmiş ve bu göçmen grubu, emek hareketinin en büyük destekçisi olmuştur. Demiryollarının gelişmesi, Amerika'nın sanayi ve teknoloji devriminde kat ettiği mesafeyi ve tek tip endüstriyel düzenin kuruluşunu göstermektedir. Böylelikle, tahtını uzay çağına bırakmadan önce, demiryolları ekonomiyi homojen hale getirmiş, Batı'yı yerleşime açmışken teknolojik standardizasyona ve tarımdan ziyade bir sanayi düzenine şekil vermiş, mavi ve beyaz yakalılarından oluşan yeni bir alt ve orta sınıf doğurmuştur. İ kalkınmasını sağlamış olan ABD, bundan böyle ticaretini Çin ve Uzakdoğu'ya da açarak hem Pasifik'te hem de Atlantik'teki gücünü artırmış ve 20. yüzyıl eşişinde dünya imparatorluğu haline gelmiştir.

Pullman grevini bastırmaya gelen Ulusal Muhafızlar.

Kaynaklar

- American Railroad Journal*, XIII, 1850.
 Baritz, Loren, *The American Left: Radical Political Thought in the Twentieth Century*, (New York: Basic Books, 1971).
 Berk, Gerald, *Alternative Tracks: The Constitution of American Industrial Order 1865-1917*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994).
 Cahn, William, *A Pictorial History of American Labor*, (New York: Crown Publishers, 1972).
 Dunlavy, Collen A., *Politics and Industrialization: Early Railro-*

- ads in the United States and Prussia* (New Jersey: Princeton, 1994).
 Faragher, John Mack vd., *Out of Many: A History of the American People*, (New Jersey: Prentice Hall, 2003).
 Fishlow, Albert, *American Railroads and the Transformation of the Antebellum Economy*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1971).
 Foner, Eric, *The Story of American Freedom*, (New York: Norton, W. W. & Company, 1999).
 Gutman, Herbert G., "Work, Culture, and Society in Industrializing America, 1815-1919.", *The American Historical Review*, LXXVIII/3, (Haziran 1973), 531-588.
 Schulzinger, Robert D., *U.S. Diplomacy Since 1900*, (New York: Oxford University Press, 2002).
 Stover, John F., *American Railroads*, (Chicago: University of Chicago Press, 1961).
 Wiebe, Robert H., *Search For Order 1877-1920*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1990).
 Winter, Thomas, *Making Men, Making Class: The YMCA and Workingmen, 1877-1920*, (Chicago: University of Chicago, 2002).

Notlar

- 1 Thomas Winter, *Making Men, Making Class: The YMCA and Workingmen, 1877-1920*, (Chicago: University of Chicago, 2002), 1.
- 2 John F. Stover, *American Railroads*, (Chicago: University of Chicago Press, 1961), 15.
- 3 Stover 1961, 19.
- 4 John Mack Faragher vd., *Out of Many: A History of the American People*, (New Jersey: Prentice Hall, 2003), 547.
- 5 Faragher vd. 2003, 546.
- 6 Faragher vd. 2003, 547.
- 7 Faragher vd. 2003, 546-7.
- 8 Gerald Berk, *Alternative Tracks: The Constitution of American Industrial Order 1865-1917*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994), 25.
- 9 Berk 1994, 6.
- 10 Stover 1961, 24-25.
- 11 Stover 1961, 20.
- 12 Collen Dunlavy, *A Politics and Industriali-*

- zation: Early Railroads in the United States and Prussia*, (New Jersey: Princeton, 1994), 4.
- 13 Dunlavy 1994, xii.
 - 14 Dunlavy 1994, xi.
 - 15 Eric Foner, *The Story of American Freedom*, (New York: Norton, W.W. & Company, 1999), 116.
 - 16 Albert Fishlow, *American Railroads and the Transformation of the Antebellum Economy*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1971), 206.
 - 17 Fishlow 1971, 236.
 - 18 Foner 1999, 116.
 - 19 *American Railroad Journal*, XIII, (1850), 648.
 - 20 Stover 1961, 31.
 - 21 Berk 1994, 199.
 - 22 Faragher vd. 2003, 603.
 - 23 Faragher vd. 2003, 605.
 - 24 Faragher vd. 2003, 605.
 - 25 Faragher vd. 2003, 609.
 - 26 Winter 2002, 3.

- 27 Winter 2002, 3.
- 28 Winter 2002, 4.
- 29 William Cahn, *A Pictorial History of American Labor*, (New York: Crown Publishers, 1972), 171-176.
- 30 Faragher vd. 2003, 610.
- 31 Faragher vd. 2003, 643.
- 32 Faragher vd. 2003, 632.
- 33 Faragher vd. 2003, 645.
- 34 Herbert G. Gutman, "Work, Culture, and Society in Industrializing America, 1815-1919", *The American Historical Review*, LXXVIII/3, (Haziran 1973), 534.
- 35 Faragher vd. 2003, 648.
- 36 Faragher vd. 2003, 649.
- 37 Robert D. Schulzinger, *U.S. Diplomacy Since 1900*, (New York: Oxford University Press, 2002), 93.
- 38 Loren Baritz, *The American Left*, (New York: Basic Books, 1971), 95.
- 39 Robert H. Wiebe, *Search For Order 1877-1920*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1990), 89.

Osmanlı Eğitiminin Modernleşmesinde Çokyönlü Bir Entelektüel

Selim Sabit Efendi

18. yüzyıl ile tarihlendirilebilecek Osmanlı eğitimindeki gelenekselden kopuş çabaları, özellikle Tanzimat'tan sonra "medrese"nin etkisinin yavaş yavaş kırılması sonucu "mektep" taraftarlarının güç kazanması ve eğitim reformlarının bu bağlamda gerçekleştirilmesiyle şekillenmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenen eğitim sisteminde Batılılaşma, özellikle Tanzimat'tan sonra geri dönülemez bir hal almıştır; ancak medrese-mektep ikiliği devam etmiştir. Medresenin en güçlü olduğu yer ise sıbyan mektepleri olmuştur. Bu ortam içerisinde, Fransa'da eğitim görmüş olan Selim Sabit Efendi, sıbyan mekteplerinde reformu başlatan eğitimci olmuştur; ancak eğitime katkıları sadece sıbyan mektepleriyle sınırlı kalmamıştır.

Halil Özeçoğlu

Selim Sabit Efendi, 1829 yılında, bugün Kırklareli'nin bir ilçesi olan Saray-Vize kasabasında doğmuştur. Medrese eğitiminden sonra ilk öğretmen okulu olan Darülmuallimin'e girmiş, ilk mezunlarından olduğu bu okuldaki öğrenimini 1855'te tamamlamıştır.¹

Darülmuallimin'i bitirdikten sonra, 26 Şubat 1857 tarihli talimatname ile Selim Sabit Efendi Paris'e gönderilmiştir.² Burada aritmetik, matematik, geometri, trigonometri, mekanik, astronomi ve fizik derslerini tahsil etmiş ve şahadetnamesini de almıştır.³ Fondary Sokak 13 numara

kalan Selim Sabit Efendi, bahsi geçen derslerden başka, ekonomi politik de tahsil etmiştir.⁴

Selim Sabit Efendi, 1862 yılında İstanbul'a dönmüş, Süleymaniye'de bir sıbyan mektebinde usul-i cedid [yeni usul] üzerine eğitim-öğretim vermeye başlamıştır.⁵ Burada, medrese yanlısı kişiler tarafından engellenmesinin ardından çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, 1865 yılında da sıbyan mekteplerinde usul-i ceditte göre okuma-yazma öğretimini açıklayan ve Osmanlı eğitim tarihinde bu konuda yazılmış ilk kitap olan *Risâle-i Elibâiyye* adlı eserini yayımlamıştır.⁶

1868 yılında Mekteb-i Sultani müdür-i saniliğine getirilen⁷ Selim Sabit Efendi Fransız ikinci müdür ile geçinememiş,⁸ bu yüzden 1869'da Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İdare azalığına atanmıştır.⁹ Bu göreve ek olarak ayrıca Darülfünun'da kitabet ve edebiyat dersi öğretmenliği de yapmıştır.

28 Aralık 1875 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif üyeliğine tekrar atanan Selim Sabit Efendi, 1878'e gelindiğinde Salih Efendi'nin reisliğini yaptığı Maarif-i Umumiye Meclisi'nde azalık görevini sürdürmektedir.¹⁰ Bir yıl sonra ise, bu meclisteki görevini sürdürmekle beraber Darülmualimin İdadiye Şubesi'nde ilm-i belagat dersini de vermektedir.¹¹

İleriki yıllarda Me-kâtib-i Rüştiye İdaresi müdüriyeti ve Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanlığı görevlerinde bulunmuş, görevi basını kontrol olan Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin başkanlığını yürütürken, 3 Ocak 1888 tarihinde görevden azledilmiştir.¹² Azledilme nedeni ise, sıbyan mektepleri için yazdığı *Mubtasar Târib-i Osmânî* adlı kitabında Sultan Abdülaziz ve V. Murad'dan II. Abdülhamid'in beğenmeyeceği şekilde bahsetmesi ve "hal" kelimesini kullanmasıdır. Ne gariptir ki sansürü denetleme kurumunun başında olan bir kişinin kendisi, devrin sansürüne maruz kalmış ve görevinden alınmıştır. Selim Sabit Efendi, görevinden alındıktan sonra uzun süre maaşsız kalıp güçlükler çekmiş,¹³ nihayet 30 Mart 1890'da 1598 kuruş maaş ile emekliliğe sevk edilmiştir.¹⁴ Hayatının sonuna kadar Sarıyer'de yaşamaya mecbur edilmiş, İstanbul'da yalnızca öğretmenlik yaptığı Darülmualimin ile Sarıyer arasında gidip gelebilmiştir.¹⁵ 1911 Aralık'ında vefat eden Selim Sabit Efendi, Eyüp'te Kaşgari Dergâhı yakınına gömülmüştür.¹⁶

Selim Sabit Efendi'nin Osmanlı Eğitim Sistemine Hizmet ve Katkıları

Sıbyan Mektepleri Alanında

Osmanlı sıbyan mekteplerinde usul-i cedid üzere eğitim-öğretimi başlatan Selim Sabit Efendi, bu işe başlayışını ve karşılaştığı zorlukları şöyle ifade etmiştir: "İstanbul mekteplerinde usul-i cedide üzere tedrisi ben düşündüm ve bunu ilk evvel Süleymaniye'de bir mektebde tatbik etdim. Oraya Fransa'da olduğu gibi mükemmel sıralar, hesap tahtaları, haritalar koydurdum. Fakat aradan 1 ay geçmeden bir gün Maârif Nâzırı tarafından çağırıldım. Bakınız ne olmuş: Hoca efendiler mekteplerin bu hâle vaz'ını din ve imâna münâfi görmüşler; onlara göre Kur'an-ı Kerim'i diz çökerek hasır veya minder üzerinde okumayıb da sıra üzerinde bacak sallayarak okumak günah imiş, ve'l-hâsıl yaptığım bütün ıslahat Frenk işi imiş! Din-i İslâm böyle şey'e müsâid değil imiş. Bu hoca efendiler beni Şeyhülislam Efendi'ye şikâyet etmişler. Şeyhülislam Efendi de padişaha arz ile cezâ-i dide edilmekliğimi istemiş. Bir de fetvâ yazılmış. Fakat padişah Şeyhülislam Efendi'nin şiddetini ta'dil ile beraber Maârif Nâzırı'na emretmiş ve bana selâm-ı şâhânesinin tebliği ile 'birdenbire değil, tedricen terakki edelim, efkâr-ı umûmiyeyi de unutmayalım' tarzında hâkim-âne irşâdâtta bulunmuş olmağla biz de hareketimizi biraz ta'dil eyledik."¹⁷

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi, Selim Sabit Efendi Fransa'da gördüğü çağdaş eğitim gereçlerini Os-

Risâle-i Elifbâlyye adlı eserin kapağı.

manlı eğitim sistemine kazandırmak istemiş, ancak medrese yanlılarının baskısı karşısında padişahın isteği ile hareketini biraz yavaşlatmak zorunda kalmıştır.

Selim Sabit Efendi'nin, *Risâle-i Elifbâiyye* adlı ders kitabının ruhsatı için Sadaret'ten, Nâfia Nezâret-i Celilesi'ne yazılan tezkirede Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin gerekli incelemeyi yapması istenmiştir.¹⁸ Meclisin gerekli incelemeyi yaptığı ve kitabın basımına 1282 (1865) yılında ruhsat verildiği, yine bu kitaptaki "Meclis-i Maârif-i Umûmiye tarafından işbu Risâle-i Elifbâiyye kabul ve tasdik olunmuş..."¹⁹ ifadesinden anlaşılmaktadır. Henüz 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kabul edilmemiş ve usul-i cedide ile elifba öğretimi kanunlaştırılmamışken, Selim Sabit Efendi'nin heceleme ile öğretimi bir tarafa bırakarak, bugünkü gibi sese dayalı yöntem ile okuma ve yazma öğretimini savunması, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesindeki öncü rolünü göstermektedir. Ayrıca Süleymaniye'de çalıştığı okula –bugünkü okullarda olduğu gibi– sıralar, hesap tahtaları ve haritalar koydurması Selim Sabit Efendi'nin gayretinin sadece teoriyi değil, pratiği de içerdiğinin açık göstergesidir.

Selim Sabit Efendi *Muhtasar Coğrafya Risâlesi* adlı eserinin sonuna koyduğu 7 harita ile de Osmanlı eğitiminde öncü bir role sahiptir. Asya, Av-

rupa, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtaları ile dünya, Anadolu ve Rumeli'ye ait bu haritaları çizmeyi de öğrencilerine yeni yöntemler ile öğretmiş, böylece öğrencilerin pasif kalmalarını engellemiş ve yaparak öğrenmelerini sağlamıştır.

Rüştiye Mektepleri Alanında

Selim Sabit Efendi, 1879-1884 yılları arasında Mekâtib-i Rüştiye İdaresi müdürlüğü görevinde bulunmuş, bu dönemde, rüştiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulması için *Nabv-ı Osmânî* ve *Sarf-ı Osmânî* adlı, eski Türkçe cümle ve dilbilgisine dair iki önemli eser yayımlamıştır. Müdür olmadan önce yazdığı *Miyârü'l-Kelâm* ve *Muhtasar Sarf-ı Osmânî* adlı, eski Türkçe söz söyleme sanatlarına ve dilbilgisine dair iki önemli eser de rüştiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Selim Sabit Efendi'nin rüştiye mektepleri alanındaki çalışmaları sadece ders kitapları ile sınırlı değildir. Şöyle ki: İstanbul'da, rüştiye mekteplerinde tahsillerini tamamlamış olan 150 öğrenci, 26 Ağustos 1882 tarihinde diplomalarını almak üzere Maarif Nezareti'ne çağırılmıştır. Maarif Nazırı Mustafa Paşa, erkân-ı maarif üyeleri ve muallimler huzurunda öğrencilere diplomaları verilmiş ve Selim Sabit Efendi, rüştiye mektepleri müdürü olarak Nâzır Paşa'ya hitaben bir konuşma yapmıştır.²⁰ Selim Sabit Efendi bu konu-

Muhtasar Coğrafya Risâlesi adlı eserin kapağı (solda), eserdeki, Avrupa kıtasını betimleyen harita (sağda).

Selim Sabit'in
Paris'teki
Mekteb-i
Osmani'de diğer
öğrencilerle
çektirdiği bir
fotoğraf.

masında, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İstanbul'a gelen ve rüştiye mekteplerine yerleştirilen göçmenlerin, eğitimin aksamasına neden olduklarına dikkati çekmektedir. Savaş öncesi 200-300 mezun veren İstanbul rüştiye mekteplerinden ancak bu eğitim kurumlarındaki göçmenlerin tahliye edilmesinden sonra 1881 yılında 60 kişi mezun edilebilmiştir. Selim Sabit Efendi'nin döneminde, 1882 yılının 26 Ağustos'unda ise İstanbul rüştiye mekteplerinden diploma alan öğrenci sayısı iki buçuk kat artarak 150'ye çıkmıştır.

Yine bu dönemde, 1882-1884 yılları arasında 50 yeni rüştiye mektebi açılmış ve mezun öğrenci sayısı da İstanbul'da 1881 yılında 60, 1882 ve 1883 yıllarında 150 ve 1884 yılında 240'a ulaşmıştır.

Mekteb-i Sultani ve Darülfünun'da

Mekteb-i Sultani 1 Eylül 1868'de eğitim-öğretimi başlanmıştır. 14 Eylül 1868 tarihiyle Maarif ve Maliye Nezaret-i Celilelerine yazılan bir tezkirede Selim Sabit Efendi'nin Mekteb-i Sultani'deki görevi hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Altıncı Daire-i Belediye muhasebecisi olan Selim Sabit Efendi'ye rütbe-i salise tevcih edilmiş ve Mekteb-i Sultani'nin Fransız İkinci Müdü-

rü Le Pestac'ın²¹ maaşına uygun olarak Selim Sabit Efendi'ye de yıllık 10.000 frank maaş tahsis edilmiş ve kendisine Mekteb-i Sultani ikinci müdürlüğü görevi verilmiştir.²²

Selim Sabit Efendi, Fransız ikinci müdür ile geçinememiş,²³ 1869 yılında Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İdare azalığına atanmış,²⁴ bu azalığa ek olarak, kendisine 4 Şubat 1870'te Darülfünun kitabet ve edebiyat dersi öğretmenliği de verilmiştir. Selim Sabit Efendi'nin bu göreve getirilmesinin nedeni, Paris'e gönderilirken, dönüşünde açılması düşünülen Darülfünun'da öğretmenlik yapmasının şart koşulmuş olmasıdır.²⁵ Artık Darülfünun açıldığına göre burada vazifesini yerine getirecektir. Nitekim devrin Maarif Nazırı Safvet Paşa tarafından Sadaret'e sunulan, "Darülfünun'da tedris olunacak fünün için ta'yini lâzım gelen muallimlerin esâmî ve mikdâr-ı maaşlarını mübeyyen pusula"da kitâbet ve edebiyat dersini Sabit Efendi'nin haftada 5 saat ve 1500 kuruş maaş karşılığı vereceği belirtilmektedir.²⁶

Selim Sabit Efendi'nin Darülfünun'daki kitabet ve edebiyat öğretmenliğinden başka, aynı branşın farklı kolu olarak haftada 6 saat edebiyat-ı Türkiyye öğretmenliği yaptığı, 20 Nisan 1871 Perşembe günü *Takvim-i Vakayi*'de ilan

edilen Darülfünun-ı Osmani ders cetvelinden anlaşılmaktadır.²⁷ Kendisinin Darülfünun'a hizmeti sadece ders vermek ile sınırlı değildir. Paris'e beraber gittiği Hoca Tahsin, bu dönemde Darülfünun'un müdürüdür. Tahsin Efendi, 1 Mayıs 1870 tarihli dilekçesinde Darülfünun'daki fizik dersinin pratiği için aletlerin gerekliliğini Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İdare bölümüne bildirmiştir.²⁸ Selim Sabit Efendi'nin de üyesi olduğu bu meclis, resmi bir yazı ile durumun sadarete aktarılmasını sağlamıştır. Gerekli oldukları aşikâr olan bu aletleri, Paris'e gitmek üzere hazırlanan Mösyö Fabrid veya bu işi yapabilecek başka kişilerin kontrol ederek Paris'ten 9-10 bin frank karşılığında satın alıp göndermelerine, masrafin Maarif bütçesinin 16. faslının 5. maddesinde yazılı olan olağanüstü durumlar kısmından ödenmesine ve durumdan Paris elçiliğinin de haberdar edilmesine karar verilmiştir.²⁹

Darülmuallimin'de

Darülmuallimin'de bilinçli ve pedagoji alanında yeterli bilgiye sahip eğitimcilerin yetişmesine katkı sağlayan Selim Sabit Efendi'nin bu alandaki çalışmaları belli başlıklar altında incelenebilir:

1. Öğretmen Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi 1879 yılında Darülmuallimin'de ilm-i belagat dersini vermektedir;³⁰

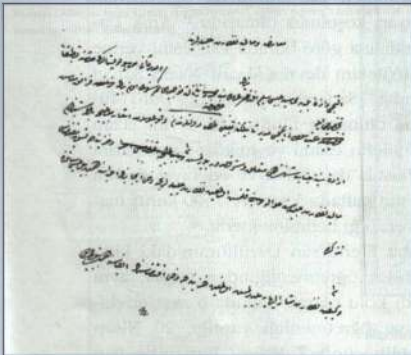
emekli edildikten sonra da burada, iptidaiye kısmında usul-ı tedris, terbiye-i beşer; rüştiye kısmında kavaid, kitabet-i gayri resmiye; âliye kısmında ahval-i ruh, ahlak derslerini vermiştir.³¹ Ayrıca rüştiye ve âliye kısımlarına da 1889-1890'da –yukarıda bahsettiğimiz– usul-ı tedris dersi konduğundan, Selim Sabit Efendi bu dersi Aristoklis Efendi'den sonra Darülmuallimin'in tüm şubelerinde 13 sene okutmuştur.³² Ayrıca 1895 yılında Darülmuallimin'de her sınıfta kadınlar için 2 saat Arapça, 1 saat de Farsça dersinin verilmesine karşı çıkmış, bunların yerine daha gerekli derslere ağırlık verilmesinin ehemmiyetine değinmiş, fakat görüşleri kabul edilmemiştir.³³ Bunlardan başka Selim Sabit Efendi, Darülmualliminlere ilm-i terbiye ve usul-ı tedris derslerinin konulması için büyük çaba sarf etmiştir.³⁴ Bu derslerin öğretmenliğini –özellikle de usul-ı tedrisinkini– bizzat kendisi yaparak öğrenci psikolojisinden anlayan öğretmenler yetiştirmeye çalışmıştır.

2. Taasupla Mücadele Alanında Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi Süleymaniye'de bir taş mektebe koyduğu modern gereçlerin medrese yanlıları tarafından engellenmesinden yılmamış ve mücadelesine devam etmiş, taassuba karşı

Selim Sabit Efendi'nin Mekteb-i Sultanî II. Müdürlüğüne Atanmasına Dair, Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrâkı'nın Transkripsiyonu

BOA (1285), Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi, Dosya No: 420, Vesika No: 25

Maârif ve Mâliyye Nezâret-i Celîlelerine

Altıncı Dâire-i Belediye muhâsebecisi Selim Sabit Efendi'nin uhdesine rütbe-i sâlise tevcihi ve Müdür-i Sâni Mösyö Le Pestac'ın maâşına tatbiken senevî 10.000 Frank maâş tahsisî ile Mekteb-i Sultânî II. Müdür-i Sanîliğine tay'ini husûsuna taraf-ı devletlerinden vuk'u bulan iş'âr mucibince bi-l-istizân irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhi müteallik ve şeref-sudûr buyurulmuş ve keyfiyyet nezâret-i müşârûn-ileyhâya bildirilmiş olmağın hazînece dahi iktizâ'sının îfâsına himmet buyuruldu ve hazînece tesviye-i muktezâsı Mâliyye Nezâret-i Celîlesi'ne havâle kılınmış olmağın Nezâret-i Celîleleri'nce dahi icâbının icrâ'sına himmet buyurulması siyâkinda tezkere.

akıl yolu ile mücadele edecek olan öğretmenlerinin, halkı da bu konuda aydınlatmaları gerektiğini dile getirmiştir. Hoca efendilerin bilgi eksikliğinden ve sert taassuplarından yana yakıla şikâyet etmiş, ulemanın halihazırda ilim ve fen karşısındaki kayıtsızlıklarını da eleştirmiştir.³⁵

Selim Sabit Efendi, Darülmuallimin'deki öğrencilerini bilimsel bilginin önemini kavramış öğretmenler olarak yetiştirmeye çalışmıştır. "Şu millet zekidir, bu millet anlayışsızdır" gibi fikirler ona göre yanlıştır. "Anlayışsız" olduğu söylenen milletler bile çok çalışarak diğerlerini geçebilirler. İlerlemek için diğer milletlerde bulunan ilmi almak gerekir. Bir konuşmasında Selim Sabit Efendi, öğretmen adayı öğrencilerine şöyle seslenmiştir:

"...Onun için efendiler taassubu bırakalım. Milletimizi yükseltmek için dünyanın neresinde, ne gibi vesâit-i âliye varsa edinelim. Müsteffid olalım... İlmin memleketi olmaz. Nerede bir ilmi nâfi' varsa öğrenelim... Şu halde muallim olduğunuz şehirlerde ahâlîdeki fikr-i taassubu sûret-i hâkim-âne'de refv etmeğe çalışmak da bir ikinci vazifemiz olmalıdır efendiler!"³⁶

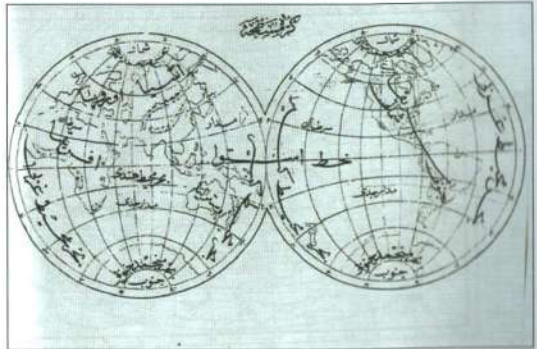
Görüldüğü gibi, bu görüşlere sahip olan Selim Sabit Efendi, ilmin ve yükselmenin önünde ki tek engel olarak taassubu işaret etmiş ve gerek kendi başına, gerekse yetiştirdiği öğrencileri ile taassup zihniyetini kırmaya ve Osmanlı eğitim sistemini modernleştirmeye çalışmış eğitimcilerimizden biridir.

Yazdığı Kitaplarla Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi, bilimsel alandaki çokyönlülüğü ile de dönemindeki çoğu eğitimciden ayrılmaktadır. Nitekim okuma-yazma, kütüphanecilik, matematik, söz söyleme ve cümle bilgisi, coğrafya, Osmanlıca dilbilgisi, tarih, pedagoji ve ölçü çevirme gibi çok çeşitli alanlarda risaleler yayımlayabilmiş bir eğitimcidir. Yazdığı kitaplardan ilk okuma-yazma, matematik, coğrafya ve tarih konulu olanlar sıbyan mekteplerinde; söz söyleme ve cümle bilgisi, Osmanlıca dilbilgisi konularla rüştiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ölçü çevirme konulu eseri eski ölçülerden yeni ölçülere geçiş döneminde herkesin faydalandığı bir eser olmuş, pedagoji kitabı ise öğretmenler için bir rehber

Elitbâ-yı Osmâni adlı eserin kapağı (solda), *Serf-ı Osmâni* adlı eserin kapağı (ortada), *Rehnûmâ-yı Muallimîn* adlı eserin kapağı (sağda).

Muhtasar Coğrafya Risâlesi adlı eserde yer alan düzlem küre.

niteliği taşımıştır. Kütüphane-
cilik alanındaki eseri, Hami-
diye Kütüphanesi'ndeki
eserlerin düzenli bir şekilde
fişlenmesini belirten bir def-
ter niteliği taşımaktadır.

Kütüphaneci Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi Mekâ-
tib-i Rüştiye İdaresi müdü-
rükün, Maarif Nezareti tara-
fından kendisine II. Abdül-
hamid zamanında yapılan
hizmetlere bir ilave olması
için, İstanbul'da bulunan bü-
tün kütüphanelerin gözden
geçirilerek, bu kütüphane-
lerdeki eserleri içeren örnek
defterlerin düzenlenmesi gö-
revi verilmiştir. Bu amaçla, ilk önce II. Abdül-
hamid'in kütüphanesinde arşiv çalışmasına başlan-
mıştır. Selim Sabit Efendi bu araştırmanın başın-
daki isimdir. Bu çalışmada Lala İsmail Efendi ta-
rafından Hamidiye Kütüphanesi'ne bırakılmış
olan yedi yüz altmış dört seçkin eser tekrar göz-
den geçirilerek fişlenmiştir.³⁷ Bu çalışmanın so-
nucunda ise ortaya *Hamidiye Kütübhânesinde
Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* adlı eser
çıkıştır. Bu defter, adından da anlaşılacağı gi-
bi II. Abdülhamid'in kütüphanesindeki mevcut
kitapların kataloğudur. Bu değerli çalışma bu-

gün 105512 numarayla Be-
yazıt Devlet Kütüphane-
si'nde mevcuttur. Selim Sabit
Efendi'nin bu defterinin tari-
hi yoktur; ama yine de ken-
disinin bu çalışmayı Mekâ-
tib-i Rüştiye müdürükün
vücûda getirdiğini bildiğimi-
ze ve bu görevde de kendisi
1879-1884 yılları arasında
bulunduğuna göre eserin bu
tarihler arasında yazıldığını
düşünmek gerçekçi bir yak-
laşım olacaktır. Selim Sabit
Efendi bu defterde kitaplar-
dan başka ayrıca süreli ya-
yınlara da yer vermiştir.
Çünkü defterin asıl temasını
Lala İsmail Efendi merhu-
mun Hamidiye Kütüphane-

si'ne bırakmış olduğu kitap ve risaleler oluşturmaktadır ve bunlar arasında da anlaşılacağı gibi risaleler (dergiler) de vardır. Selim Sabit Efendi de bu 764 eserin hepsini fişleyerek, etkisi gün-
müze kadar ulaşmış bir hizmette bulunmuştur.

Bu bulgular doğrultusunda eğitim tarihimiz içinde Selim Sabit Efendi gibi çokyönlü ve çağ-
daş bir eğitimcinin bugün tekrar değerlendiril-
mesi, hem günümüzün eğitim anlayışını daha iyi
kavramayı sağlayacak, hem de eğitimcilerimize
farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Notlar

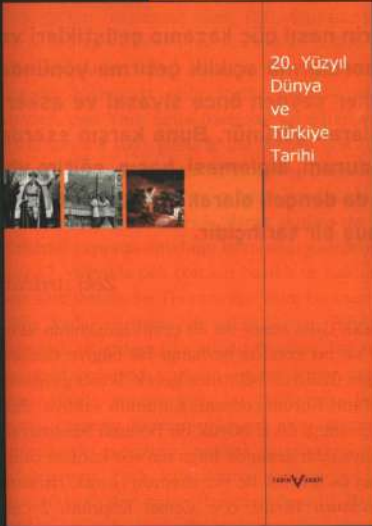
- 1 BOA (1297), *Sicill-i Abvâl Defteri*, No: 1, 260.
- 2 Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Tarîce-i Teşkilât ve İcrââtı*, (İstanbul, 1338), 64.
- 3 BOA (1297), *Sicill-i Abvâl Defteri*, No: 1, 260.
- 4 Adnan Şişman, "Mekteb-i Osmânî", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 5 (1986), 97.
- 5 Kilişli Muallim Rifat, "Eski Darülmuallimin'de Hocamız Selim Sabit Efendi Merhum", *Muallimler Mecmuası*, 30 (1925), 1352.
- 6 Selim Sabit Efendi, *Risâle-i Etlîhâyye*, (İstanbul, 1282), 2-39.
- 7 BOA (1285), Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi, Dosya No: 420, Vesika No: 25, 1.
- 8 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, c. 2, (İstanbul, 1940), 402.
- 9 Mahmud Cevad 1338, 110.
- 10 *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* (1295), 138.

- 11 *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* (1296), 72,79.
- 12 BOA (1297), *Sicill-i Abvâl Defteri*, No: 1, 260.
- 13 İbrahim Aleattin, *Meşhur Adamlar Hayatı-Eserleri*, c. 4, (İstanbul, 1933), 1438.
- 14 BOA (1297), *Sicill-i Abvâl Defteri*, No: 1, 260.
- 15 Muallim Cevdet, "Selim Sabit Merhum Hakında", *Tedrisat Mecmuası*, c. 13, 68 (1341), 362.
- 16 Mahmud Cevad 1338, 111.
- 17 Kilişli Muallim Rifat 1925, 1352.
- 18 BOA (1281), Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi, Dosya No: 321, Vesika No: 54, 1.
- 19 Selim Sabit Efendi 1282, 39.
- 20 Mahmud Cevad 1338, 218,219.
- 21 Selim Sabit Efendi'nin anlaşılmadığı Fransız ikinci müdür Osman Nuri Ergin'in kitabında (*Türkiye Maârif Tarihi*, c. 2, İstanbul, 1940), 402) Levistat, arşiv kaynağındaysa (BOA [1285], Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi, Dosya No: 420, Vesika No: 25) Le Pestac olarak geçmektedir.

- 22 BOA (1285), Sadâret Mektubî Mühimme Tasnifi, Dosya No: 420, Vesika No: 25, 1.
- 23 Ergin 1940, 402.
- 24 Mahmud Cevad 1338, 110.
- 25 Mahmud Cevad 1338, 64.
- 26 BOA (1286), İrâde Dahiliye Tasnifi, Vesika No: 42253, 1,2.
- 27 Takvim-i Vakayi' (1288), No: 1347, 3.
- 28 BOA (1287), İrâde Dahiliye Tasnifi, Vesika No: 43038, 1,2,3.
- 29 BOA (1287), İrâde Dahiliye Tasnifi, Vesika No: 43038, 1,2,3.
- 30 *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* (1296), 72,79.
- 31 Kilişli Muallim Rifat 1925, 1339.
- 32 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, sekizinci baskı, (İstanbul: Alfa Yayınları 2001), 168.
- 33 Akyüz 2001, 169.
- 34 Mahmud Cevad 1338, 229.
- 35 Kilişli Muallim Rifat 1925, 1354.
- 36 Kilişli Muallim Rifat 1925, 1344, 1345.
- 37 Selim Sabit Efendi, *Hamidiye Kütübhânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûde'nin Defteridir*, (tarihi belirsiz), 140.

20. YÜZYIL DÜNYA VE TÜRKİYE TARİHİ

GÖKÇEN ALPKAYA - FARUK ALPKAYA

20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi öğrenci ve öğretmen kitapları uzun yıllar boyunca Tarih Vakfı'nın gündeminde beklemiş bir projenin ilk ürünleridir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tarih eğitiminin 1930'larda bitirilmeyip 20. yüzyılın tümünü kapsamı ve liselerin dört yıla çıkartılması yönündeki kararını dikkate alarak hazırlanan bu kitabı yenileri izleyecektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders programlarını ve kitaplarını köklü bir biçimde yenileme çabaları Tarih Vakfı tarafından en aktif bir biçimde desteklenecektir. Binlerce seçimi ve tartışmayı içeren bir süreçle, görsel malzemelerin, haritaların, bölgelerin, yan ve ana metinlerin hazırlanıp tek ve

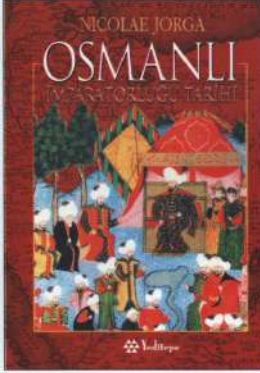
özgün bir eğitim malzemesi bütünü haline getirilmesi çetin görevinin tamamlanması, tüm katkıda bulunanların ortak başarısıdır. Bu çok önemli girişimi maddi katkılarıyla olanaklı kılan Avrupa Komisyonu'na çok şey borçluyuz.

Elinizdeki kitabın, öğrencilerden, öğretmenlerden, eğitim ve tarih çevrelerinden, velilerden ve tüm ilgili yurttaşlarımızdan alacağı eleştirilerin, yeni ve daha da başarılı çalışmaların en temel güvencesi olacağına inanıyoruz.

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul

Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarikhvakfi.org.tr / yayin@tarikhvakfi.org.tr

İorga'nın Osmanlı Tarihi

Nicolae İorga

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V

I (1300-1451), II (1451-1538), III (1538-1640), IV (1640-1774) V (1774-1912).
çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

İorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Türklerin nasıl güç kazanıp geliştikleri ve sonra nasıl yavaşça güçsüzleşip geriledikleri sorularına açıklık getirme yönünde büyük bir çabanın ürünüdür... İorga'nın tarihi her şeyden önce siyasal ve askeri olayların ağırlıklı olarak işlendiği bir çalışma olarak görünür. Buna karşın eserde yapısal, ekonomik ve mali değişimler, kültürel durum, diplomasi, basın, eğitim vb. çağdaş tarihçiliğin üzerinde durduğu konuların da dengeli olarak işlendiğini belirtmek yerinde olur. İorga, önyargılardan kurtulmuş bir tarihçidir.

Zeki Arıkan*

Yeditepe Yayınevi bir hayli ağır fakat bir o kadar onur verici bir girişimde bulunarak, ünlü Romen tarihçisi Nicolae İorga'nın 5 ciltlik *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'ni dilimize kazandırdı. Çevirinin her aşamasında emeği geçenleri kutlamak gerek. Bu çeviri, İorga'nın ünlü eserinin dilimize kazandırılması için bugüne kadar gösterilen çabalar içinde, tam olarak başarıyla sonuçlanan tek çalışma. Ancak bundan önceki üç girişimi de anmakta yarar var.

İorga, 1914 yılında Bükreş'i ziyaret eden İstanbul Üniversitesi hoca ve öğrencilerine verdiği bir konferansta, çalışmasının son cildinin kısmen Türkçe'ye çevriliyor olduğundan söz ediyor ve bundan duyduğu onuru şöyle dile getiriyordu:

"Le dernier volume de cette Geschichte de Osmanischen Reiches, qui a eu l'honneur d'une traduction partielle en langue turque, finit à la veille des derniers événements, au mois d'août 1912..."

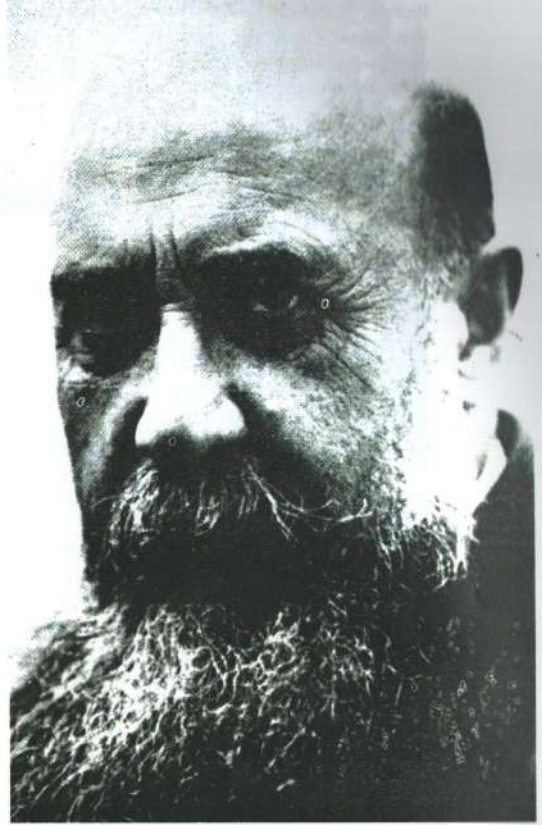
Ancak daha sonra bu ilk çeviri girişiminin kendisine ve bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanmadığını üzümlere belirtmek gerek. İkinci girişimse Türk Tarih Kurumu'nundu. Kurumun vaktiyle dilimize çevirttiği fakat büyük bir bölümü basılmayan bazı kaynaklar arasında İorga'nın söz konusu çalışmasının ilk iki cildi de yer alıyordu (Jorga, *Osmanlı Devletinin Tarihi*, çev. Cemal Köprülü, 2 cilt, çev/77). Ne yazık ki bu çeviri bugün yerinde bulunmuyor. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise, aynı çalışmanın ayrıca bir Nusret Hızır çevirisinden (*Osmanlı Tarihi I*, 258, 440, 660) söz ediyor. Ancak bunun da TTK'nın yaptırdığı çeviri olup olmadığını tam olarak anlamak güç. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın, eserin yalnız beşinci cildini dilimize kazandırdığı üçüncü girişimse, nihayet 1948'de Ankara'da başarıya ulaşmıştı. Bu çevirinin uzun yıllar üniversite öğrencileri için temel bir başvuru kitabı olduğunu belirtmekte yarar var.

Bugün elimizde bulunan beş ciltlik bu çeviriyi Nilüfer Epçeli'ye borçluyuz. Alman kaynaklarına derin vukufu müsellem olan Prof. Dr. Kemal Beydilli, bu çeviriyi kontrol etmek sorumluluğunu üstlenmiş. Prof. Dr. Feridun Emeden de metni gözden geçirerek birçok yanlış düzeltmiş. Eseri yayına hazırlayan Prof. Dr. Erhan Afyoncu'nun verdiği bilgiler, bu önemli çalışmanın dilimize nasıl kazandırıldığı sorusuna açıklık getiriyor. Kitabın başında yer alan, Prof. Dr. Halil İnalıcık'ın "Nicolaie Iorga" başlıklı yazısı (I, 21-36), bu büyük tarihçi üzerine yapılan değerli bir araştırma niteliğinde. İnalıcık, bu önemli araştırmasını şu sözlerle noktalıyor:

"Türk bilginleri, Iorga'nın ortak tarihimize büyük hizmetini bugüne kadar içten bir takdir hissiyle anmışlardır. Bugün her iki devlet Avrupa Birliği'ne katılmak için ortak bir arzu gösteriyorlarsa, bunu bu iki büyük liderin [Atatürk ve Iorga] uzak görüşlülüğüne borçludurlar."

Iorga'nın bu anıtsal eseri, Batı dünyasında Osmanlı tarihini bir bütün olarak ele alan tarihlerin sonuncusu olarak kabul ediliyor. Bundan önce, 17. yüzyılın başlarında ünlü İngiliz tarihçisi Richard Knolles, eski Türk tarihi üzerinde de duran ve Osmanlı tarihini 1603 yılına kadar getiren çok önemli bir eser ortaya koymuştu. Knolles bu çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nu çağının karabasanı *-The present terror of the world-* olarak algılasa da, onun görkemli yapısına duyduğu hayranlığı gizlemiyordu. Eser 17. yüzyılda pek çok kez basıldı ve kaldığı yerden sürdürüldü. Sir Thomas Roe'nun, bu eseri 1630 yılına kadar ulaştıran ek çalışmalarını, Ricaut'nun kapsamlı ek çalışmaları izledi. Böylece *the present terror of the world*, yüzyılın sonuna kadar uzatılmış oldu.¹ Daha sonrası için bu bağlamda, Boğdan Prensi Dimitrie Kantemir, Joseph von Hammer ve Zinkeisen'in eserlerini anmakta yarar var. Kantemir çalışmasında Türk kaynaklarını kullanmış,² ancak bu alanda en ileri giden Hammer olmuştu. Batı kaynakları yanında Doğu kaynaklarını da sistemli bir biçimde tarayan Hammer'in çalışmaları bu yönüyle önemlidir. Zinkeisen ise kendi çalışmalarında daha çok Venedik elçilik raporlarına bağlı kalır. Tüm bu eserlerin yanı sıra belirli konu ve dönemleri içeren daha pek çok Osmanlı tarihi yazılmış olduğunu da unutmamak gerek.

Bu kısa girişin ardından, doğrudan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'ne geçmeden önce, Iorga'nın yaşamında önemli bir yer tutan iki olaya değinmek yerinde olur. Bunlardan ilki, 1906 yılında İs-

tanbul'a gelişidir.³ Iorga'nın bu gezisi sırasında, Sultanahmet, Beyazıt, Süleymaniye, Nuruosmaniye, Valide Camii gibi camileri; ayrıca Topkapı, Dolmabahçe ve Emirgân saraylarını gezdiği, bunların gerek mimarisine, gerek süsleme sanatına hayran olduğu biliniyor.⁴

Daha sonraki yıllarda Iorga'nın, Romanya'yı ziyaret eden İstanbul Darülfünunu'ndan hoca ve öğrencileri Bükreşte karşılaşması da üzerinde durulması gereken bir başka olaydır. Şöyle ki: Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye ile Romanya arasında bir yakınlaşma başlamış ve bu yakınlaşma, karşılıklı öğrenci ziyaretleriyle oldukça pekişmişti. Bükreş Üniversitesi öğrencilerinin yaptıkları ziyaretleri iade için İstanbul Üniversitesi'nden 75 kişilik bir öğrenci grubu seçilmiş ve Bükreş'e gönderilmişti. Başlarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Profesörü Celalettin Arif Bey bulunuyordu. Öğrenciler, Yaş'ta olduğu gibi Bükreşte de tören ve gösterilerle karşılanmışlardı.⁵ İorga, önce belediye adına bir konuşmayla Bükreş Üniversitesi'nin konuklarına "Hoşgeldiniz" demiş, daha sonra 19 Mayıs akşamı, üniversitede Türk-Romen ilişkileri üzerine bir konferans vermiş ve Celalettin Arif Bey'le Haşim Bey de konferanstan sonra söz almışlardı. İorga'nın bu konferansı daha sonra küçük bir kitapçık halinde basılmıştı.⁶

Bu önemli eserine dönecek olursak, İorga'nın 1912 yılına kadar uzanan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, hocası Karl Lamprecht'in yönlendirmesi ve desteğiyle beş cilt olarak⁷ kaleme alınmış ve *Avrupa Devletleri Tarihi* dizisi içinde yayımlanmıştı (GOR; Gotha, 1908-1913). İorga, Osmanlı tarihini bu çalışmada yepyeni bir bakış açısı, enin bir görüş ve derinlikle kaleme alır. Tarihinin ilk cildinde, kendisinden önceki tarihçilerin, özellikle Hammer ve Zinkeisen'in, Türklerin tarih sahnesine çıkışları konusunda Doğü tarihçilerinin eserlerindeki efsaneleri aktarmakla yetindiklerine dikkat çe-

ker.⁸ *Binbir Gece Masalları*'nın, Montesquieu'nün *Acem Mektupları*'nın revaçta olduğu o dönemde, ilginç ve doğüstü olaylara yatkın bir toplum için böyle bir tarih yazmanın ilgiyle karşılandığını dile getirir. Buna karşılık, "Bizim için ve bizim dönemimiz için Türk tarihi, anekdotlar ve şiirle anlatılamayacak kadar ciddi, dar bakış açılarıyla bakılamayacak kadar geniştir. Her ne kadar ulusal bir tarih değilse de, yine de dünya tarihinin en parlak dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Hatta bazı devirlerde oldukça güçlü bir ulusal karakter göstermektedir." der.

İşte İorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Türklerin nasıl güç kazanıp geliştikleri ve sonra nasıl yavaşça güçsüzleşip geriledikleri sorularına açıklık getirmeye çalışan büyük bir çabadır.

İorga o dönemde, Osmanlı tarihiyle eşzamanlı olarak Romen halkının da tarihini yazmaya girişir. Bu eserlere yöneltilen eleştirilere ise *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nin ikinci cildinde topluca yanıt verir. Bu yanıt onun bakış açısını bir kez daha yiteler. Özellikle uzmanların, filologların, Doğü ta-

rihçilerinin, etnografların eleştiride bulunamayacakları bir Osmanlı tarihi yazmanın güçlüğü üzerinde durur: "Zira çalıştığım bu yerde gerekli kaynakların hepsini bulmam mümkün olmadığı gibi, başka bir araştırma yerinde de burada bulunanlar mevcut olmayabilir. Ancak tüm kaynaklar elimin altında olsa bile, ilk amacım bazı araştırmacıların yaptığı gibi her ayrıntıyı takip etmek olmazdı... Bu belki bir hata olabilir ama ben bundan dönmediğim gibi dönmek de istemem."

İorga'ya yöneltilen bir başka eleştiri de Doğu kaynaklarını yeterince irdelemediği ve sindiremediği yönündedir. Oysa İorga, eserini yazarken erişilmesi güç bir malzeme kullanır, Türk tarihçilerinin Batı dillerine yapılan çevirilerinden yararlanır. Gerçekten de başvurduğu kaynaklar, şaşılacak kadar geniş ve kapsamlıdır. Belge koleksiyonları (Charrière, Hurmuzaki, Alberi), Türkçe tarihlerin çevirileri, seyahatnameler, arşiv malzemesi ve Bizans kaynakları... Tüm bu kaynaklardaki ayrıntıların büyük bir titizlikle değerlendirildiği, eser incelendiği zaman kendini gösterir. Kaldı ki İorga, Türk halkının değil, bir imparatorluğun tarihini yazdığını kabul eder. Üçüncü cildin önsözünde bunu şöyle açıklar: "Türk halkının ulusal tarihini yazmak istemiş olsaydım ve bu halk, Hristiyan halkları gibi manevi bir gelişim

göstermiş olsaydı, tabii ki Türk dilini ve edebiyatını bilmek zorunda kalırdım. Ancak Türk ulusal edebiyatı yoktur, aksine Türk halkının kendi dili olmayan bir dille sadece yabancı Doğu örneklerinin taklidi vardır. Türklerin asıl ulusu manevi açıdan hiçbir zaman gelişme göstermemiştir."

Ancak İorga'nın bu tezinde yüzde yüz haklı olduğunu söylemek güç; çünkü tarihini yazmaya çalıştığı imparatorluğun temel kaynakları çok büyük ölçüde Türkçe'dir. Türklerin divan edebiyatı yanında, oldukça gelişmiş bir halk edebiyatı olduğunu, divan edebiyatının da yer yer "ulusal" bir karakter taşıdığını söylemek abartı olmasa gerek.⁹ Ancak İorga bu tezinde ısrar eder: "Bunun dışında amacım Türk halkı ya da Türk halkının Osmanlı dönemi hakkında bir kitap yazmak değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimini takip etmektir. Osmanlı İmparatorluğu ise siyasi ve askeri bir oluşumdur. Bu oluşum Türklere dayanır ama ne Türkler tarafından ne de onların yaşam tarzları veya karakterlerine dayanarak yönetilmemiş olup, Osmanlı hanedanı ve devşirmeler sınıfı tarafından yönetilmiştir."

Özetlemek gerekirse, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini yazacak bir tarihçinin mutlaka ünlü bir Doğubilimci olması şart değildir ona göre. Doğru kaynaklarına duyulan gereksininin, bunların

Batı dillerine yapılan çevirilerinden karşılanabileceğini (Neşri, Sadettin, Naima vb.), Macar bilgini Thury'nin çevirilerinin ve Hammer'in ünlü eserindeki verilerin rahatlıkla bu boşluğu doldurabileceğini savunur İorğa.

Burada bu yöntem sorunlarını bir yana bırakarak, biraz İorğa'nın Osmanlı tarihine bakış açısı üzerinde durmakta yarar var.

İorğa, Batı dillerine çeviren Çin kaynaklarından yola çıkarak Türk boylarının, Oğuz Destan'ında aktarılanın aksine bir bütünlük göstermekten uzak olduğunu belirtir. Ona göre Orta Asya'da şu ya da bu ad altında farklı Türk devletlerinin kurulması da bunu kanıtlar. Örnek olarak Tukiular (Göktürkler), Moğolistan'dan Çin'in kuzeyine ve Karadeniz'e kadar uzanan geniş alanda bir "imparatorluk" kumuşlardır. Arap kaynakları, 9. ve 10. yüzyıllarda Türk boyları hakkında zengin malzeme içerir. Türklerle Bizanslılar arasındaki ilişkilerin kimi Bizans kaynakları da söz eder.

Eserde, Selçuklu devletinin tarih sahnesine çıkması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ön hazırlığı olarak görülür. Türk boyları bu dönemde göçebe yaşamlarını sürdürmekle birlikte tarımla uğraşmaktan, çiftçilik yapmaktan geri kalmazlar. Bu devlet, yani Selçuklu, askeri bir feodal yapı özelliği taşır.¹⁰ Türkler, kendi gelenekleriyle Rum ülkesine (Anadolu) yayılırlar. Bizans yönetiminin memnun olmayan Ermenistan ve Kapadokya'daki halklar, Türk yönetimi altına girmekte sakınca görmezler. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türklerle Bizanslılar arasındaki kültürel ilişkiler, yapısal sonuçlar doğurur. Ardından Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasıyla beylikler ortaya çıkar. İorğa, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuna doğru giden gelişmeleri açıkladıkça sonra da Türklerin Avrupa'ya yerleşmeleri üzerinde durur.

Balkan uluslarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopma sürecinde, söz konusu ülkelerin ta-

rihçiliği, bu yerleşmeyi yağma, tahrip, Haçlıların öcünü almak gibi söylemlerle değerlendirmiştir. Günümüzde bile, yayımlanan onca belge ve araştırmaya karşın, Balkan tarihçilerinin kimilerinin eski görüşlerinde direndiklerini görmek mümkündür.¹¹ Oysa İorğa, Türklerin Balkanlar'a yerleşmesi sürecini, o günün koşulları içinde bile tarafsız olarak yorumlayıp değerlendiren ender tarihçilerden biri olarak karşımıza çıkar. Nitekim, *Osmanlı İmparatorluğu Tarih*'inden sonra yazdığı bir başka eserinde bu konuda şunları söyler:¹²

"Yerlerini bir yüzyıl içinde Osmanlı egemenliğine bırakan Hristiyan Balkan devletleri, sandığı gibi Hristiyan dinini yok etmek isteyen tutucu bir düşman tarafından dinsel bir felaketle ortadan kaldırılmış değildir."

İorğa, daha da ileri giderek, ilk altı Osmanlı hükümdarının Haçlı Seferlerinin öcünü almak gibi bir niyetlerinin asla bulunmadığını da dile getirir; ancak bu yerleşmenin hangi koşullar altında gerçekleştiğini de belirtir. Balkanlar'ın içinde bulunduğu koşullar –her an dağılmaya mahkûm prenslikler, geçimsizlikler, çatışmalar vb.– bu sonu hazırlamıştır ona göre. Oysa Osmanlılar, Balkanlar'da monarşik bir bütünlüğü, mutlakiyetin barışını ve tek efendinin gücünü temsil eder. Osmanlılar buraya bir halk olarak değil, bir ordu, bir hânedan ve bir hâkim sınıf olarak gelirler.¹³ Bizans, Slav ve Osmanlı siyasal düzenleri bir bütün içinde kaynaşır; ulusal ya da dinsel bir ayrım gözetilmez. Yine ona göre, yöneticiler ender olarak Türk kökenlidir; subaşı, bey, kefalya, eski knez, voyvoda ya da onların akrabası, dahası imparatorluğun başka bir eyaletinden gelmiş eski bir Hristiyandır genellikle.¹⁴

İorğa'dan bu yana yapılan araştırmalar da onun bu görüşlerini desteklemiş, doğrulamış ve Türklerin Balkanlar'a, Haçlı Seferleri'nin öcünü almak gibi bir amaçla gitmediğini ortaya koymuştur. Ne

var ki Türklerin Doğu Akdeniz'e inmesi, Balkanlar'a doğru yayılması Batı'da yeni bir Haçlı ruhunun uyanmasına yol açmıştır. Bu nedenle öteden beri ileri sürüldüğü gibi, 1291'de Akkâ'nın Müslümanlar tarafından alınmasıyla Haçlı Seferleri sona ermemiştir.¹⁵ Günümüzde Prof. E. Zachariadou, Prof. H. İnalcık ve Prof. Ş. Turan'ın yaptığı araştırmalar, İörga'nın bu konudaki haklılığını ortaya koyar. Yine onun *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle* başlığı altında yayımladığı (Bükreş, 1899-1916) 6 ciltlik kitabı bu konuda yeterli malzemeyi sunar. Ona göre Rönesansın yaratıcıları, Avrupa uygarlığını ve onun geleceğini, "Asyalı barbarlara" karşı savunmayı bir görev bilirler.

İörga, Türklerin Balkanlar'a yayılışı sırasında, Anadolu'dan sürekli ve sistemli olarak nüfus kaydırma ve sürgün¹⁶ yöntemini uygulandığını kabul eder. Yaklaşık yarım yüzyıldan bu yana Türk ve Balkan tarihçilerinin yaptığı araştırmalar da bu gerçeği ortaya koymaktadır.¹⁷

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta da İstanbul'un fethinin Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde yapısal ve derin bir değişikliğe ortam hazırladığı görüştür. İörga, tarihinin ilk cildinin önsözünde bu değişikliği şöyle açıklar:

"Arap halifelerinin büyük ardıllarının başaramadıklarını, Karaman ve Osmanlı hanedanlarından gelen küçük beyler, çok farklı şartlar altında başlıyor. Türklerin de içten büyük saygı duydukları İstanbul ele geçiriliyor ve Türklerin başkenti haline getiriliyor. Soylu Sultan, Bizans saray hayatının bütün prestijini yansıtan görkemli bir doğu hükümdarı haline geliyor. Anadolu vadilerindeki otağlarında küçük bir bey olan Osman Bey'in halefi, imparator oluyor... Eski Bizans sistemi yeniden canlanıyor..."

Sözün kısası İörga, Bizans'ın, İstanbul'un fethinden sonra da özellikle Balkan yarımadasında varlığını sürdürdüğünü kabul ediyor.

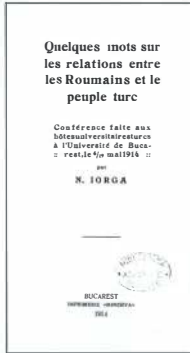
İörga bu görüşlerini, birçok çalışmasında, farklı yönleriyle dile getirir ve daha sonra bir bütün halinde *Bizans'tan Sonra Bizans*¹⁸ başlıklı araştırmasında çok geniş ölçüde işler. Ona göre Fatih, kenti ele geçiren üç gün yağmaya izin verir, ardından İstanbul'u şenlendirmek için sürgün yoluna başvurur ve bu yöntemle her taraftan hiçbir ay-

rım gözetmeksizin insanları getirip buraya yerleştirir. Böylece yaklaşık bin yıl sonra bir Türk hükümdarı, Büyük Konstantin'in yaptığı bir uygulamayı tekrarlamış olur.

İörga, Fatih'i, İstanbul'un fethinden önce, yani Sırp "Constantin Dragases"ten daha fazla Bizanslı sayar. At Meydanı'nda (Sultanahmet) düzenlenen eğlencelerden söz ederken, bunlarla Bizans dönemindekiler arasında bir bağlantı kurmaya çalışır. Aynı zamanda Bizans imparatorlarının, imparatorluğun "parçalanmaz bir bütün" olduğu ilkesine daha sonra Osmanlı sultanlarının da bağlı kaldığını savunur.¹⁹ Yine ona göre Fatih, başkent Edirne'de bile "Asyai bir devlet" izleri taşıyan Osmanlı'yı; İstanbul'un fethinden sonra Bizans'ı örnek alarak bir *monarchie absolue* (mutlak bir monarşi) haline getirmiştir. Bizans sarayının bütün teşrafı, bütün memuriyetleri, Fatih'in sarayında adları değişerek devam eder. Bu ve buna benzer iddialara, Köprülü'nün 1931'de yazdığı uzun makalesinde verdiği yanıtları biliyoruz. Elbette yüzlerce yıl Bizans'la yan yana yaşayan Türkler, bu devletin kurumlarından, geleneklerinden etkilenmişlerdi. Hatta bu etkileşim İslamın ilk dönemlerine kadar geri götürülebilir. Ancak Osmanlı etkileşimini "Bizans=Osmanlı İmparatorluğu" gibi bir denklem haline getirmek de pek doğru olmasa gerek.

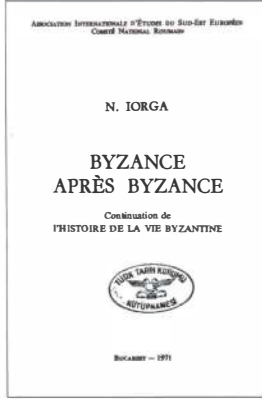
İörga'nın üzerinde durduğu bir başka konu da İstanbul'un fethinden sonra "devşirme"nin kesin bir zafer kazandığı ve artık bundan sonra ülke yönetiminde bu sınıfın egemen olduğu tezidir. Öyle ki, "Türk", devşirmenin ön plana çıkmasıyla özünü dahi yitirmiştir. Bu tez ülkemizde de çok geniş ölçüde, özellikle "kapıkulu" bağlamında Muhtittin Birgen tarafından savunulur,²⁰ ancak Birgen'in tezlerinin tarihçilerimizin öteden beri pek dikkatini çekmediğini söylemek yanlış olmaz. Yine İörga, 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında "Türklerden oluşan eğitimli efendiler sınıfını" yükselmeye başladığını kabul eder ve yönetime bunların egemen olduğunu söyler. Bununla birlikte, Türk halkının yönetime yıllarca iştirak ettirilmediğini ancak böyle bir fırsatın Jön Türklerle birlikte, yani II. Meşrutiyetin ilanıyla yakalandığını varsayar.²¹

İörga'nın tarihi her şeyden önce siyasal ve askeri olayların ağırlıklı olarak işlendiği bir çalışma

olarak görünür. Buna karşın eserde yapısal, ekonomik ve mali değişimler, kültürel durum, diplomasi, basın, eğitim vb. çağdaş tarihçiliğin üzerinde durduğu konuların da dengeli olarak işlendiğini belirtmek yerinde olur. İorga, önyargılardan kurtulmuş bir tarihçidir. Bu konuda yalnızca bir örnek vermek yeterli: İstanbul'un alınmasından sonra Fatih'in bir ara sarhoş olunca, Lukas Notaras'ın (Kır Lukas) iki oğlunu cinsel istismar için istediği, grandükün buna direndiği için idam edildiği söylentisi, Bizans kaynaklarından Hammer'e ve Babinger'e kadar yinelenip günümüze kadar ulaşan bir söylentidir. Oysa İorga, olayı şöyle aktarır (II,47):

"... Bizans Grandükü ve İstanbul'daki hadiselerin asıl lideri Lukas Notaras ise II. Mehmed tarafından af edilecekmiş gibi görünüyordu. Ana birkaç gün sonra güçlü ve nüfuzlu Grandük, idkida edildiği gibi, iki oğlunun sarhoş olan Fatih tarafından sustimal edilmesine direndiği için değil, muhtemelen Bizanslı düşmanlarının çabaları sonucu iki oğlu ile birlikte celladın baltası altında öldü. Osmanlı sultanı bu saye-

de belki de Grandük'ün zengin mirasını elde etmeye çalışmıştı."

Prof. Fernand Braudel, Türklerin Balkanlar'daki geçmişinin yeterince bilinmediğine değinirken, Hammer ve Zinkeisen'in eserlerinin modasının geçtiğini ileri sürer. İorga'nın tarihiniyse karışık, belirsiz bulduğunu ekler.²² Braudel'in bu yargısına katılmak bir hayli güç; çünkü yukarıda değinildiği gibi, Balkanlardaki tarihsel süreci en iyi anlatan tarihçilerin başında N. İorga gelir.

N. İorga'nın, Romanya'nın siyasal yaşamında da önemli bir rol oynadığını anımsamakta yarar var. İorga, 27 Kasım 1940'ta, Sinaia'daki evinden alınıp Demir Muhafızlar tarafından kurşunlanarak öldürülmüştü. Türkiye, onun hunharca öldürülmesi üzerine ulusal yas ilan etmiş, yabancı ülkelerde olduğu gibi Türk basını da bu korkunç cinayete önemli bir yer vermişti. İorga'nın bilimsel kişiliği ve hizmetleri üzerine Cumhuriyet gazetesinde Zeki Velidi Togan imzasını taşıyan önemli bir yazı yayımlanmıştı.²³

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü

Notlar

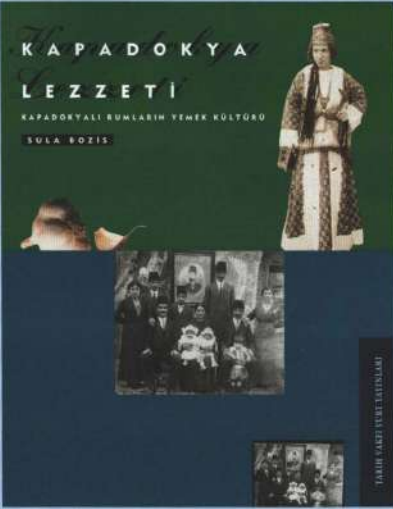
- 1 Harold Bowen, *Türkiye Hakkında İngiliz Tebliğleri*, çev. Orhan Burian (Londra-New York-Toronto, 1946), 19-22. V.J. Parry, *Ricard Knolles' History of the Turks*, yay. haz. Salih Özbaran, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1988), 2 cilt.
- 2 Dimitrie Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1988), 2 cilt.
- 3 Nicholas M. Tagy-Talavera, *Nicolae Iorga A Biography*, (Iaşi-Oxford-Portland: The Center for Romanian Studies, 1998), 142.
- 4 Nazmiye Togan-Mihail Gubogin, "Nicolae Iorga'nın Yüzüncü Doğum Yılı Dolayısıyla", *Türk Kültürü*, 113, (1972), 319.
- 5 Ayrıntıların dönemin *Sabah*, *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde yer verilmiştir. Bu konuda ayrı bir inceleme yapmaktayız.
- 6 N. Iorga, *quelques mots sur les relation entre Romains et le peuple turc, conférence faite aux bôtes universitaires turcs à l'université de Bucarest 6/19 Mai 1919*, (Bükreş, 1914). Bu kitapçığın tıpkıçekimini bana göndermek inceliğinde bulunan Romanya Arkeoloji Enstitüsü'nden Sayın Aurel Vilcu'ya teşekkür ederim.
- 7 Nazmiye Togan, "Beş Ciltlik Osmanlı Tarihini Yazan Nicolae Yorga", *Türk Kültürü*, 4, (1966), 493-496; Turgut Akpınar, "Iorga, Nicolae", TDVIA, XXII cilt, 359-361.
- 8 Iorga'nın beş ciltlik *Osmanlı İmparatorluğu Tarihini* değerlendirmesi ve çözümlemesi için bkz. Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Nicolae Iorga A Romanian Historian of the Ottoman Empire*, (Bükreş: Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Sosyal ve Siyasal Bilimler Akademisi, 1972).
- 9 Tayyib Gökbulgin, "la conception de Nicolas Iorga sur l'Empire Ottoman", *Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen Bulletin*, IX, (1971), 29-33.
- 10 Krs. Claude Cahen, "Selçuklu Devletleri Feodal Devletler mi idi?", *İFM (İktisat Fakültesi Mecmuası)*, XVII/1-4, (1955-1956), 348-358.
- 11 Tayyib Gökbulgin, "İki Bulgar Tarihçisinin İddiaları ile İlgili Mülâhazalar", *Tarih Dergisi*, 19, (1964), 15-40.
- 12 N. Iorga, *histoire des états balkaniques*, (Paris, 1925); krs. Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tebliğler ve Vesikalar*, (Ankara: TTK, 1954), 1. cilt, 138-139.
- 13 Iorga 1925, 1, 2.
- 14 Iorga 1925, 32.
- 15 N. Iorga, *Philippe de Mézières (1327-1405) et la Croisade au XIVe siècle*, (Paris, 1896).
- 16 Iorga Türkçe olarak bu sözcüğü kullanmaktadır.

- 17 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sür-günler", *İFM*, XI/1-4, (1949-1950); *İFM*, XIII/1-4, (1951-1952); *İFM*, XV/1-4, (1953-1954). D. Angelov, "Certains aspects de la conquête de peuples balkaniques par les Turcs", *Byzantinoslavica*, XVII/2, (1956), 220-275.
- 18 N. Iorga, *Byzance après Byzance continuation de l'histoire de la vie byzantine*, (Bükreş, 1971), (ikinci basım).
- 19 Köprülüzaade Mehmed Fuad, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hak-kında Bazı Mülâhazalar", *THİTM (Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası)*, 1, (1931), 173-174.
- 20 Zeki Arıkan, Muhiittin Birgen, *Tarihimiz ve Cumhuriyet*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1997).
- 21 V. cildin sonunda dile getirdiği bu görüşler son derece dikkat çekicidir. Krs. Hasan-Âli Yücel, "Hürriyetin Gerçekleşmesi ve İktidara Değişmesi", *Hürriyet Gene Hürriyet*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 1. cilt, 208-212.
- 22 Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, (Paris, 1966), II. cilt, 112: "Et si les histoires générales de Hammer et de Zinkeisen sont démodées, celle de N. Iorga est confuse..."
- 23 A. Zeki Velidi Togan, "Yorga ve Büyük Hizmetleri", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1940, 5862.

KAPADOKYA LEZZETİ

KAPADOKYALI RUMLARIN YEMEK KÜLTÜRÜ

SULA BOZİS

İnsan topluluklarının maddi kültür ve gündelik yaşamlarını anlamada yemek kültürünün özel bir önemi vardır. Tüketilen temel gıda maddeleri, yemek çeşitleri, bu yemeklerin hazırlanma içimi ve onlara yüklenen sembolik önlemler gibi yemek kültürüne ilişkin birçok veri, belli bir yörede yaşayan insanların yaşadıkları coğrafya ile ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerden kültürler arası etkileşimlerine, ekonomik faaliyetlerinden gelenek ve göreneklerine kadar birçok alanda zengin ipuçları sunarlar. Sula Bozis bu kitapta, Kapadokyalı Rumların yemek kültürüne bu açıdan ışık tutmaya çalışıyor. Kapadokya tanımlamasını günümüzdeki dar coğrafi anlamında değil, 1924 mübadelesinden önce İç Anadolu'nun değişik yerlerinde yaşayan Rumların kullandığı anlamda, yani

tüm İç Anadolu'yu kapsayacak şekilde kullanıyor. Dolayısıyla, kitapta Nevşehir'den Isparta'ya, Konya'dan Adana'ya uzanan geniş bir coğrafyaya dağılmış insanların mutfak kültürüne ilişkin anlatılar bulunmaktadır. Yazar kitapta yazılı ve maddi verilerden yararlandığı gibi, birçoğu mübadeleden sonra Yunanistan'a göç etmiş ve halen hayatta olan yöre insanlarıyla yaptığı sözlü tarih görüşmelerini de anlatıya dahil ediyor. Ayrıca, çoğu yörede yaşamış kişilerden derlenen 54 adet yemek tarifini de vererek, yöre mutfağına özgü tatların evrenselleşmesine katkıda bulunuyor. Sula Bozis'in yemek kültürüyle ilgili diğer kitabı *İstanbul Lezzeti: İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü*, yine Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanmıştı (2. baskı, 2002).

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
34349 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Hazırlayan: Emel Seyhan

İzmir Müzesi

Tercüman-ı Hakikat
12 Eylül 1905

Aydın vilayetinin mevâki-i müteaddidesinde [birçok yerinde] icra edilmekte olan hafriyat esnasında zuhur eden âsâr-ı atfkanın teşhiri için şehri-i mezkûrda bir müze şubesi teşkili ve bu şubenin husul-i terakkisi için Müze-i Hümayun'dan mükerrer

bulunan âsâr-ı nefise-i kadime [antika güzel sanatlar eserlerinin] ve meskûkât-ı atfkanın [sikke] da irsalı [gönderilmesi] takarrür etmiş idi [kararlaştırılmıştı]. Bu defa müze şubesinin resim ve planları vilayet-i celileye irsal edilmiş olmağa İzmir'e Hamidiye Sanayi Mektebi karşısında kâin cesim [büyük] bahçe de müze binasının bir tarz-ı lâtifede inşaatına mübaşeret edilmek üzere bulunmuştur.

Memalik-i Şahane'de Çay Mahsulü

Tercüman-ı Hakikat
15 Eylül 1905

Memalik-i Mahrûsa-i Şahane'nin her türlü nebâtâtın yetiştirilmesine kabiliyeti ve mahsulat-ı ziraiyesinin feyz ve bereketi malum olup şimdiye kadar zirâat ve hîrâseti taammüm etmiş ve bu yüzden fevâid-i külliye iktitâfı

Birinci Sınıf Eczacılarından Lazaridi'nin Nevrodinamuzen'i

Tercüman-ı Hakikat 27 Eylül 1905

Eczacı Lazaridi'nin Nevrodinamuzen'i umur-ı sıhhiye idare-i behiyesi canibinden ba'de'l- muayene kabul olunmuş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ce takdir edilerek 1903 sene-i miladiyesinde küşad edilmiş olan Atina Sergi-i Umumi'sinde gümüş madalya ve 1904 tarihinde Bordo Mamulat-ı Sanayi Sergisi'nde altın madalya ile mazhar-ı taltif olmuştur [ödüllendirilmiştir].

Sinirleri bir suret-i fevkalade takviye eden Nevrodinamuzen bi'l-cümle aza-yı vücuda sıhhat ve afiyet-i kâmile vermekte ve ale'l-umum sinir hastalıklarına, sinir zafiyetine, fevkalade vücut yorgunluğuna lenfavite, takatsızlığa, fakrû'd-deme [kansızlığa] son derece hüsn-i tesir eylemektedir. Yorgun sinirlere kuvvet verir, uykuyu muntazam bir hale vaz ve iadesine hizmet eder. Tebevül-i fosfatıye karşı istimal olunur. Elhasıl herhangisinde olursa olsunlar ale'l-umum erkekler ve kadınlar için kuvve-i hayatiye tedarik ve tehye eder.

İşte Nevrodinamuzen'in bunca havassını ve tesirat-ı azimesini tecârib-i adide ile görmüş ve kabul etmiş olan meşhur tabiblerimiz tarafından mârrü'z-zikr hastalıklara duçar olanlara dahi en müessir ve hakiki mukavvi [kuvvetlendirici] olmak üzere hâlisâne tavsiye edilmektedir. İşbu Nevrodinamuzen Dersaadet'te ve taşrada her eczanenede ve hususıyla Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de Galatasaray ittisalinde müstahzarı Lazaridis Eczahanesi'nde şişesi on ikişer kuruşa satılmakta ve merkez deposu İstanbul'da Celal Bey Hanı'nda 20 numarada bulunmaktadır.

Médaille d'or

برنجی صنف اجزا جاردن لازاریدینک
نورودیناموزنی

اجزای لازاریدینک [نورودیناموزن] ی امور صبه اداره بهیسی جانتدن بدالمالین قبول اوائش و مکتب طبعی شاهانه تقدیر ایدله وک ۱۹۰۳ سنه میلادی سده کشاد ایدیش اولان آتیه سرکی عمومی سده کوش مدالیه ۱۹۰۴ تارخنده (پوردو) معمولات صنایع سرکی سده اتون مدالیه ایدله نظر تطبیق اولمده .

سکیرلی برصورت فوق العادهه تقوایدن (نورودیناموزن) ایلجه اعضاء وجوده صحت و عیانت کامله و برکده و عمل الموم سکیرشت لکریته ، سکیرشفتنه ، فوق العاده وجود و پورقونلته ، لغایت طاقتیزلته ، تقارینه سوه درجهه حسن تأثیر ایلکدهدور . پورقون سکیرلره قوت ویرد ، ایشونی منتظر بر حاله و صوم و اما دمه خدمت ایدر . قبول نوسقافیه قارشو استعمال اولنور ، الحاصل هر حالک سده اولور سه اولسونر عمل الموم اراکتور و قانیرلر ایشون قوه حیاتیه تدارک و تیه ایدر . ایشنه (نورودیناموزن) ک پویه خواصی و تأثیرات عظیمه سی تجارب عمیده ایله کورمش و قبول ایشون اولان مشهور طبیبراض طرفندن ماردلکتر خسته لکتره دوچار اولانلره دخی الک بئری و متقی و نهایی اولنی اوزره خالصانه توصیه ایلکدهدور .

اشیر (نورودیناموزن) درساهده و طبعیهده هر اجزاهده و خصوصیه ایله اوقلنده جاده کیرده فله سرائ انصانده منحصری (لازاریدس) اجزاهده سده شیشمی اول ایتکیر فروشه صافلنده و صحران دهموسی انتابولده جلال ایل سئنده ۲۰ تومروده پونلندهدور .

Médaille d'argent

[toplanması] memûl bulunmuş olan nebâtâtın peyderpey tecrübe edilmesi ve muvaffakiyet hasıl olanlarının ziraatı ta'mim ve ziraatın teşvik kılınması matlûb ve mültezim mültezem bulunduğundan ve bazı yerlerde yetiştirilen çay mahsûlünün nefâseti anlaşıl原因 olarak Memalik-i Şahane'nin münasip cihetlerinde çay husule geleceği ve bu mahsulden memleket için bir çok faide temin kılınacağı merci-i âlîsınca nazar-ı dikkat ve itina alınıldığından çay fidan ve tohumları bi'l-celb vilayât-i şahane numune çiftlik ve tarlalarına irsal olunmuş [gönderilmiş] ve oralarda gars ettirilmiş [dikilmiş] idi. Bu suretle tecrübe için çay gars ettirilmiş olan yerlerde mahsul neşv ü nemâ bularak [yetiştirilerek] muhtelif mahallerde elde edilen numuneleri daire-i âidesine [ait olduğu resmi makama] gönderilmiş olduğu ve erbab-ı vukuf [bilirkişiler] tarafından bunların yaprakları ne suretle kıvrılarak istimale [kullanıma] sâlih [uygun] hale konulması derdest-i tecrübe bulunduğuy istihbar edilmiş ve bu yolda tecrübeler icrasından Memalik-i Şahane ziraatince ne derecede terakkiyat [gelişme] husule geleceği müstagni-i tafsîl ve izah bulunmuştur.

Yedikule Harîki

Tercüman-ı Hakikat
12 Eylül 1905

Yedikule'de Mirahur Caddesi'nde Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'nde İmam Hüseyin Efendi Sokağı'nda şemsiyeci Vasilaki ile kunduracı İstefo'nun mutasarrıfın sakın bulundukları ahşap hanelerin üst kat odaları kaplamaları arasında dün akşam üzeri sa-

at on bir buçuk raddelerinde ve kunduracı İstefo hanesinde bulunmadığı bir sırada ateş zuhur ederek ittisaline sirayetle o esnada vezân olmakta bulunan [esen] gündoğusu rüzgârının şiddet peyda ederek poyraz ve badehu batı rüzgârına tahvil etmesinden ve suyun bulunmamasından ve zaten haneler yekdiğerine mülâsık [bitişik] olmakla beraber heman cümlesi de köhne ahşap mebaniden olmasından naşi Mirahur Caddesi, eski İrgat Pazarı Caddesi, İmam Hüseyin Efendi Sokağı, Yedikule Caddesi olmak üzere altı kola ayrılarak 55 hane ve 30 dükkân ile Kürkçübaşı Camii Hüseyin Ağa Mekteb-i İbtidâîsi, polis süvari beygir ahır, Divitdar Mehmet Bey merhum veresesinin mutasarrıf olduğu Çamurlu Han ve bir bâb yoğurthane muhterik [yanmış] olduğu halde gece saat dört buçuk kararlarında itfa edilmiş [söndürülmüş] ve şu halde harîk beş saat devam etmiştir.

Harîkin zuhuru ve devamı mesmû-i âli-i hazret-i padişah-ı azamî buyrulduktayaveran-ı hazret-i tâcîdârîden [padişah hazretlerinin yaverlerinden] müteaddid zevat mahall-i harîke izâm buyru-larak [gönderilerek] ateşin bir an evvel itfası zımında icap edenlere evâmîr-i lazime itâ olunmuştur [gerekli emirler verilmiştir].

Umumi Abdesthaneler

Tercüman-ı Hakikat
19 Eylül 1905

Hıfz-ı sıhhat kavâidine [kural-larına] muvafik olmak ve taharet ve nezâfet için lazım gelen vesaiti de ihtiva etmek itibarıyla tuvalet salonları da denilen umumi abdesthanelerin İstanbul ve Beyoğ-

lu semtlerinde ve münasip noktalarda tesisi ve cüzî bir ücret mu-kabilinde ihtiyac-ı ahâlinin tesviyesi için şehremanet-i celîlesinden müsaade talep olunmuş ve emanet-i müşarûnileyhaden devair-i belediyye [belediye dairelerine] iş'âr-ı keyfiyetle bu bâbda tetkikat icrası ve ilave-i mütâlâât ile netice-i tetkikatın bildirilmesi tebliğ edilmiş olduğu yazılmış idi. İstihbaratımıza göre belediyelerce bu bâbda icap eden tetkikat bi'l-ikmal istizâhat-ı vâkıya [olayla ilgili açıklamaya] cevaben umuma hahsus abdesthaneler tesisiyle memleketin taharet ve nezâfetine bir kat daha hizmet edilmiş ve umumen bu suretle ihtiyacı hıfz-ı sıhhat ve nezâfete ve âdâba muvafık bir surette tesviye kılınmış olacağından bunların tesisinde faide der-kâr [malum] olduğu bildirilmiş ve şu bir iki gün içinde şehremanet-i celîlesi meclisince mesele derdest tetkik ve tezekkür olup karîben bir neticeye iktirân edileceği ve memlekete menfaati-i itibar ile istida-yı vakîin tervîc [desteklenmesi] ve is'âfı [kabulü] yoluna gidilmesi memûl bulunmuştur [beklenmiştir].

Edirne Sergisi

Tercüman-ı Hakikat
22 Eylül 1905

Edirne'den Noye Frayeprese gazetesine yazılan bir mektupta deniliyor ki:

"Eylül efrecininin birinci günü Edirne'de ilk defa olarak bir mahsulat ve mamulat sergisi küşat edildi. Memalik-i Mahrûsa-i Şahane'nin mühim bir kısmı olan Edirne vilayeti'nin mahsulat ve mamulat-ı müte-nevvasını muntazam bir tertip dahilinde hep bir arada görmek vîla-

yetin kuvve-i istihsaliyesi hakkında bir fikir istihsaline medar olacağı ci-
hetle şayan-ı istifade idi. Bu vilaye-
tin mahsulat-i tabiiye ve mamulat-ı
sanayiye her nesi varsa cümlesini-
nin numuneleri sergi dairesinin
muhtelif salonlarında mevkî-i teşhi-
re vaz edilmiş ve Memalik-i Mahrû-
sa-i Şahane'nin malik olduğu ser-
vet-i azime-i tabiiye enzâr-ı züvvara
nazar-rûbâ [ziyaretçilerin dikkatini
çekecek] bir surette arz edilmiş idi.

Memalik-i Şahane arazisinde
kuvve-i fâtıranın [yaratıcı gücün]
ziraate masruf [sarf edilmiş] olan
say ü amele [çalışmaya] ne kadar
mebzul bir surette mukafatlar, se-
mereler bahş etmekte olduğuna
birer delil-i belîğ olmak üzere vila-
yetin ceviz cesametinde altın sarı-
sı rengine ince kabuklu, Avustur-
ya ve İtalya üzümlerinden daha
tatlı üzümler, külliyyetli, gayet ko-
kulu kavunlar gönderilmiş idi. Ser-
ginin mamulat kısmı, mahsulat
kısmı kadar mühim değil ise de bu
kısmıda şayan-ı hayret bir çok şey-
ler vardır. Mesela saatlerce uğra-
şarak müdekkikane surette vü-
cud getirilen el işlemeleri Avrupa
sergilerinden hangisinde teşhir
olunsalar mutlak bir mukâfata na-
il olabilirler. Vücud getirilen ma-
mulatın cins ve nefaseti memleke-
tin devr-i bi-adîl-i hazret-i padişâ-
hîde nail olduğu terakkîyata bir
bürhan-ı celi [açık bir delil] teşkil
etmekte olduğu inkar olunamaz.

Bu serginin küşâdı gerek sergi-
miz için ve gerek Memalik-i Şahane
için bir yevm-i pür-sürûr idi. Çünkü
hükümdar-ı zığan-ı Osmaniyan Sul-
tan Abdülhamid Han-ı Sani hazret-
lerinin yevm-i cülus-ı hümayunları-
na şeref-müsadif idi. Bütün Edirne
şehri donatılmış, tenvîr olunmuş idi
[ışıklandırılmıştı]. Hep pencereler-
de ikişer üçer sıra renkli fenerler
ikad edilmiş [yakılmış], hanelerin

kapıları bâlâsı "Padişahım Çok Ya-
şa" levha-i duaiesiyle tezyin edil-
miş idi [süslenmişti]."

Seyyar Eczacılar

27 Eylül 1905

Tercüman-ı Hakikat

Eczacılığın menfaat ve sıhhat-ı
umumiye nokta-i nazarından ne
kadar nazik bir sanat olduğu ma-
lum bulunmakla beraber eczacıla-
rın diplomalı bir tabibin imzası bu-
lunmayan reçeteleri kabul ve ihzâr
eylemeleri [hazırlamaları] nizamen
memnu ve kabul edebilecekleri
reçetelerin imalinde de dikkat-ı
mahsusada bulunmaları muktezi
olduğu [gerektiği] gibi zararlı ol-
mayan ecza-yı tıbbiye-i müstahza-
ra ve mevadd-ı ispençiyariye-yi fû-
rûht eden ecza depolarının da ni-
zamat-ı mevzuaya tevfi-k-i hareket
etmeleri ve sıhhat-i umumiyyeye
taalluk eden mamulat ve mütah-
zaratı lazım gelenlere satmaları
icab ettiğinden ve zaten bu misillü
depolar suret-i daime Mekteb-i
Fünun-ı Tıbbiye-i Şahane'nin teftiş
ve nezaretinde bulunmakta oldu-
ğundan bunların mamulatına bir
şey denilemezse de ahiren bu gibi
depoların bazılarında müstah-
dem olanların ecza-yı tıbbiye-i
müstahzaratı depolarından ahz ede-
rek satmakta oldukları anlaşılmaz-
sına ve vakia bu satılan eczanın
muzır ve memnu şeylerden olma-
yıp eczahanelerce istimali caiz
mevadd-ı ispençiyariden ve bazı
ilel ve emrâza karşı Avrupa'dan
müstahzar [hazırlanmış] bir suret-
te gelen ecza-yı tıbbiyeden olduğu
görülmüş ise de ecza depolarının
bu yolda edviye [ilaç] satabilmele-
ri bunların teftiş ve nezarete bu-
lunmalarıyla meşrû olduğu gibi
bu yolda seyyar satıcıların alış ve

riş işe teftişten beri kalmasına
mebni bu yolda seyyar eczacıların
geşt ü gûzarına [gezintilerine]
meydan verilmemek üzere iktizâ
eden [gereken] tedabirin [tedbirle-
rin] şehremanet-i celilesince itti-
haz ve ecza müfettişleri marifeti-
yle eczayı teftişat ve takayyüdât ve-
sair memur-ı belediye tarafın-
dan sarf-ı dikkatla seyyar eczacılı-
ğın meni hususu temin olunduğu
ve keyfiyet Mekâtib-i Askeriye-i
Şahane Nezaret-i celilesine de
iş'âr buyrulduğu [yazı ile bildirildi-
ği] istihbar kılınmıştır.

Hereke Fabrika-i Hümayûnu Beyoğlu Satış Şubesi

30 Eylül 1905

Tercüman-ı Hakikat

Hereke Fabrika-i Hümayû-
nu'nun Beyoğlu'nda ahiren küşâd
edilmiş olan satış şubesinin fabri-
ka-i hümayûn mensucat ve mamu-
lâtının bir kat daha revaç ve itba-
rını temin edecek surette tezyin ve
tertîp edilmiş olduğu yazılmış idi.
Bu şubenin küşadından beri he-
nüz bir hafta mürûr ettiği halde
buraya gelip giden müşterilerden
iştirasına râğbet gösterilen eşya-
dan bu şubenin mensucat ve ma-
mulat-ı mezkûrenin revâcına pek
çok hizmet edeceği istidlâl edil-
mekte olduğu haber verilmiştir.

Şubenin bir kat daha istikmâl
ve sanayimizin bu suretle temin-
l itibarı matlub bulunduğundan
serginin camekanlarıyla dolap ve-
sair tertibatının bir derece daha
intizam kesb etmesi için teşebbü-
satta bulunduğu ve fabrika-i hü-
mayûndan bu günlerde bir takım
mensucat-ı nefise ve eşya-yı zarf-
fenin irsali mukarrer olduğu da
ayrıca istihbar edilmiştir.

Arevelyan Mamul (Şark Matbuatı)

[İzmir'de, 1871-1909 ve 1919-22 arasında yayımlanan (1903-1909 arasında haftalık) Ermenice siyasi ve edebî gazete-mecma. (Toplumsal Tarih, 135, Mart 2005: 111)]

Edirne'de Yangın

7 Eylül 1905, sayı: 37

Edirne Marhasalığı Vekili Kirdemli Papaz Der Arsen Tertzagyan'ın, 23 Ağustos 1905 tarihli raporunda yer alan son verilere göre, Ermeni ailelerine ait yanmış evlerin sayısı 250'ye ulaşmıştır. Kilise akarlarından yananların sayısı ise 12'dir ve aralarında bir de hamam bulunmaktadır; bunların sigortasız olduğu söyleniyor. (Yanıp kül olan yapıların içinde tabii ki kilise ve marhasalık da bulunmaktadır. AM). Okul binası 800 liraya sigorta edilmişti. 23 Ağustos'ta Surp Toros Kilisesi'nin deposu açılmış, yangın sırasında orada saklanan kiliseye ait eşyalar mütevelli heyetine teslim edilmiştir. Surp Garabed Kilisesi'nde yapılan toplantıya Papaz Efendi başkanlık etmiş ve bazı önlemler alınmıştır. (s. 943)

Yeramyani Okulu'nun Yıllık Raporu

Van'daki Yeramyani Yetimhane-Okulu'nun yayımladığı 27. döneme ait raporu aktarıyoruz:

1. Geçen yıl, 26. dönemde okul kapandığında mevcut talebelerin sayısı 197 idi ve 9 talebe mezun oldu. Bu yılki talebe mevcudu, 188. Yeni talebe sayısı 40, ayrılanların sayısı yine 40. Bunlardan 28'i okuldan ayrılıp çalışmaya

başladılar (kimi, okul idaresinin tavsiyesiyle), 7'si İstanbul ve başka şehirlere gittiler, 5 talebe de okul değiştirdi.

2. Okulumuzda yürürlükte olan 10 yıllık programın öngördüğü on sınıftaki 188 talebenin 153'ü 7 yıllık ilköğretimde, 35'i ise 3 yıllık yüksek ilköğretimde kayıtlıdır.

3. Okulumuzda 47 talebe ücretsiz okumaktadır. Bunlardan 11'i bu ders yılında okulumuzdan ayrılanlar arasındadır. 37'si ise hâlâ okulumuzda okumaktadır. Bunların 5'i merhum Bay İvan Popov'un himaye ettiği talebelerdir. Bu beş talebenin ve burslu okuyan bazı başka talebelerin kitap ve diğer bazı ihtiyaçları okul tarafından karşılanmaktadır.

4. Bu yıl 25 talebe sınıfını geçememiştir.

Hazırlayan: Rober Koptaş

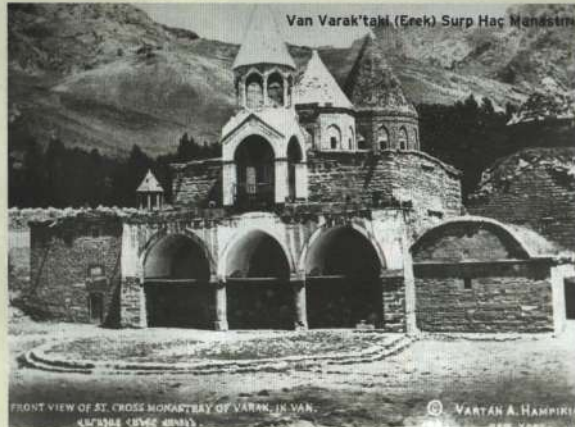
5. Mevcut dönemde 6 talebe mezun olmuştur: Aram Gorgodyan, Himayag Hüsyani, Aram Hosdighyan, Varaztad Deroyan, Levon Levonyan, Yervant Mardirosyani. Okulumuzun on beşinci yılında mezun olmuş talebelerin sayısı böylece 89'a ulaşmaktadır.

6. Bu dönem muallimlerin dokuzu daimi, ikisi ise misafirdir.

7. Bu yıl ders günleri sayısı 222'dir.

8. On sınıfta verilen ders sayısı: 8.460, yapılamayan ders sayısı ise 195'tir (% 1.95).

9. Talebelerin derse girememesi çizelgesi şöyledir: 50 talebe bütün derslere girmiştir, 3 talebe sadece birer derse girmemiştir. 41 talebe, 2-10 derse, diğerleri ise 10'dan fazla derse girmemiştir.

10. Bu dönemde 34 muallim toplantısı, 19 laboratuvar çalışması ve bir de okul müsameresi yapılmıştır.

11. Okulumuza gelen hediyeler:
K. Efendi Haçonts'tan 2 adet coğrafya kitabı.

G. Efendi Solakhan'dan 2 adet *Vacaragani* (Tüccarın Rehberi).

H. Efendi Püzyantyan'dan birer adet Türkçe Dilbilgisi ve Okuma Kitabı.

Z. Efendi Horasancıyan'dan bir yıllık Luys (Işık) dini mecmua aboneliği.

B. S. Şahinyan'dan, G. Pirumyan'dan ve L. Kalcıyan'dan dünyanın önemli yapılarını gösteren 55 fotoğraf, büyüteç ile birlikte.

Dikran Efendi Tsitciyan'dan 2 Osmanlı lirası.

Luys dergisinin Van temsilciliğinden 50 kuruş.

12. Dönemin bilançosu:

Gelir: 21737 kuruş.

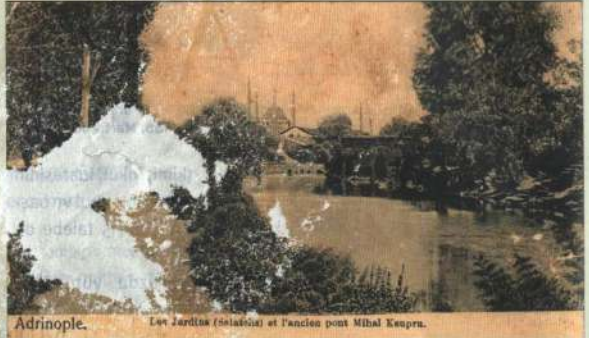
Gider: 23011 kuruş.

Böylece muallimlerin ihtiyaçları ve diğer ihtiyaçlar hariç okulun açığı 1274 kuruştur. (s. 945)

Arevyan'ın Boşanma Davası

14 Eylül 1905, sayı: 38

Okurlarımızın bildiği gibi, Arevyan'ın boşanma davasının temyiz edilmesine dair Gatoğigosluk kararı uzun zamandan beri Patrikhane'ye ulaşmış bulunuyor. Fakat bu konuda şehrimiz marhasalığına şimdiye kadar herhangi bir buyruk gelmedi. Bu yüzden, Madam Satenik Arevyan, ayın 9'unda Patrik Hazretleri'ne -cevabi telgrafın masrafını da ödeyerek gönderdiği- telgrafta şöyle yazmaktadır:

"İsta. bul Ermeni Patrikliği'ne, Boşanma davamızın temyizini emreden evraklar, edindiğim bilgilere göre şimdiye kadar İzmir Marhasalığı'na ulaşmamıştır. Evrakları gönderme lutfunda bulunmanızı rica ederim.

Madam S. H. Arevyan" (s. 967)

Edirne'deki Yangının Bilançosu Ağır

21 Eylül 1905, sayı: 39

Edirne yaşanan son yangın yılında zarar gören, Ermenilere ait binalar hakkında İstanbul basınına yeni bilgiler ulaşmaktadır. Yanan binalar arasında kiliseye ait 33 mülk bulunuyordu, bunlar arasında yer alan hamamın değeri 3500 liraydı; yanan kilise 3000 lira, içerisindeki bulunan değerli eşyalar 800 lira, kız ve erkek okulları 1500 lira, marhasalık binası 1000 lira ediyordu. Marhasalık binasının yanındaki, içinde kütüphanenin yer aldığı bina 1500 lira değerindeydi ve burada birkaç asırlık 33 adet çok değerli el yazması da yandı. Yanan kilise mülklerinin ve sairenin toplam değeri 11.300 Osmanlı lirası. Bunlardan yalnızca okul binası 18.000 franka sigorta ettirilmişti. (s. 992)

Yeni "Çiçek"ler Açılıyor

28 Eylül 1905, sayı: 40

Yeni yayımlanan *Dzağig* (Çiçek) haftalık gazetesinin ilk sayıları elimize ulaştı. Gazete, bazı tanınmış kadın yazarlar tarafından kaleme alınmış, tamamıyla kadın meselelerine değinen yazılardan oluşmaktadır. Kadına özel ve kadınlar tarafından hayata geçirilmiş bir gazetenin varlığı gerçek bir yenilik ve bu cesareti Matmazel Hayganuş Mark gösterdi ilk olarak. Elimize ulaşan ilk sayılar kusursuz olmasalar da yeterince vaatkar görünüyörler. Derginin yayın hayatına atılışını kutlar, getirdiği mis kokulu yeni havanın devamını dileriz. (s. 1016)

Ders Verilir

* İstanbullu deneyimli bir muallimden evlerde hususi ders, Ermenice, fen dersleri, biçki diklşin yanı sıra, Fransızca ve İngilizceye giriş dersleri verilir. Gazetemize müracaat edebilirsiniz.

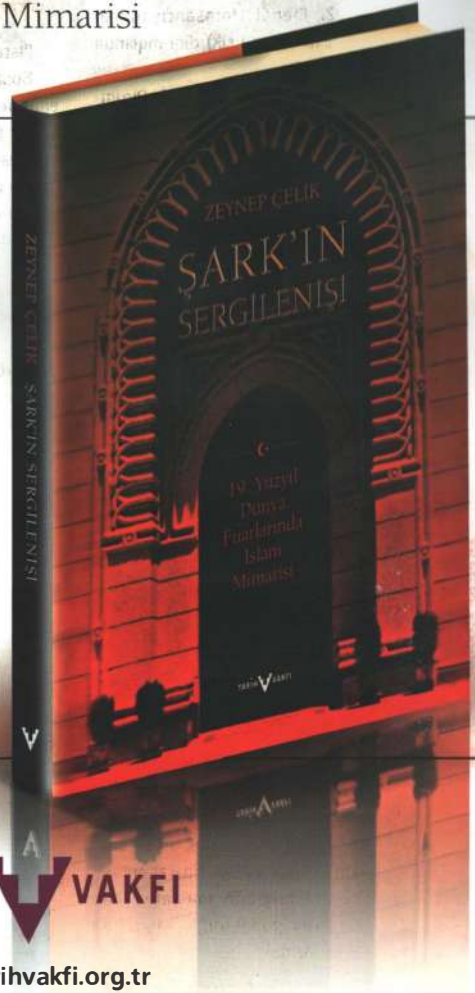
* Aynı şekilde, tanınmış bir muallim olan Bay G. Navasartyan'dan evlerde özel ders. Özellikle, Ermenice dil dersleri (klasik ve modern), Fransızca-Ermenice karşılıklı tercüme, matematik ve sair dersler verilir. (s. 1016)

ZEYNEP ÇELİK

ŞARK'IN SERGİLEENİŞİ

19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında
İslam Mimarisi

Şark'ın Sergileenişi, İslam kültürlerinin 19. yüzyıl dünya fuarlarında nasıl temsil edildiğini temel alarak, sergilerdeki ulusal pavyonların mimari dilinin yansıttığı, toplumsal siyasal ve kültürel eğilimleri çözümlüyor. Kitap, sergilerin yerleşim planlarını şekillendiren anlayışın, Batılı güçler tarafından belirlenmiş dünya düzeninin ta kendisi olduğunu gösterirken, hem İslam dünyasında hem de Batı'da gerçekleşen dönüşümleri anlamamızı kolaylaştırıyor. Pavyonların mimari üslubu ise bir yandan Avrupalıların kafasındaki Müslüman imajını, diğer yandan da İslam dünyasının buna karşı sunduğu kendi imajını yansıtıyor. Zeynep Çelik bu çalışmasında, dönemin "evrensel sergileri" çerçevesinde gerçekleşen kültürler arası etkileşimi mercek altına alarak, Avrupa'nın tek aktör olmadığı 19. yüzyıl dünyasının karmaşık tablosunu sunuyor. İslam ve Batı kültürleri arasındaki diyalogda, İslam dünyasının, eşit olmasa bile öz bilinçli ve etkin bir taraf olduğunun altını çiziyor. Tarih Vakfı tarafından daha önce yayımlanan, *Değişen İstanbul* (1996) kitabıyla tanıdığımız Zeynep Çelik, New Jersey Institute of Technology'de öğretim üyesidir.

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr